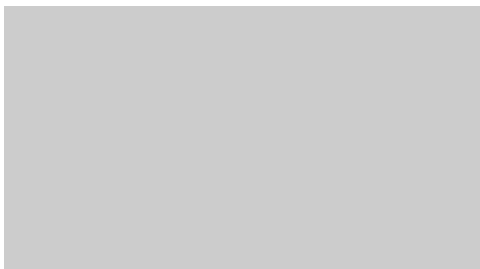
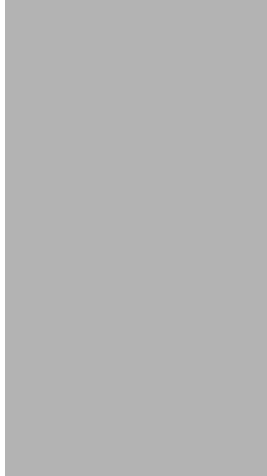


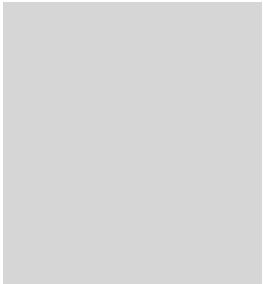


OBHAJOBA PRŇV RÎMOV NA BØVANIE NA
SLOVENSKU

TrŹningovù manuŹl
o vzéahu medzinŹrodnŹho prŹva
a prŹva na adekvŹtne bûvanie



CENTRE ON
HOUSING RIGHTS
AND EVICTIONS



Projekt podporil British Foreign and Commonwealth Office

© Copyright 2004, Centre on Housing Rights and Eviction (COHRE), European Roma Rights Center (ERRC) a Nadácia Milana Šimečku (NMS)

Všetky práva vyhradené.
ISBN 80-89008-17-8

Organizácia COHRE je registrovaná v Holandsku ako nezisková organizácia.
Organizácia ERRC je registrovaná v Maďarsku ako mimovládna organizácia.
Nadácia Milana Šimečku je registrovaná na Slovensku ako mimovládna organizácia.

Kópie môžete obdržať na týchto adresách:

COHRE International Secretariat

83 Rue de Montbrillant
1202 Geneva, Switzerland
Tel: (+41) 22 7341028
Fax: (+41) 22 7338336
Email: cohre@cohre.org
www.cohre.org

European Roma Rights Centre

Nyár utca 12
1072 Budapest, Hungary
PO Box 906/93, 1086 Budapest 62, Hungary
Tel: (+36) 1 4132200
Fax: (+36) 1 4132201
Email: errc@errc.org
www.errc.org

Nadácia Milana Šimečku

Panenská 4
811 03 Bratislava, Slovensko
Tel/Fax: (+421) 2 54433552
Email: nms@nadaciamsk
www.nadaciamilanashimecku.sk

OBHAJOBA PRÁV RÓMOV NA BÝVANIE NA SLOVENSKU

**Tréningový manuál o vzťahu medzinárodného práva
a práva na adekvátne bývanie**

OBSAH

O projekte Obhajoba práv Rómov na bývanie na Slovensku
O realizátoroch projektu
Informácie o tomto manuáli
Zoznam skratiek

PRVÁ ČASŤ: TEORETICKÝ ÚVOD K PRÁVU NA ADEKVÁTNE BÝVANIE

I. VYMEDZENIE DISKUSIE O PRÁVACH NA BÝVANIE

| | |
|---|----|
| Pracovný list 1: Dotazník o právach na bývanie | 10 |
| Prečo uplatňovať ľudskoprávny prístup v otázkach bývania? | 11 |
| Definícia práv na bývanie | 13 |
| Pracovný list 2: Práva Rómov na bývanie na Slovensku | 14 |
| Definícia adekvátneho bývania | 15 |
| Niekoľko bežných mýtov o právach na bývanie | 22 |

II. AKO POROZUMIEŤ HOSPODÁRSKYM, SOCIÁLNYM A KULTÚRNYM PRÁVAM VO VŠEOBECNOSTI

| | |
|--|----|
| Pracovný list 3: Niekoľko otázok k hospodárskym, sociálnym a kultúrnym právam | 26 |
| Vysvetlenie kľúčových ustanovení Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach | 27 |

III. PRÁVA NA BÝVANIE PODĽA MEDZINÁRODNÉHO A EURÓPSKEHO PRÁVA

| | |
|--|----|
| Medzinárodné právne dokumenty o právach na bývanie | 35 |
| Európske právne inštitúty o právach na bývanie | 39 |

IV. DISKRIMINÁCIA A PRÁVA NA BÝVANIE

| | |
|--|----|
| Práva na rovnaké zaobchádzanie (nediskriminácia a rovnosť) | 43 |
| Doplnkové štandardy k právam Rómov na bývanie | 44 |

V. SLOVENSKÁ LEGISLATÍVA A POLITIKA VO VZŤAHU K BÝVANIU

| | |
|---|----|
| Práva na bývanie v kontexte slovenských zákonov | 46 |
| Antidiskriminačná legislatíva | 50 |
| Program podpory výstavby v rómskych osadách | 50 |

VI. PORUŠOVANIE PRÁV NA BÝVANIE

| | |
|---|----|
| Pracovný list 4: Porušovanie práv na bývanie | 51 |
| Porušovanie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv vo všeobecnosti | 52 |
| Konania vedúce k porušovaniu práva na adekvátne bývanie | 54 |
| Nápravné prostriedky, kompenzácia a odškodnenie pri právach na bývanie | 55 |

VII. NÚTENE VYSTÁHOVANIE

| | |
|---|----|
| Pracovný list 5: Môže byť nútené vystáhovanie oprávnené? | 56 |
| Chápanie núteného vystáhovania ako porušovania práv na bývanie | 58 |
| Hlavné príčiny núteného vystáhovania | 59 |
| Závazky vlády predchádzať nútenému vystáhovaniu | 60 |

| | |
|--|----|
| Právna úprava núteného vystaňovania | 60 |
| Stratégie na zabránenie nútenému vystaňovaniu | 62 |
| Ako využívať medzinárodné mechanizmy na zabránenie nútenému vystaňovaniu | 63 |

DRUHÁ ČASŤ: PRÍSTUP K PRÁVU NA ADEKVÁTNE BÝVANIE – STRATÉGIE PRESADZOVANIA PRÁV NA BÝVANIE

VIII. MIMOSÚDNE STRATÉGIE PRESADZOVANIA PRÁV NA BÝVANIE

| | |
|---|----|
| Ako dosahovať pozitívne zmeny – úloha mimovládnych organizácií | 64 |
| Pracovný list 6: Potenciálne ciele monitoringu | 64 |
| Monitoring práv na bývanie | 66 |
| Pracovný list 7: Príprava plánu postupnej realizácie záväzkov štátu o právach na bývanie | 67 |
| Monitorovanie postupnej realizácie práv na bývanie použitím kritérií a indikátorov | 70 |
| Pracovný list 8: Získavanie faktov | 71 |
| Zber a dokumentácia informácií | 73 |
| Základné princípy zisťovania faktov o ľudských právach | 73 |
| Pracovný list 9: Návrh vlastnej stratégie obhajoby | |
| Domáce a medzinárodné možnosti obhajoby | 78 |

IX. ŽALOVATEĽNOSŤ PRÁV NA BÝVANIE

| | |
|--|----|
| Žalovateľné zložky práv na bývanie | 83 |
| Záväzky vyplývajúce zo zmlúv | 84 |
| Použitie paktu na domácich súdoch | 84 |
| Zapojenie sa do strategických súdnych konaní | 85 |
| Čo v prípade neúspechu pred domácimi súdmi | 85 |

PRÍLOHY

| | |
|--|-----|
| Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach | 91 |
| Všeobecný výklad 4: Právo na primerané bývanie | 99 |
| Všeobecný výklad 7: Nútené vystaňovanie | 105 |
| Všeobecné odporúčanie 27: Diskriminácia Rómov | 110 |

O PROJEKTE OBHAJOBA PRÁV RÓMOV NA BÝVANIE NA SLOVENSKU

Rómovia sú v súčasnosti najviac znevýhodnenou etnickou skupinou v Európe. Ich základné práva sú takmer všade ohrozované a v posledných rokoch sa objavili znepokojujúce prípady rasových útokov namierených proti Rómom. V mnohých spoločnostiach je bežná diskriminácia Rómov v oblasti zamestnanosti, vzdelávania, zdravotníctva, bývania, verejnej správy a iných služieb. Nenávisťné výroky na adresu Rómov prehlbujú negatívne stereotypy, ktoré sú prítomné v názoroch európskej verejnosti.

V dôsledku vysokého stupňa rasizmu a diskriminácie Rómov na Slovensku sa realizátori v rámci projektu podujali: zmapovať najväčšie praktické a právne problémy dotýkajúce sa Rómov v oblasti prístupu k právu na bývanie; iniciovať strategické súdne konania v minimálne štyroch prípadoch porušenia práv Rómov na bývanie; vytvoriť tréningový manuál na obhajobu práv Rómov na bývanie a uskutočniť tréningy pre rómskych aktivistov zamerané na obhajovanie svojich práv na bývanie.

Výskumné aktivity v rámci projektu odhalili nasledujúce najväčšie porušenia práv rómskej komunity na bývanie na Slovensku:

- rasová segregácia;
- neformálne bývanie/subštandardné osady;
- bezdomovectvo vrátane tzv. „skrytého bezdomovectva“;
- nútené vysťahovanie;
- preľudnenie/vážne preľudnenie;
- diskriminácia pri prideľovaní štátneho a obecného bývania/iná diskriminácia;
- slobody pohybu – rozhodnutia úradov zamietajúce žiadosti Rómov nasťahovať sa do istých oblastí alebo samozvané aktivity miestnych obyvateľov na zabránenie nasťahovania Rómov do istých oblastí (pričom úrady týmto aktivitám nebránia);
- prekážky pri užívaní pozemkov/zamietnutie stavebných povolení.

O REALIZÁTOROCH PROJEKTU

Centre on Housing Rights and Evictions

COHRE je nezávislá medzinárodná mimovládna ľudskoprávna organizácia, založená v roku 1994, ktorá sa venuje zabezpečeniu plného využitia práva na bývanie pre všetkých ľudí kdekoľvek na svete. COHRE naplňuje tieto ciele cez integrovaný prístup k ľudským právam, zahŕňajúci celé spektrum občianskych, kultúrnych, hospodárskych, politických a sociálnych práv.

European Roma Rights Center

ERRC je medzinárodná organizácia venujúca sa ochrane práv vo verejnom záujme, monitorujúca ľudskoprávnu situáciu Rómov a poskytujúca právne zastupovanie v prípadoch porušovania ľudských práv. Od svojho založenia v roku 1996 ERRC uskutočnilo terénne výskumy vo vyše desiatich krajinách vrátane Slovenska a distribuovalo množstvo publikácií od knižných štúdií po nátlakové listy a verejné vyhlásenia. Publikácie ERRC o Slovensku a iných krajinách, ako aj doplnkové informácie o organizácii sú uverejnené na internetovej stránke <http://www.errc.org>. ERRC je spolupracujúcim členom Medzinárodného helsinského výboru pre ľudské práva a má štatút konzultanta pri Rade Európy a Ekonomickej a sociálnej rade OSN.

Nadácia Milana Šimečku

Po dvanástich rokoch svojej existencie sa Nadácia Milana Šimečku jasne vyprofilovala a profiluje na ľudskoprávnu mimovládnu organizáciu s celoslovenskou pôsobnosťou, ktorej špecifiká spočívajú:

- v záujme trvalo obhajovať znevýhodnené skupiny obyvateľstva (v súčasnosti najmä, ale nielen, Rómov) a upozorňovať na porušovanie ich ľudských práv, diskrimináciu a marginalizáciu;
- v úsilí byť svedomím a výzvou pre spoločnosť v zmysle vzťahov majority a minority a dôsledkov negatívnych fenoménov vyplývajúcich z ich doterajšieho spolunažívania (xenofóbia, rasizmus, segregácia, sociálna exklúzia);
- v potrebe prepájať všetky úrovne riešenia problému (lokálnu, regionálnu, národnú, nadnárodnú a globálnu);
- v snahe ponúkať alternatívy oficiálnej politike a vládnym stratégiám, využívajúc pri tom rôzne techniky (kritické myslenie, think tank, watchdog, lobing), aj novšie poznatky a konkrétne skúsenosti z praxe;
- v misii založenej na duchovnom odkaze človeka, ktorého meno Nadácia Milana Šimečku nesie v názve.

INFORMÁCIE O TOMTO MANUÁLI

Vzdelávanie v oblasti ľudských práv možno definovať ako proces učenia sa, objavovania a konania, ktoré kultivuje vedomosti, zručnosti, postoje, zvyky a správanie, ktoré ľudia potrebujú na to, aby efektívne poznali, presadzovali a obhajovali svoje ľudské práva v súlade so Všeobecnou deklaráciou ľudských práv a rešpektovali práva iných.

Richard Pierre Claude, 1998

Účelom alebo cieľom vzdelávania v oblasti ľudských práv je posilňovanie jednotlivcov alebo skupín na uskutočňovanie spoločenskej zmeny. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv povzbudzuje ľudí k tomu, aby prevzali kontrolu nad vlastnými životmi a robili rozhodnutia, ktoré ovplyvnia ich život. Mnohí Rómovia, ktorí nepoznajú svoje práva, sú zraniteľnejší v tom, že ich práva budú porušované, a často nemajú jazykové a koncepcné prostriedky na to, aby ich mohli obhajovať. Vo svete rastie zhoda v tom, že vzdelávanie v oblasti ľudských práv je nevyhnutné. Môže to prispieť k budovaniu slobodných, spravodlivých a nenásilných spoločností. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv sa čoraz viac považuje za efektívnu stratégiu predchádzania ich porušovaniu.

S týmto predpokladom COHRE, ERRC a NMŠ vyvinuli tento materiál ako príručku pre rómskych aktivistov v oblasti práv na bývanie a pre tých, ktorí sa zaujímajú o problematiku práva na bývanie. Manuál možno taktiež využiť počas tréningových programov. Používateľom poskytuje informácie, právne texty a aktivity o kontexte problémov s bývaním, ktorým čelia Rómovia na Slovensku, s cieľom získať:

- pochopenie rôznych inštitútov práv na adekvátne bývanie, ale aj hospodárskych a sociálnych práv vo všeobecnosti;
- znalosti o relevantných medzinárodných a domácich právnych štandardoch spojených s ochranou a presadzovaním práv na adekvátne bývanie;
- porozumenie prepojeniu medzi porušovaním práv na bývanie a porušovaním

- iných ľudských práv, obzvlášť hospodárskych, sociálnych a kultúrnych;
- odbornosť v rôznych tematických oblastiach súvisiacich s právami na bývanie vrátane práv žien na bývanie, problematiky núteného vysťahovania a náhrad bývania a majetku;
- praktický návod na rôzne aktivity, ktoré môžu aktivisti použiť na prístup k právu Rómov na adekvátne bývanie vrátane:
 - monitoringu,
 - dokumentácie,
 - domácich a medzinárodných spôsobov obhajoby,
 - a právnych možností.

Pretože ľudia by mali poznať záležitosti, ktoré ovplyvňujú ich životy, a byť informovaní o dostupných možnostiach, aby sa mohli efektívne zúčastňovať na rozvoji, implementácii a hodnotení sociálnych a ekonomických stratégií, informácie prezentované v tomto manuáli sú rozšírené o špecifické problémy práv slovenských Rómov na bývanie získaných v nezávislom výskume realizovanom v rámci projektu. Pokiaľ nie je uvádzané inak, výskum prezentovaný v tomto manuáli realizovali Mária Hušová, Alexander Mušinka, Jarmila Váňová, Lenka Vavreková a Zuzana Veselská.

Chceme ešte s poďakovaním uviesť, že manuál obsahuje tréningový program vyvinutý Kanadskou nadáciou pre ľudské práva.

ZOZNAM SKRATIEK

- CAT** – Committee Against Torture (Výbor proti týraniam)
- CEDAW** – Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (Výbor na odstránenie diskriminácie žien)
- CERD** – Committee on the Elimination of Racial Discrimination (Výbor na odstránenie diskriminácie)
- CESCR** – Committee on Economic, Social and Cultural Rights (Výbor pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva)
- COHRE** – Centre on Housing Rights and Evictions (Centrum pre práva na bývanie a vysťahovanie)
- ECHR** – European Court of Human Rights (Európsky súd pre ľudské práva)
- ERRC** – European Roma Rights Center (Európske centrum práv Rómov)
- HRC** – Human Rights Committee (Výbor pre ľudské práva)
- ICCPR** – International Covenant on Civil and Political Rights (Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach)
- ICERD** – International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie)
- ICESCR** – International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach)
- MVO** – mimovládna organizácia
- NMŠ** – Nadácia Milana Šimečku

Slovenská republika (2000)
Závery Výboru pre odstránenie rasovej diskriminácie: Slovenská republika.
14/08/2000. dok. OSN A/55/18. 252 – 270.

Výbor je znepokojený formami osídlenia v súvislosti s rómskou menšinou. Výbor obzvlášť znepokojuje fakt, že dve obce vystavili nariadenia vykazujúce Rómov z ich teritória, a tiež dĺžka konania vedúceho k ich zrušeniu. Výbor odporúča štátnym orgánom, aby prehodnotili legislatívu upravujúcu povolenie na pobyt, aby urýchlene a dôkladne prešetrili prípady diskriminácie vo veciach prístupu k bývaniu a urýchlene tieto otázky zvážili a riešili. Výbor vyzýva štátne orgány monitorovať trendy, ktoré podnecujú vznik rasovej segregácie, a uviesť svoje zistenia v nasledujúcich správach.

Slovenská republika (2003)
Tretia správa Európskej komisie proti rasizmu a netolerancii (ECRI) o Slovensku.
Priatá 27. júna 2003, 58.

ECRI je veľmi znepokojená, že situácia týkajúca sa bývania mnohých rómskych komunít je naďalej problematická, s veľkým počtom Rómov žijúcich v osadách bez základného vybavenia ako voda, hygienické zariadenia a elektrina. V niektorých osadách je situácia taká kritická, že existuje skutočná hrozba epidémie, a zároveň je jasné, že rodiny, obzvlášť deti, ktoré žijú v takýchto podmienkach, nemôžu ani najmenej dúfať, že sa budú zúčastňovať na dianí v spoločnosti na rovnakom základe a rovnako ani v ostatných oblastiach života ako vzdelávanie alebo zamestnanosť.

TEORETICKÝ ÚVOD K PRÁVU NA PRIMERANÉ BÝVANIE

I. VYMEDZENIE DISKUSIE O PRÁVACH NA BÝVANIE



Pracovný list 1: Dotazník o právach na bývanie

Prečítajte si každý výrok a zaznačte, či s ním súhlasíte, alebo nesúhlasíte. Zdôvodnite svoju odpoveď v stĺpci „komentár“. Odpovedajte na základe svojho momentálneho pocitu pri čítaní jednotlivých výrokov.

| Výroky | Súhlasím | Nesúhlasím | Komentár |
|--|----------|------------|----------|
| Práva na bývanie sú rovnako dôležité ako ostatné ľudské práva. | | | |
| Práva na bývanie sú problémom iba v rozvojovom svete. | | | |
| Neexistuje jasná definícia porušovania práv na bývanie. | | | |
| Ak je zaručené právo na majetok, nie je veľmi potrebné sa zaoberať právami na bývanie. | | | |
| Vláda nemusí okamžite podniknúť kroky na presadzovanie a ochranu hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv. | | | |
| Jediným efektívnym spôsobom ochrany práv na bývanie je legislatíva. | | | |
| V trhovej spoločnosti vláda nemusí zaručiť ľuďom prístup k dostupnému bývaniu. | | | |
| Pokiaľ má príbytok základné vybavenie (tečúca voda, hygienické vybavenie, energia na varenie), mal by byť považovaný za primerané bývanie. | | | |

| Výroky | Súhlasím | Nesúhlasím | Komentár |
|--|----------|------------|----------|
| Práva na bývanie sa nemôžu realizovať naplno, pretože potrebné náklady nie sú dostupné. | | | |
| Národné právo neuznáva práva na bývanie, takže ich nemôže uznávať ani medzinárodné právo. | | | |
| Primerané bývanie musí byť blízko pracovných príležitostí, zdravotníckeho zariadenia, škôl, centier starostlivosti o dieťa a iných sociálnych zariadení. | | | |
| Chudobní ľudia žijú v slumoch (osadách), pretože sú príliš leniví na to, aby si sami pomohli. | | | |
| Všeobecne nájomníci štátom dotovaných obydľí len využívajú systém. | | | |
| Bezdomovci sú zvyčajne drogovzo závislí alebo alkoholičtí. | | | |
| Právo na bývanie sa nedá vymôcť súdnou cestou. | | | |
| Keď rastie národný majetok, podmienky bývania a vlastníctvo obydľí sa automaticky zlepšia. | | | |

PREČO UPLATŇOVAŤ ĽUDSKOPRÁVNÝ PRÍSTUP V OTÁZKACH BÝVANIA



Otázka: Existuje veľa rôznych spôsobov, ako dosiahnuť práva na bývanie pre všetkých. Niektorí ľudia sa o to snažia cestou politickej zmeny, iní sa zameriavajú na rozvoj alebo na úsilie vychádzajúce zdola (z komunity). Prečo presadzujete v otázkach práv na bývanie prístup založený na ľudských právach?

Odpoveď: Scott Leckie, výkonný riaditeľ COHRE

Najdôležitejším argumentom na uprednostňovanie prístupu založeného na právach je, že dáva všetko do **jednotného právneho rámca**. Tento rámec vytvára právne záväzky a povinnosti na jednej strane (štát) a právne vymožiteľné nároky a práva na strane druhej (ľudia). Aplikovanie rámca založeného na právach hovorí, že každý človek na svete by mal mať právo na základné minimálne požiadavky – istý súbor nárokov, ktoré musí nejakým spôsobom zabezpečiť štát. Ak to štát odmietne urobiť, existujú isté mechanizmy a postupy, ktoré ľudia môžu veľmi ľahko využiť a ktoré by mali vlády viesť k zmene zákonov a stratégií tak, aby skutočne mohli tieto veci poskytovať.

Prístup založený na právach vytvára všeobecný, **jasný a koncepčný rámec**, ako postupovať v týchto širších záležitostiach. Núti vlády investovať peniaze, ak berú práva vážne, a podnikať také kroky, z ktorých bude mať prínos čo najväčší okruh ľudí, a nie nejaká elita alebo akékoľvek skupiny blízke vláde. Vytvára aj rámec, vzorec na meranie toho, či to skutočne robia.

Je to spôsob, ako **vymáhať zodpovednosť vlády podľa zákonov**. Nie je to len tvrdenie, že: „vláda nekonala správne, takže ju odvoláme, aby viac ľudí dostalo bývanie“. Prístup založený na právach hovorí, že „vláda vedome urobila alebo neurobila isté veci a výsledkom je porušovanie práv obyvateľov.“ Tieto nadčasové univerzálne normy dávajú jednotlivca do úplne inej pozície oproti spoločnosti alebo štátu, ak sa na to pozriete cez optiku ľudských práv alebo ľudského rozvoja, alebo čistej politiky.

Niektoré krajiny, ktoré sú v mnohých oblastiach popredu a skutočne im záleží na vážnosti situácie chudobných alebo nižších stredných vrstiev a od ktorých by ste očakávali, že sú za hospodárske, sociálne a kultúrne práva, sú v skutočnosti nechotné ich uznať. Švédsko je klasickým príkladom. Je to dokonalý sociálny štát a sociálni demokrati sú tam pri moci 85 rokov. V princípe podporujú koncept hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, ale nepodporujú to, že sudcovia by mali rozhodovať, či sa tieto práva dodržiavajú, alebo nie, pretože to nie je demokratické. Je to veľký problém, ktorý sa síce netýka mnohých krajín, ale je to silný argument proti prístupu založenom na právach v krajine, o ktorej viete, že má sociálno-demokratickú stranu hrdiacu sa tým, že sa stará o potreby svojho obyvateľstva a chystá sa ostať pri moci ešte dlhý čas.

Ďalší dôvod, prečo uplatňovať prístup založený na právach – **nezáleží na tom, kto je pri moci**, pretože vláda (či už je pravicová, stredová, alebo ľavicová) by musela uplatňovať tie isté princípy. Takže je to spôsob, ako skutočne udržať a posilniť fakt, že každý človek by mal mať nárok na tieto základné požiadavky od momentu, keď sa narodí, až do smrti. Politika sa nemení. Politika uprednostňuje niektoré skupiny, a iné nie. Ľudské práva sú však také základné, také dôležité pre ľudský život, že ich musíte mať bez ohľadu na to, kto je pri moci. Ak máte len politický rámec, mnohé skupiny veľa stratia, ak ich strana nevyhrá. Prístup založený na právach však hovorí: „Vyhráte za každých okolností.“

Byť schopný odvolávať sa na ľudské práva je ďalšou veľkou výhodou prístupu založeného na právach, **poskytuje vám prostriedky**, ktoré by ste inak vôbec nemali. Ak by ste mali pracovať v čisto politickom kontexte, a nedostali by ste bývanie, vzdelanie alebo prácu, nebolo by sa na koho obrátiť (možno by ste mohli ísť za svojím poslancom).

Prístup založený na právach vám umožňuje obrátiť sa na oficiálne inštitúcie a povedať: „Máte povinnosť dohliadať na to, že toto konkrétne právo, ktoré mám, je chránené, avšak ja túto ochranu nemám! Niečo nie je v poriadku a potrebujeme nezávislý orgán, ktorý by rozhodol, či robíte niečo nesprávne, a prinútil by vás, aby ste s tým niečo robili.“

Čisto právny prístup zrejme tiež nie je najmúdrejší spôsob, ako postupovať. Mala by to byť **kombinácia** úsilia ľudí z komunity so vzdelávaním a s podporou atď. Medzinárodné a domáce MVO a aktivisti v oblasti ľudských práv by mali pracovať spoločne s miestnymi a národnými inštitúciami a mali by všetci ísť rovnakým smerom. To prináša najlepšie výsledky.

Existujú ľudia, veľmi dobrí ľudia, ktorí veria tomu, že prístup založený na právach tak striktno dodržiava zákony a je taký formálny, že vôbec neuznáva realitu. Napríklad Rómovia, ktorí bývajú v osadách, žijú mimo právneho systému a v podstate si vytvárajú svoje vlastné riešenia. Niektorí ľudia argumentujú tým, že napísanie ústavy alebo vydanie nariadenie im vôbec nepomôže. Jediné, na čom záleží, je, aby mali vo vreckách peniaze, aby sa mobilizovali a začali zlepšovať svoju situáciu sami, pretože úloha, ktorú v tom zohrá vláda, bude aj tak taká minimálna, že to budú musieť Rómovia urobiť sami. Myslím, že to nie je nerozumný názor, ale mojou perspektívou vždy zostane, že je lepšie spojiť sily a pozrieť sa na veci z perspektívy ľudských práv a na to, čo môžeme urobiť na politickej, ekonomickej a iných úrovniach, a realizovať to.

DEFINÍCIA PRÁV NA BÝVANIE



Práva na bývanie sú ľudské práva

Práva na bývanie znamenajú viac než právo na príbytok. V skutočnosti zahŕňajú nasledujúce neoddeliteľné, vzájomne súvisiace a od seba závislé ľudské práva:

- právo na adekvátne bývanie;
- právo na adekvátny životný štandard;
- právo na prístup k bezpečnej pitnej vode a hygienickému vybaveniu;
- právo na najvyšší možný štandard fyzického a duševného zdravia;
- právo na bezpečné a zdravé prostredie;
- právo dieťaťa na prostredie vhodné na fyzický a duševný vývoj;
- právo na prístup k zdrojom vrátane energie na varenie, kúrenie a osvetlenie;
- právo na prístup k základným službám, školám, doprave a pracovným príležitostiam
- právo na dostupnosť takého bývania, ktoré by neohrozovalo iné základné potreby
- právo na prístup k bývaniu a pridruženým službám bez diskriminácie na základe pohlavia, rasy, etnickej príslušnosti a iného postavenia;
- právo vybrať si miesto bydliska a určovať, kde a ako bude človek bývať a právo na slobodu pohybu;
- právo na súkromie, rodinu a domov bez svojvoľných zásahov zvonka;
- právo na bezpečie, vrátane istoty právnej formy bývania;
- právo na rovnakú ochranu zákonmi a súdnymi rozhodnutiami pri náhrade škody za porušenie ľudského práva na adekvátne bývanie;
- právo na ochranu pred núteným vysťahovaním a zničením alebo zbúraním príbytku aj v situáciách vojenskej okupácie, medzinárodných a občianskych ozbrojených konfliktov, vytvárania a výstavby cudzích obydľí, sťahovania obyvateľstva a projektov rozvoja.



Pracovní list 2: Práva slovenských Rómov na bývanie

1. Čo si myslíte, aké sú hlavné problémy s právami na bývanie, ktoré sa dotýkajú Rómov na Slovensku? Vymenujte päť z nich.

Problémy s právami na bývanie

2. Aký je postoj vlády a verejnosti k týmto problémom?

3. Vymenujte tri zásadné faktory, ktoré zapríčiňujú porušovanie práv na bývanie na Slovensku.

4. Vymenujte tri zásadné faktory, ktoré pomáhajú podporovať a presadzovať práva na bývanie na Slovensku.

DEFINÍCIA ADEKVÁTNEHO BÝVANIA



Väčšina Rómov na Slovensku žije v príbytkoch, ktoré sa považujú za neadekvátne. Podľa medzinárodnej úpravy ľudských práv musí adekvátne bývanie poskytovať viac než len štyri steny a strechu. Všeobecný komentár č. 4, prijatý Výborom OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva, uvádza sedem minimálnych kritérií adekvátneho bývania a poskytuje jedinú oficiálnu interpretáciu práva na adekvátne bývanie podľa medzinárodnej úpravy ľudských práv. Toto je sedem kľúčových zložiek adekvátneho bývania podľa medzinárodnej úpravy ľudských práv:

- istota právnej formy bývania;
- dostupnosť služieb, materiálov, zariadení a infraštruktúry;
- finančná dostupnosť;
- obyvateľnosť;
- prístupnosť;
- poloha;
- kultúrna vhodnosť.

Rómske ženy

Nedostatočný prístup k stabilnému a bezpečnému bývaniu nepriaznivo ovplyvňuje mnohých Rómov a práve rómske ženy nesú bremeno chudoby bývania a diskriminácie pri právach na bývanie. Ženy sú tiež neúmerne zasiahnuté často násilnou praxou núteného vystahovania. Keďže sú ženy zaťažované starostlivosťou o deti, domácnosť a zaobstarávaním finančných prostriedkov, ich ekonomická a duševná pohoda veľmi závisia od bezpečného bývania. Nedostatok istoty v oblasti bývania a užívania pozemkov upiera rómskym ženám ekonomickú nezávislosť, fyzickú bezpečnosť a ľudskú dôstojnosť a slúži na marginalizáciu rómskych žien tým, že prispieva k feminizácii chudoby a k ich neustálej sociálnej podriadenosti. Bez adekvátneho bývania rómske ženy nemôžu naplno využívať ani iné základné ľudské práva, ako sú právo na súkromie, právo na najvyšší dosiahnuteľný zdravotný štandard alebo právo na sebaurčenie. Preto je dôležité zaoberať sa právami rómskych žien na bývanie, presadzovať ich a ochraňovať.

Istota právnej formy bývania

Istota právnej formy bývania je základným kameňom práva na adekvátne bývanie. **Istota právnej formy bývania chráni ľudí pred svojvoľným núteným vystahovaním, obťažovaním a inými hrozbami.** Väčšina neformálnych rómskych osád a komunít nemá istotu právnej formy bývania. V čase, keď vyšla táto publikácia, existovalo na Slovensku asi 300 rómskych osád, hoci nie každý ich obyvateľ trpel nedostatkom istoty právnej formy bývania. Istota právnej formy bývania je kľúčová pre Rómov a hlavne pre rómske ženy. **Pre rómske ženy istota právnej formy bývania závisí od vzťahu k mužovi.** Vo väčšine rómskych partnerských a manželských zväzkov sú to ženy, ktorým je odopieraný legálny pobyt v danej oblasti alebo istota právnej formy bývania. Obete domáceho násillia bez právneho nároku na obydlie, v ktorom žijú, vystavené prekážkam pri získavaní vlastného bývania, musia často čeliť voľbe medzi bezdomovectvom alebo zotrvaním v násilnom vzťahu.

Význam istoty právnej formy bývania

Život bez istoty právnej formy bývania v podstate znamená, že ľudia nemajú kontrolu nad tým, čo sa bude diať s obydliím, v ktorom bývajú. Mnohí Rómovia, ktorí žijú bez istoty právnej formy bývania, žijú v segregovaných podmienkach a následne trpia nedostatkom prístupu k iným základným právam a slobodám. Nasledujúce prípady ilustrujú problémy, s ktorými zápasia ľudia bez istoty právnej formy bývania.

*Obyvatelia rómskej časti Kostolánská v obci Kecerovce žijú v provizórnych chatrčiach na pozemkoch, ktoré nevlastnia. V septembri 2003 bola obecným zastupiteľstvom vytvorená trojčlenná komisia, ktorá sa mala zaoberať výstavbou nelegálnych obydlií, konkrétne v časti Kostolánská. Niekoľkí Rómovia z tejto časti hlásili, že pani Anna Bombárová, starostka Keceroviec, ich navštívila v sprievode polície a vyhrážala sa im vystahovaním a zbúraním ich obydlií. Pani Anna Bombárová povedala výskumníčke projektu, že na jar 2004 dostanú Rómovia, ktorí bývajú v nelegálne postavených obydliach na pozemkoch, ktoré nevlastnia, **oficiálne oznámenie** o demolácii ich príbytkov. Na otázku, čo bude s Rómami, ktorí sa stanú bezdomovcami, odpovedala, že ju to nezaujíma a že sa „môžu vrátiť tam, odkiaľ prišli“.*

Mnohí obyvatelia dlhodobo žijúci v rómskej časti obce Svinia bývajú v provi-
zórnych obydliach na pozemkoch, ktoré im nepatria. Keďže trvalý pobyt je podľa
slovenského práva spojený s právnou formou bývania, miestne zastupiteľstvo odmiet-
lo udeliť Rómom trvalé bydlisko v obci aj napriek tomu, že sú v manželskom zväzku
s legálnymi obyvateľmi tejto obce. Rómovia žijúci v obci Svinia musia teda cestovať do
iných okresov, kde sú prihlásení na trvalý pobyt, aby sa dostali k sociálnym dávkam
alebo mohli voliť. Ani deti týchto Rómov sa nemôžu v obci prihlásiť na trvalý pobyt.
V tomto prípade znamená odmietnutie trvalého pobytu v dôsledku nelegálnosti bývania
aj odoprenie prístupu k iným základným ľudským právam.


Navyše sa zistilo, že mnohí jednotlivci, rodiny a komunity, ktorí nemajú istotu právnej
formy bývania, sú z pochopiteľných dôvodov nie ochotní investovať do zlepšenia svojho
bývania zo strachu, že takáto investícia bude zničená alebo im bude odobratá
v prípade, že ich vystahujú. Z podobných dôvodov sa len zriedka uskutočňuje dlhodobé
plánovanie. Nedostatok právnej ochrany bývania umocňuje aj spoločenské vylúčenie
a chudobu.

Naopak, poskytnutie istoty právnej formy bývania môže mať pozitívny vplyv, akým je
napríklad právne uznanie celých komunit. **Právna ochrana bývania dáva ľuďom
možnosť zlepšovať svoje obydli** s vedomím, že ich snaha nevyjde nazmar. Právna
ochrana bývania podporuje obyvateľov **v budovaní a hrdosti na svoju komunitu**
a v ochote prijať ju za vlastnú. Vedomie, že komunita nezmizne len z rozmaru predsta-
viteľov výkonnej moci vytvára vyššie požiadavky a očakávania príslušníkov komunity
smerom k lepším miestnym službám. Tiež umožňuje obyvateľom cítiť sa bezpečne, čo
im pomáha vykonávať každodenné činnosti, ako je chodenie do práce, do školy a účasť
na živote komunity.

Právne uznanie a ochrana formy bývania je závažným krokom, ktorý môže slovenská
vláda urobiť pre realizáciu práv Rómov na bývanie. Dokument s názvom Habitat Agenda
(1996) potvrdzuje úlohu národných vlád pri presadzovaní a ochrane právnej formy
bývania, keď v odseku 40 (b) hovorí, že vlády by sa mali zaviazat *poskytnúť istotu
právnej formy bývania a rovný prístup ľudí k pozemkom vrátane žien a ľudí žijúcich
v chudobe; a legislatívne a administratívne reformy, ktoré by ženám zaručili plný
a rovný prístup k ekonomickým zdrojom vrátane vlastníctva pozemkov a iného majetku,
finančnej pomoci, prírodných zdrojov a primeraných technológií.*

Dostupnosť služieb, materiálov, zariadení a infraštruktúry

Adekvátne bývanie je také, ktoré má prístup k pitnej vode, energii na varenie, ku
kúreniu a k osvetleniu, hygienickému vybaveniu a zariadeniu na umývanie, priestoru na
uskladnenie potravín, odvozu odpadu, ku kanalizácii a pohotovostným službám. Keď
niektoré z týchto zariadení nie sú dostupné, je ohrozené zdravie, bezpečnosť, výživa
a pohodlie, a právo na adekvátne bývanie nie je plne realizované. Nezastupiteľný
význam blízkosti týchto zariadení pre rómske ženy je zjavná, ak zoberieme do úvahy
každodennú realitu ich života. Rómske ženy často nesú prvoradú zodpovednosť za
starostlivosť o domácnosť, deti a ostatných členov rodiny a komunity.





Rómska osada Letanovský mlyn v obci Letanovce má poľnú prístupovú cestu. Jediná studňa poskytuje vodu pre približne 600 obyvateľov osady. Nie je tam elektrina ani prístup k verejným službám, ako sú skládka odpadu a kanalizácia.

Jedna studňa je zdrojom vody aj pre rómsku komunitu v obci Svinia. V osade nie je elektrina, kanalizácia nefunguje, čo znamená, že osada je počas dažďov zaplavovaná. Odpad sa zbiera do veľkých kontajnerov, ktoré sa nevyprázdňujú v pravidelných intervaloch. Rómski obyvatelia používajú na kúrenie a varenie drevo.

Finančná dostupnosť


Suma, ktorú jednotlivec alebo rodina platí za bývanie, nesmie byť taká vysoká, aby ohrozila alebo obmedzovala dosiahnutie a uspokojovanie iných základných potrieb. Nedostatok finančne dostupného bývania je akútnym problémom všade na svete (aj v rozvinutých, aj v rozvojových krajinách) a je aj hlavným dôvodom, prečo tak veľa ľudí býva v neformálnych osadách. Keď je nájomný byt alebo dom finančne nedostupný, je ohrozená istota právnej formy bývania nájomníka, pretože môže byť legálne vystaňovaný pre neplatenie nájomného. Podľa princípu finančnej dostupnosti by štáty mali podniknúť kroky na ochranu nájomníkov pred prehnanou výškou nájomného, ako aj pred prehnaným zvyšovaním nájomného; ďalej kroky na zabezpečenie dostupnosti prírodných stavebných materiálov a vytvoriť možnosti na získanie financií na bývanie. Toto ustanovenie by malo byť interpretované tak, aby umožnilo rómskym ženám, ktoré sú často ekonomicky marginalizované, finančnú dostupnosť adekvátneho bývania prostredníctvom vhodných foriem finančnej pomoci.



Pán L.B., rómsky obyvateľ geta v Luníku IX v Košiciach, hlásil príliš vysoké zmluvné nájomné za sociálny byt. Pán B. tvrdil, že platí mesačné nájomné 3 500 Sk za trojizbový byt. Ostatní údajne platia okolo 5 000 Sk za štvorizbový byt. Priemerná výška nájomného v Košiciach je 3 300 Sk. Počas rozhovoru o predaji bytov v Luníku IX 29. októbra 2003 pán Ladislav Šaňa, starosta Luníka IX, povedal výskumníkom, že predať byt v Luníku IX je nemožné, pretože všetky majú **štatút sociálnych bytov**. Tým, že sú poplatky za sociálne byty rovnaké ako za súkromné nájomné bývanie, slovenské úrady posúvajú aj „sociálne byty“ nad finančné možnosti mnohých slovenských Rómov, a tým nespĺňajú svoju povinnosť zabezpečiť finančne dostupné bývanie pre všetkých.

Obyvateľnosť

Na to, aby sa bývanie dalo označiť za adekvátne, musí byť obyvateľné. Obyvatelia musia mať zabezpečený dostatočný priestor a ochranu pred chladom, vlhkom, horúčavou, dažďom, vetrom a inými ohrozeniami zdravia a štrukturálnymi rizikami. Bývanie, ktorému chýba takáto ochrana, je často spojené so zvýšenou chorobnosťou a vysokou úmrtnosťou. S ohľadom na tieto skutočnosti musia byť rómske ženy chránené aj pred domácim násilím, ktoré je zjavným ohrozením ich zdravia.



Takmer 600 rómskych obyvateľov rómskej osady Letanovský mlyn v obci Letanovce býva v provizórnych chatrčiach postavených z kusov dreva, blata a kovu. Obyvatelia nevlástnia pozemky, na ktorých majú príbytky postavené.

Rómovia žijúci v časti Kostolánská v obci Kecerovce bývajú v provizórnych

chatrčiach z blata a zo zvyškov iných materiálov na pozemkoch ktoré nevlastnia, a ktoré poskytujú len málo ochrany pred všetkými uvedenými živlami. Mnohé chatrče majú len hlinenú dlážku. Nie je tam elektrina ani zdroj vody a kanalizácia. Jedna rómska žena uviedla, že jej bolí odobraté deti zo starostlivosti, pretože pre ne nemala vhodné bývanie.

Prístupnosť

Bývanie musí byť prístupné pre každého. Znevýhodnené skupiny, ako sú starší ľudia, fyzicky a mentálne postihnutí, HIV pozitívni, obeť prírodných katastrof, deti a iné skupiny, by mali mať zaručený istý stupeň zvýhodnenia v prístupe k bývaniu. Zákony týkajúce sa bývania a politika bývania musia zabezpečiť, že ich potreby bývania sú naplnené, a hlavným cieľom politiky vlády by malo byť zlepšovanie dostupnosti pozemkov pre tých, ktorí ich nemajú alebo ktorí žijú pod hranicou chudoby. V mnohých častiach sveta legislatíva a politika vlády len málo prispievajú k tomu, aby zabezpečovali potreby bývania najviac znevýhodnených skupín, a namiesto toho sa viac venujú už aj tak zvýhodňovaným sociálnym skupinám. V dôsledku toho vládne na trhu s nehnuteľnosťami (vrátane prenájmu) značná diskriminácia znevýhodnených skupín a tá predstavuje veľkú bariéru v prístupe k bývaniu. Rómske ženy sú v súvislosti s prístupom k bývaniu tradične znevýhodnenou skupinou, čo je výsledkom spoločenskej a kultúrnej diskriminácie a podradenosti. Rómske ženy s hendikepom alebo s HIV/AIDS sú ešte viac marginalizované. Slovenská vláda preto musí prijať také opatrenia, ktoré by sa venovali špecifickým potrebám rómskych žien.

Čoraz viac slovenských obcí vytvára segregované osady pre Rómov pod zámienkou bývania pre „neplatičov“ a „sociálne neprispôsobivé osoby“. V skutočnosti sú mnohí rómski obyvatelia takýchto vládnych programov bývania pravidelnými platiťmi nájomného, ktorým je odopierané právo odsťahovať sa z takýchto getoidných oblastí. V najznámejšom prípade z novembra 2003 sa geto známe ako Luník IX vo východoslovenskom meste Košice stalo absolútne segregovanou osadou pre Rómov, keď predstavitelia mesta presťahovali posledných dvadsať nerómskych neplatičov z tohto sídliska. Naopak, mnohým rómskym obyvateľom Luníka IX, pravidelne platiacim nájom povedali, že sa môžu z oblasti odsťahovať až potom, čo budú odsťahovaní všetci nerómovia. Do 31. januára 2004 slovenské úrady nezabezpečili presťahovanie jediného rómskeho platiča nájomného z Luníka IX. V praxi nemajú slovenskí Rómovia prístup k rovnakému bývaniu poskytovanému štátom ako nerómski obyvatelia.

V Letanovciach zabránili rómskej rodine presťahovať sa do dediny a kúpiť si tam pozemok na výstavbu domu, pretože všetky parcely v dedine vlastní nerómovia a oni ich odmietajú predať Rómom. Pri výskume v teréne jeden nerómsky obyvateľ dediny na otázku prečo v dedine býva Rómom tak málo odpovedal: „Nech len Cigáni zostanú vo svojej osade. My ich v dedine nechceme. Úplne stačí, že prichádzajú do dediny na poštu, na miestny úrad a do obchodu. Aj tak už robia dosť neporiadku a - smradu. Nech sú od nás čo najďalej“. Odmietanie predaja domov a pozemkov Rómom bolo hlásené aj v Spišských Tomášovciach, Svinej a mnohých ďalších oblastiach.

V mnohých obciach, hlavne vo vidieckych osadách, Rómovia hlásili svojvoľné zamietnutie alebo rôzne prekážky pri získavaní stavebného povolenia. Napríklad jednému Rómovi z obce Telgárt v okrese Brezno od roku 1998 opakovane odmietajú



udelíť stavebné povolenie na výstavbu domu na pozemku, ktorý vlastní, napriek opakovaným odvolaniam na miestny úrad aj s pomocou slovenských mimovládnych organizácií a niekoľkých úradov.

V obci Bystré v okrese Vranov nad Topľou miestny Róm hlásil, že predstavitelia obecného úradu stavajú nové sociálne byty pre miestnych obyvateľov, ale s nariadením, že tieto byty nie sú určené pre tunajších Rómov.

Poloha

Na to, aby bývanie bolo adekvátne, musí byť situované v lokalite, v ktorej je prístup k pracovným príležitostiam, zdravotníckym zariadeniam, školám, zariadeniam starostlivosti o dieťa a iným sociálnym zariadeniam. Nesmie byť v znečistenej oblasti. Keď sú komunity vysťahované zo svojich domov, sú často premiestnené do odľahlých oblastí, kde chýbajú sociálne zariadenia alebo sú znečistené, v blízkosti skládok odpadu alebo iných zdrojov znečistenia. Poloha bydliska je obzvlášť dôležitá pre rómske ženy, aby im bolo umožnené naplňať ostatné základné práva a slobody.

V jednom z najneuveriteľnejších prípadov mesto Košice postupne vysťahovalo Rómov z centra mesta a umiestňovalo ich na sídlisko Luník IX. Zároveň pridelovalo bývanie nerómskym obyvateľom Luníka IX v iných častiach mesta, aby sa mohli odsťahovať. V novembri 2003 sa odsťahoval posledný nerómsky obyvateľ Luníka IX a vytvorilo sa tak čisto rómske geto, ktoré je extrémne subštandardné. Rovnako veľa iných obecných zastupiteľstiev vytvorilo podobné getá po celej krajine. Nedávno oznámili mestské zastupiteľstvá v Nitre a Starej Ľubovni, že plánujú postaviť bytové komplexy pre „neplatičov nájomného“ a „sociálne neprispôsobivé osoby“ – ide o rovnaké termíny, aké použilo mestské zastupiteľstvo v Košiciach pri vytváraní geta v Luníku IX.



Jeden slávny príklad je rómska osada Patoracká pri Rudňanoch, ktorá leží na mieste bývalej ortuovej bane.

Segregované rómske geto v obci Svinia je umiestnené na poľnohospodárskom poli. Dnes miestni farmári pravidelne vylievajú živočíšny hnoj a hnojovú vodu na pôdu susediacu s rómskou osadou a tým kontaminujú vodu rómskej komunity.

Kultúrna vhodnosť

Adekvátne bývanie by malo umožňovať vyjadrenie kultúrnej identity a kultúrnej rôznorodosti svetovej populácie. To znamená, že kultúrne dimenzie bývania, napríklad štýl, v akom je obydlie postavené, materiál, z ktorého je postavené, a prístupy s tým súvisiace by nemali byť obetované v mene rozvoja a modernizácie. V súvislosti s rómskymi ženami to znamená, že by mali mať možnosť zúčastniť sa na plánovaní obydlia, aby sa zabezpečilo, že obydlie bude odrážať ich kolektívnu identitu.

Problémy spojené s udeľovaním trvalého pobytu

Veľa Rómov žijúcich na Slovensku nemá prístup k celej škále základných služieb, ktoré sú potrebné na realizáciu základných hospodárskych a sociálnych práv, pretože v mieste svojho bydliskana majú povolenie na trvalý pobyt. Hoci slovenská legislatíva o podmienkach na vznik trvalého pobytu nie je celkom jasná, v podstate hovorí, že na získanie povolenia na trvalý pobyt v danej obci sa žiadateľ musí preukázať občianskym preukazom a dokladom o oprávnení užívať byt alebo inú obytnú miestnosť, alebo

písomným potvrdením (súhlasom) majiteľa bytu alebo jeho oprávneného užívateľa, že je oprávnený v ňom bývať. V dôsledku toho, že mnohí Rómovia bývajú v neformálnych osadách, táto podmienka nemôže byť splnená a mnohí Rómovia buď nemajú žiadne povolenie na trvalý pobyt, alebo ho majú v mieste narodenia. Preto veľa Rómov vôbec nemá prístup k základným verejným službám alebo má tento prístup veľmi obmedzený.

Absencia trvalého pobytu v mieste bydliska Rómom zamedzuje využívať svoje základné politické práva v danej obci, ako sú právo voliť a kandidovať v komunálnych voľbách. Neschopnosť poskytnúť Rómom trvalý pobyt v mieste ich bydliska preto značne obmedzuje ich možnosť akokoľvek ovplyvňovať lokálnu politiku.

V niektorých prípadoch sa miestne úrady pokúsili vyškrtnúť Rómov zo zoznamu obyvateľov obce.

Napríklad 28. júna 2001 prijal miestny úrad v Letanovciach uznesenie 21/28. 6. 2001, ktoré „ruší trvalý pobyt obyvateľov cigánskej osady Letanovce s platnosťou od 1. 8. 2001.“ Napriek intervencii zo strany splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity, ako aj správe parlamentnej komisie obecný úrad odmietol uznesenie zrušiť. Súd nakoniec anuloval uznesenie úradu, ale od októbra 2003 nemá povolenie na trvalý pobyt asi 60 obyvateľov rómskej osady Letanovský mlyn v Letanovciach napriek skutočnosti, že mnohí sa tam narodili. Podobná situácia je aj v osade Vilčurňa v Spišskej Novej Vsi, kde z tisíc miestnych Rómov má trvalý pobyt v obci iba 727 obyvateľov.

Sloboda pohybu

Rozhodnutia prijaté úradmi, zamedzujúce Rómom nasťahovať sa do istých oblastí, alebo svojvoľné konanie miestnych obyvateľov na zabránenie nasťahovania sa Rómov do istých oblastí (v prípadoch keď toto konanie miestne úrady nezastavili).

Rómovia na Slovensku často hlásia, že im v snahe prenajať si alebo kúpiť nehnuteľnosť mimo segregovanej osady bráni svojvoľné konanie miestnych obyvateľov, niekedy s aktívnou alebo pasívnou spoluúčasťou miestnych úradov. Napríklad v obci Abrahamovce v Prešovskom okrese sa ERRC v septembri 2003 rozprávala s miestnou rómskou rodinou, ktorá sa chystala postaviť rodinný dom na pozemku, ktorý zdedili od svojich rodičov. Miestnym starosta im počas rozhovorov neoficiálne oznámil, že urobí všetko, čo je v jeho silách, aby stavbe domu zabránil, pretože nechce, aby sa počet Rómov v dedine zvýšil.

(Pozri prípad uvedený na strane 21: V Letanovciach zabránili rómskej rodine presťahovať sa...)

Niekoľko bežných mýtov o právach na bývanie

Aj keď sa vo všeobecnosti uznáva fakt, že práva na bývanie sú definované v medzinárodnom, regionálnom a aj domácom práve, obsah a dôsledky týchto práv sú ešte stále často mylne chápané. Mnohokrát podobne ako mylné vnímanie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv. O právach na bývanie existuje mnoho chybných mýtov, no týchto päť sa zrejme objavuje najčastejšie:

Mýtus: Súdny nemôžu chrániť práva na bývanie.

Toto je jeden z najrozšírenejších mýtov o právach na bývanie a iných hospodárskych a sociálnych právach. Tvrdenie, že práva na bývanie nie sú žalovateľné, je zvyčajne založené na porovnaní s občianskymi a politickými právami. Zástancovia tohto mýtu okrem iného veria tomu, že na rozdiel od občianskych a politických práv hospodárske, sociálne a kultúrne práva (ako právo na bývanie) sú príliš vágne a vyžadujú príliš vysoké náklady (vyžadujúce aktivitu vlády, nie iba jej nečinnosť), aby sa o nich mohol viesť súdny spor, a môžu byť implementované len v rovine politickej, nie v rovine práva a spravodlivosti.

Skutočnosť: Nielenže je právo na bývanie z hľadiska obsahu jedno z najrozvinutejších hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, ale o množstve samostatných zložiek tvoriacich právo na bývanie rozhodujú súdy, tribunály a iné právne a im podobné fóra každý deň. Napríklad vzťah medzi nájomníkom a nájomcom je v mnohých krajinách regulovaný legislatívou a vymáhateľný súdnou cestou; diskriminácia v súvislosti s bývaním je zakázaná v národných ľudskoprávných úpravách v krajinách na celom svete a pozemkové spory sa bežne dostávajú na súdy. Navyše takmer každá krajina schválila legislatívu o rôznych aspektoch bývania, ktorá umožňuje podania na súd. Súčasne medzinárodné a regionálne orgány pre ľudské práva ako Európsky súd pre ľudské práva, Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva (CESCR), Výbor OSN pre elimináciu všetkých foriem diskriminácie (CERD) a Výbor OSN proti mučeniu (CAT) sa priamo venujú otázkam práv na bývanie v jednotlivých precedenčných prípadoch a právnej vede. Všeobecný komentár č. 4 prijatý CESCR uvádza šesť špecifických oblastí práva na adekvátne bývanie, ktoré môžu byť predmetom súdneho preskúmania: podania vo veciach predchádzania plánovanému vystaňovaniu vydaním súdneho príkazu; konania vo veciach odškodnenia v prípadoch nelegálnych vystaňovaní; sťažnosti na nezákonne úkony realizované alebo podporené prenajímateľom v súvislosti s výškou nájomného, údržbou obydlí alebo rasová či iná forma diskriminácie; podozrenie z akejkoľvek formy diskriminácie pri pridelovaní alebo v prístupe k možnostiam bývania; sťažnosti na prenajímateľov týkajúce sa nezdravých alebo nevyhovujúcich podmienok na bývanie; skupinové žaloby v situáciách týkajúcich sa značne zvýšeného stupňa bezdomovectva.

Mýtus: Práva na bývanie vyžadujú od štátu, aby bezplatne vybudoval obydlia pre celú populáciu. Odporcovia práv na bývanie často argumentujú tým, že uznanie práv na bývanie by od štátu vyžadovalo vybudovať obydlia pre celú populáciu – ide

o postoj k bývaní založený na štáte, určovaný štátom a motivovaný štátom.

Skutočnosť: Právo na adekvátne bývanie sa nikde v medzinárodnom práve nedefinuje tak, že štát musí poskytovať bývanie zadarmo všetkým, ktorí oň žiadajú. Keď podľa medzinárodného práva štát prijme povinnosti spojené s právom na bývanie súhlasí, že sa **všetkými možnými dostupnými prostriedkami** bude snažiť zabezpečiť, aby mal každý prístup k zdrojom bývania vhodného pre zdravie, blaho a bezpečnosť. Prevzatím právnych záväzkov sa od štátov vyžaduje, *aby prijali sériu opatrení, ktoré vytýčia stratégiu a právne uznanie každého aspektu tvoriaceho právo na bývanie, a tak vytvárali nevyhnutné podmienky, aby všetci obyvatelia mohli využívať všetky nároky vyplývajúce z práv na bývanie v čo najkratšom možnom čase.* To je aj rozumné, aj realistické. Hoci medzinárodné právo možno od štátov nevyžaduje, aby poskytli bývanie každému, kto o to požiada, niektoré krajiny na seba túto zodpovednosť dobrovoľne prebrali. Napríklad juhoafrické deti bez domova, rodiny bez domova vo Veľkej Británii, obeť prírodných katastrof či ostatní s akútnou potrebou bývania majú v mnohých krajinách nárok na okamžité zabezpečenie náhradného bývania. CESCR tiež poskytuje vysvetlenie, či štáty musia postaviť obydľia pre všetkých, ktorí o to žiadajú. Výbor naznačil, že *ICESCR od štátov žiada (t. j. od štátov, ktoré ratifikovali ICESCR), aby poskytovali minimálne existenčné práva pre každého bez ohľadu na stupeň ekonomického rozvoja krajiny.* To znamená, že štáty musia prinajmenšom zabezpečiť minimálnu základnú úroveň každého práva zahrnutého v ICESCR vrátane práva na bývanie. Takto štát, ktorý ratifikoval ICESCR a žije v ňom mnoho Rómov, ktorým je odopierané aspoň základné bývanie, neplní záväzky, ktoré mu vyplývajú z ICESCR. Slovenská vláda má podľa ICESCR dať náležitú prednosť tým, ktorí sú najzraniteľnejší a znevýhodnení, a teda aj najmenej schopní dosiahnuť svoje práva sami, konkrétne slovenským Rómom. Inými slovami, štáty by mali poskytovať bývanie či prístup k možnostiam bývania tým, ktorí sú bez domova, majú nevyhovujúce bývanie alebo nie sú schopní dosiahnuť škálu nárokov vyplývajúcich z práv na bývanie.

Mýtus: **Štát musí okamžite naplniť všetky aspekty práva na bývanie.**

Mnoho štátov má obavy z práva na bývanie, pretože si mylne myslia, že právo na bývanie od nich vyžaduje, aby okamžite implementovali všetky povinnosti z neho vyplývajúce tak, aby boli v súlade s medzinárodným právom.

Skutočnosť: Samozrejme, že by bolo ideálne, keby štáty dokázali okamžite naplniť všetky aspekty práv na bývanie. Medzinárodné právo uznáva nerealizovateľnosť takého zámeru a interpretuje toto právo tak, že štáty majú isté právne záväzky, ktoré musia prevziať okamžite, a iné, ktoré sú vo svojej podstate dlhodobé. Inými slovami, ochrana a vymáhateľnosť práv na bývanie vyžaduje isté okamžité kroky a isté kroky v budúcnosti, ktoré spolu vedú k úplnému celospoločenskému uplatňovaniu týchto práv. Okamžité opatrenia vyžadované Paktom o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach zo strany štátov vyplývajú z článku 2(2), ktorý hovorí, že štáty, ktoré ratifikovali pakt „podniknú kroky [...] pomocou všetkých vhodných prostriedkov a špeciálne aj cestou prijatia legislatívnych opatrení.“

Vo svojom Všeobecnom komentári č. 3 CESCR interpretuje toto ustanovenie tak, že štáty sú povinné okamžite začať prijímať opatrenia vedúce k tomu, aby každý mohol plne uplatňovať svoje práva na bývanie. ***Kým úplnú realizáciu práva na adekvátne bývanie možno dosiahnuť postupne, kroky vedúce k tomuto cieľu musia byť podniknuté v primerane krátkom čase po ratifikovaní paktu štátom.*** Pakt tiež uznáva, že niektoré aspekty práva na bývanie nie je možné realizovať okamžite. Na druhej strane majú štáty povinnosť konať tak, aby postupne zabezpečili úplnú realizáciu práv obsiahnutých v ICESCR. Termín „postupná realizácia“ je uznaním faktu, že úplná realizácia všetkých hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv vrátane práva na bývanie nebude všeobecne dosiahnuteľná v krátkom čase. To však neznamená, že štáty môžu donekonečna odkladať snahy zabezpečiť uplatňovanie práv obsiahnutých v pakte.

Mýtus: Práva na bývanie sú potrebné len v rozvojových krajinách.

Existuje tendencia nazerať na práva na bývanie ako na problém týkajúci sa výhradne rozvojových krajín, v ktorých je právo na bývanie odopierané veľkému množstvu ľudí.

Skutočnosť: Každá krajina na svete čelí aspoň nejakým výzvam v oblasti práv na bývanie vrátane krajín EÚ, USA, Kanady a Austrálie. Napríklad v správe o Kanade z roku 1998 sa konštatuje, že Výbor pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva „má veľké obavy z toho, že taká bohatá krajina ako Kanada dovolila, aby sa problém bezdomovectva a nevhodného bývania rozrástol do takých rozmerov, že starostovia desiatich najväčších kanadských miest teraz vyhlásili bezdomovectvo za národnú katastrofu.“ Aj keď je pravda, že podmienky na bývanie v bohatých krajinách sú relatívne lepšie než v chudobnejších krajinách, nie je to dobré porovnanie. Vhodným je porovnanie v rámci štátu. To znamená, aké sú podmienky na bývanie znevýhodnených skupín a Rómov na Slovensku v porovnaní so zvýhodnenými skupinami? Aj rozvinuté, aj rozvojové krajiny majú spoločné množstvo problémov s bývaním vrátane rýchlo narastajúceho bezdomovectva, domáceho násillia, diskriminácie v oblasti bývania, núteného vysťahovania, obťažovania nájomníkov a vzrastajúcej závislosti od trhových mechanizmov pri potrebe zabezpečenia bývania bez náležitej politickej regulácie štátu pri poskytovaní bývania tým, ktorí si nie sú schopní zabezpečiť súkromne bývanie.

Mýtus: Tzv. squatterri (osoby neoprávnene okupujúce cudzí pozemok alebo stavbu) sú zločinci.

Na celom svete sú tí, ktorí sa neoprávnene usadia na cudzom pozemku, často vnímaní ako zločinci, asociáli a lenivci. V mnohých krajinách sú zatýkaní, fyzicky týraní, bití a niekedy dokonca aj zabití. **Málokedy je týmto ľuďom poskytnuté to, čo skutočne potrebujú: istota právnej úpravy bývania, bývanie a zaobchádzanie s rešpektom a dôstojnosťou.**

Skutočnosť: Zaobchádzať s týmito ľuďmi ako so zločincami znamená zavierať oči pred ekonomickými a sociálnymi okolnosťami, ktoré nútia ľudí k takýmto činom. Bez budov alebo pozemkov, ktoré okupujú, by títo ľudia boli bezdomovcami. Hoci určite existujú výnimky, prevažná väčšina Rómov na Slovensku, ktorí

Žijú v neformálnych osadách, nechce nič viac, ako žiť v bezpečnom a zabezpečenom obydí, ktoré je finančne dostupné a pri ktorom by mali istotu právnej formy bývania. Rómovia bez domova a tí, čo bývajú v nevyhovujúcich obydliach, sa neusádza na cudzom pozemku preto, aby porušovali zákon alebo žili na cudzí účet, ale preto, aby si vyriešili situáciu bývania, keď im verejný sektor nedokázal poskytnúť bývanie. Usadenie na cudzom pozemku je výrazom zúfalstva, ale aj nádeje. Keby títo ľudia mali prostriedky, väčšina z nich by si vybrala život vo vhodnom obydí s istotou právnej formy bývania, tak ako všetci ostatní.

II. AKO POROZUMIEŤ HOSPODÁRSKYM, SOCIÁLNYM A KULTÚRNYM PRÁVAM VO VŠEOBECNOSTI

Pracovný list 3:

Niekoľko otázok k hospodárskym, sociálnym a kultúrnym právam



1. Aké sú výzvy pri implementácii hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv?

2. Aké sú povinnosti štátu v súvislosti s hospodárskymi, sociálnymi a kultúrnymi právami?

3. Vysvetlite koncept postupnej realizácie hospodárskych, kultúrnych a sociálnych práv.

4. Aký je záväzok vlády v súvislosti s klauzulou o nediskriminácii (zákaze diskriminácie) v Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach?

5. Vymenujte niektoré ďalšie štandardy hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv.

Keďže slovenský právny poriadok pozná termín „hospodárske práva“, rozhodli sme sa ho používať v slovenskej verzii tohto manuálu, aj keď sa nám ako vhodnejší javí termín „ekonomické práva“.

Vysvetlenie kľúčových ustanovení Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.

Zdroj: Ravidran, D. J. (1998) *Human Rights Praxis: A Resource Book for Study, Action and Reflection*. Bangkok, Thailand - The Asian Forum for Human Rights and Development, and Comments by The United Nations Special Rapporteur on Economic, Social and Cultural Rights, H. E. Danilo Türk (1992).
Pozri tiež *The Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights*, Maastricht, January 22-26, 1997, and the *Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, UN Document E/CN.4/1987/17.

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach je najdôležitejším právnym dokumentom v súvislosti s právami na bývanie v celom medzinárodnom práve. Načrtáva nasledujúce kľúčové práva, ktoré sú navzájom úzko prepojené:

- právo na **prácu a vhodné pracovné podmienky**;
- právo zakladať a byť členom **odborových organizácií**;
- právo na **sociálne zabezpečenie**;
- právo na **rodinný život**;
- právo na **adekvátny životný štandard**;
- právo na **adekvátnu stravu a ošatenie**;
- právo na **adekvátne bývanie**;
- právo na najvyšší dosiahnuteľný stupeň **zdravia a zdravotníckej starostlivosti**;
- právo na **vzdelanie**;
- právo na **bezplatné a povinné základné vzdelanie**;
- právo na **kultúru**;
- právo na **vodu**.

Na rozdiel od občianskych a politických práv, ktoré boli po desaťročia predmetom skúmania, diskusií a rozvíjania; hospodárske, sociálne a kultúrne práva boli až doneďava ignorované hnutím za ľudské práva. Z tohto dôvodu chápeme tieto práv oveľa viac obmedzene. Navyše ľudské práva sú v tradičnom hnutí vnímané ako prostriedky na redukovanie štátnej moci, kým hospodárske, sociálne a kultúrne práva sú čoraz viac vnímané ako prostriedky zmeny a spoločenskej transformácie.

Článok 2(1) Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach sa zaoberá záväzkami štátov. Podľa výboru je článok 2 mimoriadne dôležitý pre úplné pochopenie ICESCR a treba ho vnímať tak, že má dynamický vzťah k všetkým ostatným ustanoveniam tohto paktu. Opisuje charakter všeobecných právnych záväzkov štátov vo vzťahu k ICESCR. Článok 2(1) ICESCR hovorí:

„1. Každý štát, ktorý je zmluvnou stranou paktu, sa zaväzuje podniknúť pri maximálnom využití svojich zdrojov samostatne aj prostredníctvom medzinárodnej súčinnosti a spolupráce hospodárske a technické kroky na postupné dosiahnutie plného uskutočnenia práv uznaných v tomto pakte, a to všetkými vhodnými prostriedkami, včítane prijatia zákonodarných opatrení.“

Myšlienka postupnej realizácie obsiahnutá v ICESCR je veľmi odlišná od znenia Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach (ICCPR), ktorá nariaďuje okamžitú povinnosť. Aj preto mnohí často nazerajú na hospodárske, sociálne a kultúrne práva ako na vyjadrenie želaného stavu alebo cieľa, a nie ako na záväznú povinnosť ako v prípade občianskych a politických práv. A práve toto chápanie prevládalo dlhé roky. Je dôležité uvedomiť si prácu CESC, ktorý pomáha pri poskytovaní smerodajných interpretácií povinnosti štátu podľa ICESCR vo forme Všeobecných komentárov. Výbor obzvlášť zdôrazňuje, že mnohé ustanovenia ICESCR musia byť implementované okamžite, konkrétne aj antidiskriminačné ustanovenia obsiahnuté v článku 2.

Význam formulácie „zaväzuje sa podniknúť kroky“

CESCR objasnila, že „*pokiaľ možno úplnú realizáciu relevantných práv dosiahnuť postupne, kroky smerujúce k tomuto cieľu musia byť podniknuté v primerane krátkom čase od nadobudnutia účinnosti paktu v štátoch, ktorých sa to týka. Tieto kroky by mali byť uvážené, konkrétne a cielené tak jasne, ako je to len možné, s cieľom splniť záväzky prijaté v tomto pakte*“. To môže znamenať prijatie národnej stratégie bývania, ktorá, ako uvádza Global Shelter Strategy, „*definuje ciele rozvoja podmienok bývania, určuje dostupné zdroje na naplnenie týchto cieľov a finančne najefektívnejší spôsob ich použitia a rozdeľuje zodpovednosti a časový rámec na implementáciu potrebných opatrení*“. Pri tvorbe takejto stratégie je nevyhnutná široká a zmysluplná účasť a konzultácie dotknutých skupín; v prípade Slovenska teda aj Rómov. Tiež je potrebné všimnúť si, že záväzok „*uskutočniť kroky*“ zahŕňa tak *vývoj stratégie, ako aj efektívnu implementáciu*. Aj keď slovenská vláda prijala národný program a stratégie na zlepšenie súčasnej situácie v oblasti práv na bývanie, ktorej čelia rómske komunity v krajine, vrátane koncepcie štátnej bytovej politiky, väčšina expertov sa zhoduje, že tieto stratégie ešte musia byť správne implementované a že ich vplyv je zatiaľ prinajlepšom iba minimálny (pozri časť V).

Význam formulácie „všetkými vhodnými prostriedkami, vrátane prijatia zákonodarných opatrení“

CESCR uznáva, že štáty musia rozhodovať o primeraných prostriedkoch a môže to závisieť od toho práva, ktoré sa implementuje. Avšak výbor uvádza, že „*správy štátov by mali uviesť nielen opatrenia, ktoré sa prijali, ale aj zdôvodnenie, prečo ich považujú za daných okolností za najvhodnejšie*.“

Štát sa nemôže vyhýbať plneniu svojich záväzkov vyhlásením, že len povie, že jeho stratégie sú zamerané na ekonomický rozvoj a chudoba alebo nevzdelanosť budú postupne odstránené.

Pokiaľ ide o pojem „*prijatia zákonodarných opatrení*“, výbor stanovil, že prijatím legislatívnych opatrení sa v žiadnom prípade záväzky štátu nekončia. Samotná existencia právnej normy nestačí na to, aby štát ukázal, že si svoje záväzky vyplývajúce z ICESCR plní. V súvislosti so zákonmi výbor zdôrazňuje potrebu „*poskytnutia možností súdnej nápravy pri tých právach, ktoré sa v súlade s národným právnym poriadkom dajú považovať za žalovateľné*“.

Význam formulácie „postupne dosiahnuť“

Všeobecne sa predpokladá, že pre zdroje, ktoré vyžaduje realizácia hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, nie je možné ich okamžite implementovať. Avšak celkovým cieľom paktu je vytvoriť pre zmluvné štáty jasné záväzky týkajúce sa úplnej realizácie týchto práv. A preto ukladá povinnosť napredovať čo najrýchlejšie a najefektívnejšie k dosiahnutiu tohto cieľa. **Fakt, že úplnú realizáciu väčšiny hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv vrátane práva na bývanie je možné dosiahnuť postupne, nemení povahu právneho záväzku štátov.** Štáty nemôžu používať ustanovenie o postupnej realizácii ako výhovorku za neplnenie záväzkov. Taktiež štáty nemôžu ospravedlňovať sťaženie alebo obmedzenie uplatnenia práv uznaných v ICESCR na základe odlišného spoločenského, náboženského, kultúrneho alebo etnického pozadia.

Výbor prišiel k záveru, že „postupná realizácia“ nezahŕňa iba neustále zlepšovanie tam, kde treba niektoré kroky podniknúť ihneď a iné čo najskôr, ale aj záväzok zabezpečiť, aby nenastal regresný vývoj (zhoršenie doterajšej situácie). Bremeno dokázať, že štát dosahuje značný pokrok v realizácii práv zahrnutých v ICESCR, je na ňom samotnom.

Význam formulácie „pri maximálnom využití svojich zdrojov“

Fakt, že ekonomické zdroje sú pre implementáciu hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv kľúčové, je najčastejšou výhovorkou pri ich považovaní za menej dôležité ako občianske a politické práva. **Výbor uznal dôležitosť finančných zdrojov pri implementácii práv, ale nepovažuje nedostatočnosť zdrojov za únikovú cestu.** Napríklad hovorí, že „v prípadoch, keď značné množstvo ľudí žije v chudobe a o hlade, musí štát dokázať, že neúspech pri zabezpečení týchto ľudí bol mimo jeho dosahu a kontroly“. To znamená, že v takých prípadoch by štát mal čo najskôr požiadať o medzinárodnú spoluprácu v súlade s ICESCR a hneď o tom informovať CESCR.

Výbor vypracoval ideu „minimálnych základných záväzkov“, aby vyvrátil argument, že nedostatok finančných zdrojov je prekážkou plnenia záväzkov. Výbor dohliadal na to, či každý štát má minimálny základný záväzok vedúci k uspokojeniu minimálneho základného stupňa každého práva v pakte.

Výbor jasne hovorí, že „**dokonca aj tam, kde sú dostupné zdroje jasne nepostačujúce, povinnosťou zmluvného štátu zostáva zabezpečiť čo najširšie uplatňovanie relevantných práv v aktuálnej situácii.**“ Navyše výbor uvádza, že „dokonca aj v čase ťažkej ekonomickej situácie [...] zraniteľní členovia spoločnosti môžu a musia byť chránení prijatím relatívne nízkonákladových cielených programov.“ Navyše, na základe odporúčania Global Shelter Strategy by sa štáty mali vyvarovať istých praktík a venovať sa uľahčovaniu rozvoja prístupu založeného na svojpomoci postihnutých skupín.

Vyhlásenie č. 21 k právu na adekvátne bývanie Úradu vysokého komisára pre ľudské práva pri OSN hovorí, že štáty majú povinnosť rešpektovať, ochraňovať a naplňovať práva na bývanie. Postupnej realizácii zodpovedá len časť naplňovania práv. Každý záväzok zahŕňa povinnosť vykonať ho a povinnosť dosiahnuť výsledok. Povinnosť vykonávania znamená, že štáty musia podniknúť rozumne naplánované aktivity na realizáciu uplatňovania konkrétneho práva. Povinnosť dosiahnuť výsledok znamená, že od štátu sa vyžaduje dosiahnutie špecifických cieľov na dosiahnutie obšírneho nevyhnutného štandardu. (Pozri tiež Maastrichtské smernice k hospodárskym, sociálnym a kultúrnym právam č. 7 a 8.)

„Rešpektovať“

Povinnosť rešpektovať právo na adekvátne bývanie znamená, že vlády by sa mali vyvarovať takých činov, ktoré bránia ľuďom, aby sami uspokojovali toto právo, ak sú toho schopní. Rešpektovanie tohto práva často vyžaduje od vlády iba zdržanie sa istých praktík a zaviazanie sa k napomáhaniu rozvoja „svojpomocných“ iniciatív skupín, ktorých sa to týka. V tomto kontexte by štáty mali upustiť od obmedzovania možnosti plne uplatňovať toto právo a umožniť verejnú participáciu nositeľov tohto práva na bývanie a rešpektovať základné práva – slobodu zhromažďovania a združovania.

Zodpovednosť rešpektovať právo na adekvátne bývanie konkrétne znamená, že štáty sa musia zdržať uskutočňovania či hájenia núteného alebo svojvoľného vysťahovania ľudí a skupín. Štáty musia rešpektovať právo ľudí postaviť si vlastné obydlie a upraviť si jeho okolie takým spôsobom, aby čo najviac vyhovovalo ich kultúre, zručnostiam, potrebám a želaniam. Úcta k právu na rovné zaobchádzanie, právu na súkromie a k iným relevantným právam je tiež súčasťou povinnosti štátu rešpektovať práva na bývanie.

Na to, aby bolo rešpektované právo Rómov na adekvátne bývanie, slovenská vláda musí:

1. rešpektovať právo na verejnú účasť v celej problematike bývania vrátane práva občanov ovplyvňovať a rozhodovať o akomkoľvek zákone alebo politike týkajúcej sa bývania;
2. rešpektovať právo na organizovanie sa, zhromažďovanie a združovanie, obzvlášť v súvislosti s nájomnými spolkami, komunitnými organizáciami a bytovými družstvami;
3. poskytovať právnu ochranu pred núteným vysťahovaním, hrozbami vysťahovania a demoláciou obydlií;
4. rešpektovať právo na rovnaké zaobchádzanie, v prvom rade v kontexte rozdeľovania financií určených na bývanie, prístupu k financiám na bývanie a prihlasovania na trvalý pobyt;
5. rešpektovať právo na súkromie vrátane ochrany pred svojvoľnými osobnými prehliadkami obyvateľov;
6. rešpektovať právo nebyť postihnutý rasovou diskrimináciou, najmä v procese prideľovania bývania;
7. tolerovať a podporovať slobody súvisiace s bývaním vrátane svojpomocných iniciatív;
8. zabezpečiť rešpektovanie kultúrnych atribútov tradičných stavebných metód, ochrany obydlií s historickou dôležitosťou;
9. vyvarovať sa nátlakových opatrení nútiacich iný štát porušovať práva na bývanie.

„Chrániť“

Na efektívnu ochranu práv obyvateľov na bývanie vlády musia zabezpečiť, že sa bude predchádzať akémukoľvek porušeniu týchto práv „tretou stranou“, ako sú prenajímateľa alebo firmy sprostredkujúce výstavbu. Ak sa takéto porušenie objaví, relevantné štátne úrady by mali zamedziť ďalšiemu porušovaniu a garantovať postihnutým osobám možnosti právnej nápravy alebo odškodnenia akéhokoľvek spôsobeného porušenia ich práv.

Napríklad v lete 2003, keď polícia len postávala a pozorovala vlastníka, ako násilne bez výstrahy vysťahúva rómskych obyvateľov dvoch obytných budov na Mlynárskej ulice v Košiciach. Slovenské úrady neochránili práva na bývanie skupiny Rómov. Avšak pri nasledujúcom súdnom procese vo veci protiprávneho vysťahovania miestny súd nariadil vlastníkovi, aby Rómom umožnil vrátiť sa do svojich domov až do vynesenia rozhodnutia súdu. Súd konal v snahe zamedziť ďalšiemu porušovaniu práva týchto Rómov.



V záujme ochrániť práva občanov pred činmi, ako je nútené vysťahovanie, by vlády mali okamžite prijať také opatrenia, ktoré by smerovali k udeleniu istoty právnej formy bývania všetkým osobám a domácnostiam v spoločnosti, ktoré ju v súčasnosti nemajú. Navyše legislatívne a iné efektívne opatrenia by mali obyvateľov ochrániť pre diskrimináciou, obťažovaním a odopieraním služieb, ako aj pred inými hrozbami.

Štáty by mali podniknúť kroky na zabezpečenie toho, že náklady na bývanie jednotlivcov, rodín a domácností budú v určitom pomere k úrovni príjmov. Mal by byť vytvorený systém dotácií na bývanie pre tie sektory spoločnosti, ktoré si nemôžu dovoliť adekvátne bývanie, ako aj s cieľom chrániť nájomníkov proti prehnanému alebo náhodnému zvyšovaniu nájomného.

Štáty by mali zabezpečiť vytvorenie súdnych a im príbuzných, administratívnych alebo politických mechanizmov vymáhateľnosti práva, ktoré by mali poskytnúť odškodnenie prípadným obetiam akéhokoľvek porušenia práva na adekvátne bývanie.

Na ochranu a presadzovanie práv Rómov na bývanie slovenská vláda musí:

1. okamžite podniknúť kroky na predchádzanie výskytu porušovania štandardov práv na bývanie štátom a jeho predstaviteľmi;
2. okamžite podniknúť kroky na predchádzanie porušovaniu práv na bývanie treťou stranou vrátane ochrany pred zneužívaním zo strany prenajímateľov;
3. dostupné nestranné právne mechanizmy nápravy v prípadoch podozrenia z porušenia práv na bývanie;
4. poskytnúť úplnú istotu právnej formy bývania vo všetkých sektoroch bývania, vzťahujúcu sa na všetkých občanov;
5. prijať aktívne opatrenia na ochranu všetkých osôb proti rasovej a iným formám diskriminácie, obťažovania a odopierania služieb;
6. zabezpečiť finančnú dostupnosť bývania pre všetky príjmové skupiny spoločnosti. Náklady na bývanie by nikdy nemali presiahnuť úroveň, ktorá znemožňuje obyvateľom uspokojovanie iných základných potrieb;
7. regulovať výšku nájomného a poskytnúť dotácie na bývanie v súlade s princípom finančnej dostupnosti;
8. aktívne chrániť celkovú obyvateľnosť, ako aj fyzickú bezpečnosť obyvateľov, zvlášť ak ide o ochranu obyvateľov pred chladom, vlhkosťou, horúčavou, dažďom, vetrom alebo inými ohrozeniami zdravia, ako aj pred štrukturálnym hazardom a vektorom chorôb;
9. budovať obydlia v blízkosti pracovných príležitostí, škôl, zariadení zdravotníckej starostlivosti a otvorených priestranstiev. A naopak, obydlia by sa nemali

stavať v nebezpečných oblastiach, kde môže dôjsť k ohrozeniu zdravia a hygieny;

10. konštruktívne reagovať na porušovanie práv na bývanie, kdekoľvek sa vyskytne, aj v domácom prostredí, aj v iných krajinách;
11. bezodkladne prehodnotiť všetky zákony, politické stratégie, predpisy a iné smernice, ktoré majú vplyv na uplatňovanie práv na bývanie;
12. uznať právo na adekvátne bývanie v legislatíve, aj v príslušnej politike;
13. postaviť stratégie zabezpečenia plnej realizácie práv na bývanie tak, aby sa dosiahli v čo najkratšom časovom období a pre všetky sektory spoločnosti;
14. vytvoriť a aplikovať kritériá na monitorovanie spoločenských potrieb bývania, vrátane použitia vhodných indikátorov;
15. vyvinúť a implementovať národnú stratégiu bývania;
16. uprednostniť cielené stratégie na uspokojenie potrieb bývania znevýhodnených skupín vrátane starších ľudí, detí, fyzicky postihnutých, smrteľne chorých, HIV pozitívnych osôb, osôb s pretrvávajúcimi zdravotnými problémami, mentálne postihnutých, obetí prírodných katastrof a ľudí žijúcich v oblastiach s nebezpečenstvom živelných pohrôm;
17. zabezpečiť plný prístup k finančným zdrojom na bývanie pre všetky etnické, rasové a národnostné menšiny a iné sociálne skupiny.

”Napíňať“

Závazok štátu **napíňať** právo na adekvátne bývanie je tak pozitívny, ako aj intervenčný. Práve v tejto rovine sa objavujú otázky verejných výdavkov, vládnych zásahov do ekonomiky a trhu s pozemkami, poskytovania verejných služieb a súvisiacej infraštruktúry, prerozdeľovania príjmov a iné pozitívne záväzky.

Na naplnenie práv Rómov na bývanie slovenská vláda musí:

1. venovať významnú časť verejných výdavkov na bývanie tak, aby to bolo v súlade so spoločenskou potrebou bývania;
2. vytvoriť štátne dotácie pre nájomníkov a ľudí, ktorí si kupujú nehnuteľnosť po prvýkrát, ako aj efektívne finančné opatrenia pre skupiny s nízkym príjmom;
3. zabezpečiť, aby verejné inštitúcie (agentúry) budovali, udržiavali a financovali verejné bývanie;
4. poskytovať verejné služby vrátane infraštruktúry, vody, elektriny, hygienických zariadení, kúrenia, kanalizácie, odvodňovacieho systému, ciest, zdravotníckych zariadení a pohotovostných služieb;
5. aktívne podporovať tie osoby, rodiny a skupiny, ktoré nie sú schopné uspokojiť svoje potreby bývania svojím individuálnym snažením;
6. podporovať v stavebnom procese používanie prírodných a/alebo pôvodných materiálov;
7. industrializované krajiny by mali poskytovať časť svojej zahraničnej rozvojovej pomoci na podporu rozvojovým krajinám pri plnení záväzkov týkajúcich sa práva na bývanie;
8. poskytnúť adekvátne ubytovanie všetkým utečencom a tým, ktorí hľadajú azyl, v rámci svojho štátneho územia.

ESCR presadila, aby sa rozvíjali identifikovateľné vládne stratégie zamerané na zabezpečenie práva všetkých ľudí na život v mieri a dôstojnosti. Tieto stratégie by mali zahŕňať aj nárok na prístup k pozemkom. Výbor ďalej hovorí, že mnohé opatrenia potrebné na uplatňovanie práva na bývanie vyžadujú rozdelenie finančných zdrojov a že v niektorých prípadoch je najužitočnejšie použiť finančné zdroje pridelené na bývanie na priamu výstavbu nových bytov. Podľa Európskej hospodárskej komisie OSN „Problematika bývania nebola na Slovensku počas transformácie [na trhovú ekonomiku] považovaná za prioritu“. Vládam sa nepodarilo implementovať systematickú a komplexnú reformu politiky bývania na podporu výstavby a na vytvorenie efektívne fungujúceho trhu s nehnuteľnosťami. Komplexná a efektívna národná stratégia bývania musí chápať investície do bývania ako hybnú silu ekonomického rastu a sociálneho rozvoja.

V otázke financovania bývania štáty musia vo všeobecnosti vytvárať formy a úrovne výdavkov, ktoré by adekvátne odrážali potreby spoločnosti v súvislosti s bývaním, a boli by v súlade so záväzkami vyplývajúcimi z paktu a iných právnych noriem.

V Limburských zásadách o implementácii paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach a neskôr aj vo vyhlásení výboru CESCR sa zdôrazňuje, že pri využívaní dostupných zdrojov je potrebné náležite uplatniť prioritu realizácie práv uznaných paktom, zohľadňujúc potrebu zabezpečiť každému existenčné nároky, ako aj základné služby.

Závazky neštátnych (nie štátnych) predstaviteľov

Tradičné vnímanie ľudských práv rozoznáva verejných a súkromných aktérov. Táto dávno prijatá dichotómia je však nejasná v tom, že súkromní aktéri (často v spojitosti so štátom) môžu byť teraz považovaní za zodpovedných za porušovanie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, a tak ľudské práva nezvratne vstúpili do súkromnej sféry.

Potenciálny vplyv činov tretích strán na celkové uplatňovanie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv je značný a vari ešte viac vo sfére občianskych a politických práv. Zamestnávateľia, podniky, prenajímatelia, učitelia, lekári a ktoríkoľvek iní občania porušujúci práva jednotlivcov v dôsledku zanedbania alebo podpory zo strany štátu sú stále častejšie bráni na zodpovednosť ako dôkaz toho, že zodpovednosť štátu presiahla svoje tradičné hranice.

Príklady nerešpektovania práv na bývanie zo strany súkromných osôb a inštitúcií:

- Prenajímatelia, ktorí vystahujú nájomníkov bez vážneho dôvodu a súdneho príkazu
- Banky, ktoré odmietajú rozšíriť poskytovanie peňazí na bývanie ľuďom žijúcim vo štvrtiach s nízkymi príjmami pre ich rasu alebo spoločenské postavenie.
- Podniky znečisťujúce zdroje vody jednotlivých komunít.

Tabuľka oblastí konania v záujme plnej a postupnej realizácie práv na bývanie

UN-HABITAT a OHCHR, Nairobi a Ženeva, marec 2003



| Konania | Rešpektovať | Chrániť | Napĺňať |
|---|--|---|---|
| Oblasti | | | |
| Právny rámec a monitorovanie | <ul style="list-style-type: none"> ● Medzinárodné a národné normy, štandardy a smernice ● Potreba podávať správy o porušeníach a o pokroku v realizácii práv na bývanie ● Opatrenia proti regresívnosti (zhoršeniu doterajšej situácie) | <ul style="list-style-type: none"> ● Kritériá postupnej realizácie a súlad domácych opatrení s medzinárodnou úrovňou ● Mechanizmy monitoringu a hodnotenia na miestnej, národnej a globálnej úrovni | <ul style="list-style-type: none"> ● Právne reformy ● Komplexná politika zahrnujúca prístup založený na právach ● Prevencia porušovania práv na bývanie ● Posilnenie kompenzačných opatrení v prípadoch porušovania práv na bývanie |
| Opatrenia na ochranu bývania | <ul style="list-style-type: none"> ● Potreba bytovej stability | <ul style="list-style-type: none"> ● Istota právnej formy bývania ● Opatrenia na elimináciu nútených vysťahovaní ● Právna úprava vzťahu medzi prenajímateľom a nájomníkom ● Rovnaké práva na dedičstvo, vlastníctvo, kontrolu nad pozemkami a nehnuteľnosťami | <ul style="list-style-type: none"> ● Zlepšenie katastrálneho systému ● Zlepšenie registrácie pozemkov a nehnuteľností ● Náležitá správa kapitálu na bývanie |
| Bezdomovecť | <ul style="list-style-type: none"> ● Práva a potreby bezdomovcov | <ul style="list-style-type: none"> ● Špecifické opatrenia a programy pre bezdomovcov | <ul style="list-style-type: none"> ● Odstraňovanie bezdomovectva |
| Účasť verejnosti a kľúčových aktérov | <ul style="list-style-type: none"> ● Potreba výmeny informácií a obhajoby ● Vyjadrenie potrieb a preferencií ● Potreba koordinácie a spolupráce medzi kľúčovými aktérmi | <ul style="list-style-type: none"> ● Prístup k informáciám o všetkých aspektoch bývania ● Úlohy a zodpovednosť všetkých kľúčových aktérov a efektívna spolupráca | <ul style="list-style-type: none"> ● Participačné prístupy v rozvoji a manažmente bývania ● Formulácia a implementácia efektívnej stratégie a politiky |
| Sociálna integrácia | <ul style="list-style-type: none"> ● Antidiskriminačné opatrenia ● Špecifické potreby žien, ľudí žijúcich v chudobe, znevýhodnených a zraniteľných skupín | <ul style="list-style-type: none"> ● Vyrovnávajúce opatrenia zamerané na ženy, ľudí žijúcich v chudobe, znevýhodnené a zraniteľné skupiny ● Opatrenia integrujúce všetky sociálne skupiny v oblasti a meste | <ul style="list-style-type: none"> ● Poskytovanie bývania ľuďom so zvláštnymi potrebami ● Komunity a mestá prístupné a otvorené pre všetkých (inkluzívne) |
| Udržateľný rozvoj bývania | <ul style="list-style-type: none"> ● Rôznorodosť potrieb bývania ● Súkromie ● Potreba lepšieho prístupu k zdrojom bývania (ako pozemok, financie, stavebný materiál a služby) | <ul style="list-style-type: none"> ● Prispôsobivosť rôznorodým potrebám a podmienkam ● Kultúrna vhodnosť | <ul style="list-style-type: none"> ● Prispievanie k vyhovujúcemu životnému štandardu všetkých ľudí ● Efektívny a účinný trh ● Zabezpečenie adekvátneho bývania vrátane možností prenájmu |

III. PRÁVA NA BÝVANIE PODĽA MEDZINÁRODNÉHO A EURÓPSKEHO PRÁVA

MEDZINÁRODNÉ PRÁVNE DOKUMENTY O PRÁVACH NA BÝVANIE



Nižšie vymenované právne inštrumenty – deklarácie, pakty a dohovory – spolu tvoria základ medzinárodného práva týkajúceho sa práv na bývanie. Hoci je právny charakter rôznych noriem odlišný (tak ako sa môže odlišovať charakter ústavy od samosprávnych noriem na národnej úrovni), všetky sú relevantnými prostriedkami, na ktoré sa možno odvolať pri podpore práv na bývanie všade a pre všetkých.

Z právneho hľadiska sa najdôležitejšie dokumenty volajú dohovory, pakty a charty. Sú to právne záväzné zmluvy. Deklarácie a odporúčania sú tiež veľmi dôležité, ale majú menšiu právnu váhu ako dohovory, pakty a charty. Argumenty na podporu práv na bývanie sú preto oveľa silnejšie, ak krajina ratifikovala danú zmluvu alebo k nej pristúpila. Keď Slovensko prevzalo po rozdelení Československa uvedené zmluvy, tak na seba dobrovoľne prebralo záväzok naplňať konkrétne ustanovenia súvisiace s právami na bývanie tak, ako sú obsiahnuté v jednotlivých zmluvách.

Všeobecná deklarácia ľudských práv (UDHR)

Všeobecná deklarácia ľudských práv je prvým dôležitým medzinárodným dokumentom o ľudských právach. Považuje sa zdroj inšpirácie pre všetky nasledujúce zmluvy o ľudských právach. Je to tiež prvý ľudskoprávny dokument, ktorý uznal práva na bývanie. Bola prijatá a vyhlásená Valným zhromaždením OSN 10. decembra 1948. Článok 25 tejto deklarácie obsahuje špecifické právo každého na adekvátne bývanie:

Každý má právo na takú životnú úroveň, ktorá by mohla zabezpečiť jeho zdravie a blahobyť, aj zdravie a blahobyť jeho rodiny, vrátane potravy, ošatenia, bývania, lekárskej starostlivosti a nevyhnutných sociálnych služieb; má právo na zabezpečenie v nezamestnanosti, chorobe, pri pracovnej nespôsobilosti, ovdovení, v starobe alebo v ostatných prípadoch straty zárobkových možností, ktoré nastali okolnosťami nezávislými od jeho vôle. [článok 25 (1)]

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (ICESCR)

Na medzinárodnej úrovni je právo na bývanie najvýraznejšie formulované v ICESCR. Slovensko prijalo ICESCR 28. mája 1993 a teraz je právne viazané záväzkami z neho vyplývajúcimi. Právo na adekvátne bývanie sa spomína v článku 11(1). Je to právne najdôležitejšia všeobecná uzákonená norma uznávajúca toto právo a prešla najrozsiahlejšou analýzou, aplikáciou a interpretáciou spomedzi všetkých medzinárodnoprávnych noriem o právach na bývanie. Aj keď pakt uznáva právo na bývanie ako súčasť širšieho práva na adekvátny životný štandard, v medzinárodnom práve o ľudských právach je právo na adekvátne bývanie chápané ako nezávislé a samostatne stojace právo.

Článok 11(1) hovorí: „Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého jednotlivca na primeranú životnú úroveň pre neho a jeho rodinu, zahrnujúce dostatočnú výživu, šatstvo, byt, a právo na neustále zlepšovanie životných podmienok. Zmluvné štáty podniknú zodpovedajúce kroky, aby zabezpečili uskutočnenie tohto práva, uznávajúc pre dosiahnutie tohto cieľa zásadnú dôležitosť medzinárodnej spolupráce, založenej na slobodnom súhlase.“

Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (ICERD)

Slovensko prijalo ICERD 28. mája 1993 a teraz je viazané jeho záväzkami. Plnenie dohovoru monitoruje Výbor OSN pre elimináciu všetkých foriem rasovej diskriminácie (CERD).

Článok 3 hovorí: „Zmluvné štáty zvlášť odsudzujú rasovú segregáciu a apartheid a zaväzujú sa na územiach patriacich pod ich právomoc predchádzať, zakázať a odstrániť všetky praktiky tohto druhu.“

Článok 5 hovorí: „V súlade so základnými povinnosťami vyhlásenými v článku 2 tohto dohovoru sa zmluvné štáty zaväzujú, že zakážu a odstránia rasovú diskrimináciu vo všetkých jej formách a zaručia právo každého na rovnosť pred zákonom bez rozlišovania podľa rasy, farby pleti, národnostného alebo etnického pôvodu, najmä potom pri používaní týchto práv: [...] e) najmä [...] iii) práva na bývanie.“

Prípady Rómov pred Výborom OSN pre elimináciu všetkých foriem rasovej diskriminácie: Koptová v. Slovenská republika

V roku 1981 sedem rómskych rodín odišlo zo svojich dedín Rovné a Zbudské Dlhé pracovať a žiť do roľníckeho družstva v obci Krásny Brod. Dostali trvalý pobyt v obciach Ňagov a Rokytovce (ktoré boli v tom čase súčasťou obce Krásny Brod). Ku koncu roka 1989 roľnícke družstvo zaniklo a rómske rodiny stratili prácu a ubytovanie v družstve.

Pre rodiny potom nasledovalo dlhé obdobie bezdomovectva a rasizmu namiereného proti Rómom . Počas nasledujúcich 16 rokov sa rodiny sťahovali z dediny do dediny a hľadali si stále a bezpečné bydlisko. Pokúsili sa využiť bývanie poskytnuté miestnymi úradmi, ale neraz ich nepriateľstvo voči Rómom zo strany nerómskych obyvateľov prinútilo utiecť. Snažili sa postaviť si dočasné obydlia, ale Nerómovia im ich zbúrali.

18. júna 1997 obecné zastupiteľstvo v Rokytovciach schválilo nariadenie č. 21, ktoré rómskym rodinám vyslovene zakazovalo usadiť sa v dedine a vyhrážalo sa im vykázaním, ak sa pokúsia tam usadiť. Čoskoro nato, 16. júna 1997, obec Ňagov prijala nozhodnutie č. 22, ktoré zakazovalo rómskym obyvateľom vstúpiť do dediny alebo sa usadiť v obydlíach na katastrálnom území obce. Nariadenie jasne stanovilo, že jeho platnosť bude trvalá.

Anna Koptová, slovenská občianka rómskeho pôvodu a riaditeľka právneho oddelenia Nadácie dobrej rómskej víly Kesaj v Košiciach, zastupovaná organizáciou European Roma Rights Centre, podala sťažnosť výboru CERD. Tvrdila, že ako osoba rómskeho pôvodu bola obeťou porušenia dohovoru, pretože nariadenia č. 21 a 22 jej zakazovali vstúpiť do obcí Rokytovce a Ňagov na základe jej etnického pôvodu. V apríli 1999 boli nariadenia zrušené.



V prípade Koptová v. Slovenská republika, v správe č. 13/1998 (CERD/57/D/13/1998), výbor potvrdil porušenie článku 5 (d) (I) ICERD, pretože „znenie“ a „kontext, v ktorom boli prijaté [nariadenia]“ naznačuje, že ktorémukoľvek Rómovi by bolo zakázané usadiť sa v dedine na základe jeho etnickej príslušnosti. Výbor odporučil Slovenskej republike „prijatť nevyhnutné opatrenia na zabezpečenie urýchlenej a úplnej eliminácie praktík, ktoré obmedzujú slobodu pohybu a pobytu Rómov na jej území“.

Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW)

27. júna 1993 Slovensko prevzalo CEDAW a právne sa zaviazalo jeho obsahom. Plnenie dohovoru zo strany štátov monitoruje Výbor OSN pre elimináciu všetkých foriem diskriminácie žien.

Článok 14 uvádza: „2. Štáty, zmluvné strany, prijímú všetky príslušné opatrenia na odstránenie diskriminácie žien vo vidieckych oblastiach s cieľom zabezpečiť im, na základe rovnoprávnosti mužov a žien, účasť na rozvoji vidieka a na prospechu z neho, a najmä týmto ženám zabezpečia [...] h) mať primerané životné podmienky, najmä pokiaľ ide o bývanie, sanitárne zariadenia, dodávky elektriny a vody, dopravu a spoje“.

Medzinárodný dohovor o právach dieťaťa (CRC)

Slovensko prevzalo CRC 1. januára 1993, a tým sa právne zaviazalo plniť záväzky v ňom vyjadrené. Plnenie dohovoru zo strany štátov monitoruje Výbor pre práva dieťaťa.

Článok 27 hovorí: „3. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou dohovoru, v súlade s podmienkami daného štátu a v rámci svojich možností robia potrebné opatrenia na poskytovanie pomoci rodičom a iným osobám, ktoré sa o dieťa starajú, na uskutočňovanie tohto práva a v prípade potreby poskytujú materiálnu pomoc a podporné programy, najmä v oblasti zabezpečenia potravín, šatstva a bývania.“

Medzinárodný dohovor o právnom postavení utečencov (1951)

Slovensko prevzalo tento dohovor 4. februára 1993 a týmto sú záväzky z neho vyplývajúce pre Slovensko právne záväzné.

Článok 21 hovorí: „Pokiaľ ide o bývanie, zmluvné štáty v rámci úpravy zákonmi alebo inými predpismi, alebo v rámci kontroly verejnoprávnymi orgánmi poskytnú utečencom zákonne sa nachádzajúcimi na ich území čo najpriaznivejšie zaobchádzanie, ale v každom prípade nie menej priaznivé, než poskytujú všeobecne cudzincom za rovnakých okolností.“

Využitie Medzinárodného dohovoru proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu na obhajovanie práv na bývanie

Dohovor proti týraniam, ktorý Slovensko prevzalo 28. mája 1993, ako aj ďalšie inštrumenty zakazujúce týrania a iné kruté, neľudské a ponižujúce zaobchádzania alebo trestanie, by nemali byť prehlíadané ako nástroje na predchádzanie alebo nápravu v prípadoch núteného vystahovania. Podľa stanoviska Komisie OSN pre ľudské práva nútené vystahovania porušujú celú škálu ľudských práv. Keďže je bývanie také dôležité pre bezpečný, zdravý a dôstojný život, nútené vystahovanie nielenže priamo porušuje právo na adekvátne bývanie a právo na život bez svojvoľného alebo neoprávneného zasahovania do domácnosti, ale aj ohrozuje právo človeka na život, bezpečie, ľudské zaobchádzanie a na najvyššiu dosiahnuteľnú úroveň zdravia. Úmyselné akty núteného vystahovania ako také jednoznačne znamenajú kruté a neľudské zaobchádzania a za istých okolností môžu byť podľa medzinárodného práva považované za týranie.

Pri sťažnostiach jednotlivcov výbor proti týraniam dostáva sťažnosti alebo správy od alebo v mene jednotlivcov, ktorí tvrdia, že sa stali obeťami porušenia ustanovení dohovoru proti týraniam zo strany zmluvného štátu. Výbor nedávno uznal nútené vystahovania za porušenie dohovoru, čo možno označiť za prelomový pokrok. Nasledujúci prípad je obzvlášť dôležitý, pretože poškodenými boli Rómovia.

Na základe podania, ktoré spoločne urobili ERRC, mimovládna organizácia Humanitarian Law Center z Belehrade (HLC) a advokát Dragan Pelević, výbor označil nútené vystahovanie za porušovanie dohovoru proti týraniam, a tým nielen poskytol odškodnenie obetiam núteného vystahovania, ale tiež poskytol obhajcom ľudských práv užitočný právny precedens. 2. decembra 2002 výbor rozhodol, že nútené vystahovanie a zničenie rómskej komunity v Srbsku a Čiernej Hore bolo porušením dohovoru, aj keď čin nespáchali verejní činitelia. V prípade Hijrizi v. Južoslávia išlo o nútené vystahovanie a zničenie rómskej osady Bozova Glavica v meste Danilovgrad súkromnými osobami, ktoré bývali v jej blízkosti. Predtým sa páchatelia vyhrážali, že komunitu „vyhladia“ a „podpália“ ich domy. Policajné oddelenie v Danilovgrade reagovalo tým, že Rómom povedalo, že by mali okamžite evakuovať osadu, pretože oni, policajti, nebudú schopní ich ochrániť. Väčšina rómskych obyvateľov zo svojich domov utiekla a zostalo tam len zopár Rómov, aby ochránili domy a iný majetok. V priebehu popoludnia 15. apríla 1995 nerómski obyvatelia vstúpili do Bozovej Glavice a vykrikovali heslá ako „My ich vystahujeme“ a „Podpálime im osadu“. Onedlho začal dav rozbiť okná a podpaľovať domy, čoho výsledkom bolo, že celá osada bola zrovnaná so zemou a majetok Rómov bol úplne zničený. O pár dní neskôr stavebné mechanizmy, ktoré patrili mestu, úplne odstránili ruiny osady Bozova Glavica a po tejto komunite nezostala jediná stopa .

Článok 16 Dohovoru proti týraniam uvádza: „Každý štát, ktorý je zmluvnou stranou tohto dohovoru, sa zaväzuje zabrániť na ktoromkoľvek území pod jeho jurisdikciou ďalším činom krutého, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania, ktoré nepatria pod mučenie, ako je vymedzené v článku 1, ak takéto činy spáchal verejný činiteľ alebo iná osoba konajúca z úradného poverenia alebo z ich podnetu, alebo s ich výslovným alebo tichým súhlasom.“

Výbor CAT zistil, že policajné oddelenie nepodniklo žiadne náležité kroky na ochranu obyvateľov osady Bozova Glavica a že podpálenie a zničenie osady znamenalo akt krutého, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania podľa znenia článku 16. Vzápätí výbor rozhodol, že vláda Srbska a Čiernej Hory porušila článok 16 tým, že neochránila práva obyvateľov osady Bozova Glavica. Po prvýkrát výbor rozhodol, že štát by mal obeť tohto porušenia odškodniť, aj keď právo na kompenzáciu poškodených zlym zaobchádzaním nie je v dohovore vyslovene zaručené. Priamym dôsledkom zistení výboru bolo, že vláda Čiernej Hory 19. júna 2003 súhlasila s vyplatením sumy 985 000 EUR ako kompenzácie pre sedemdesiatštyri rómskych obetí tragédie v Danilovgrade.

EURÓPSKE PRÁVNE INŠTITÚTY O PRÁVACH NA BÝVANIE



Niekoľko európskych organizácií disponuje kompetenciami na tvorbu právnych noriem v oblasti ľudských práv.

RADA EURÓPY

Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

Slovensko ratifikovalo dohovor 18. marca 1992 a tým sa právne zaviazalo plniť záväzky v ňom obsiahnuté. V ten istý deň Slovensko ratifikovalo protokoly č. 1 a 4 dohovoru. Sťažnosti jednotlivcov a skupín uvádzajúce podozrenie z porušenia európskeho dohovoru môžu byť podané na Európsky súd pre ľudské práv (ECHR).

Článok 8(1) uvádza: *„Každý má právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obydli a korešpondencie.“*

Článok 1(1) protokolu č. 1 hovorí: *„Každá fyzická alebo právnická osoba má právo pokojne užívať svoj majetok. Nikoho nemožno zbaviť jeho majetku s výnimkou verejného záujmu a za podmienok, ktoré ustanovuje zákon a všeobecné zásady medzinárodného práva.“*

Článok 1(2) protokolu č. 1 hovorí: *„Predchádzajúce ustanovenie nebráni právu štátov prijímať zákony, ktoré považujú za nevyhnutné, aby upravili užívanie majetku v súlade so všeobecným záujmom a zabezpečili platenie daní a iných poplatkov alebo pokút.“*

Článok 2(1) č. 4 hovorí: *„Každý, kto sa právoplatne zdržiava na území niektorého štátu, má na tomto území právo slobody pohybu a slobody zvoliť si miesto pobytu.“*

Prípady Rómov pred ECHR Chapmanová v. Veľká Británia

V prípade Chapman v. Veľká Británia žiadateľka, Cigánka (kočovná Rómka) z Veľkej Británie, si chcela mobilný dom postaviť na pozemku ňou kúpenom, čo bolo v priamom rozpore s označením tejto oblasti ako mestský pás zelene. Aj keď ECHR zistil, že podľa článku 8 neexistuje všeobecná povinnosť vlády zabezpečiť bývanie, súd tiež vyhlásil, že „aj keď fakt, že je niekto členom menšiny, ktorej tradičný životný štýl je odlišný od životného štýlu väčšiny spoločnosti, neudeluje imunitu vo vzťahu k všeobecne platnému právu na ochranu majetku patriacemu celej spoločnosti, ako je životné prostredie, môže to mať vplyv na to, ako sa takéto zákony implementujú“. [...] **Zraniteľné postavenie Cigánov ako menšiny znamená, že by sa mali špeciálne brať do úvahy ich potreby a odlišný životný štýl, a to tak v rámci významných regulačných plánovaní, ako aj pri rozhodovaní v konkrétnych prípadoch. V tomto rozsahu sa teda na zmluvné štáty vzťahuje pozitívny záväzok na základe článku 8 podporovať a uľahčovať cigánsky spôsob života.** V prípade Chapmanová pozitívny záväzok Veľkej Británie nebol dostačujúci na to, aby prekonal obmedzenie pozemku významného pre životné prostredie, kde žiadateľka chcela žiť. Rešpektujúc obmedzenia pozemku súd zvažoval existenciu alternatívneho miesta pre jedinca, ktorý chce bývať v karavane. Avšak súd vyhlásil, „že ak nie je dostupné žiadne alternatívne ubytovanie, zásah je vážnejší v prípadoch, keď takáto možnosť existuje. Čím je alternatívne bývanie vhodnejšie, tým je zásah vzniknutý presťahovaním žiadateľa/ky z jeho/jej existujúceho obydlija menej závažný.“ A preto súd navrhol, aby menšinám žijúcim v nelegálnych obydliach bolo povolené zotrvať naďalej tam, kde žijú, v prípade, ak im vláda neposkytne alternatívne bývanie. Prípád Chapmanová znamená, že podľa článku 8 vláda môže mať povinnosť poskytnúť alternatívne bývanie menšinám, ktoré si želajú zachovať svoj tradičný životný štýl.

Európska sociálna charta (ESC)

Európska sociálna charta bola prijatá v roku 1961 a potom bola prepracovaná a doplnená v roku 1966 o článok 31 o právach na bývanie. Európsky výbor pre sociálne práva monitoruje, či štáty plnia chartu. Slovensko ratifikovalo ESC 22. júna 1998 a revidovanú ESC podpísalo 18. novembra 1999. Ustanovenia o právach na bývanie nájdeme v článkoch 16 a 19(4) charty a v článku 4 dodatkového protokolu charty.

Článok 31 uvádza: „Na zabezpečenie účinného výkonu práva na ubytovanie sa zmluvné strany zaväzujú prijať opatrenia určené na: 1. podporu prístupu k ubytovaniu na dostačujúcej úrovni. 2. predchádzanie výskytu a zníženie počtu osôb bez prístrešia s cieľom postupného vyriešenia ich situácie; 3. prispôbenie výšky nájomného osobám, ktoré nemajú dostatočné príjmy.“

Článok 16 hovorí: „Na zabezpečenie nevyhnutných podmienok na plný rozvoj rodiny ako základnej jednotky spoločnosti sa zmluvné strany zaväzujú podporovať hospodársku, právnu a sociálnu ochranu rodinného života prostredníctvom sociálnych a rodinných dávok, finančnými opatreniami, **výstavbou bytov na bývanie rodín**, pomocou mladým manželstvám alebo inými vhodnými opatreniami.“

Článok 19 hovorí: „Na zabezpečenie účinného výkonu práva migrujúcich pracovníkov a ich rodín na ochranu a pomoc na území ktorejkoľvek zo zmluvných strán sa zmluvné strany zaväzujú: 4) zabezpečiť takýmto pracovníkom, zákonne sa zdržiavajúcim na ich území, ak tieto záležitosti upravujú zákony alebo iné predpisy a úpravy alebo ak podliehajú kontrole správnych orgánov, nie menej priaznivé zaobchádzanie ako s ich vlastnými štátnymi príslušníkmi v týchto záležitostiach: c) **v ubytovaní.**“

Článok 23 hovorí: „Na zabezpečenie účinného výkonu práva starších osôb na sociálnu ochranu sa zmluvné strany zaväzujú prijať alebo podporovať buď priamo, alebo v spolupráci s verejnými alebo súkromnými organizáciami príslušné opatrenia zamerané najmä na umožnenie starším osobám slobodne si zvoliť spôsob života a viesť nezávislý život v ich zvyčajnom prostredí tak dlho, ako si želajú a ako je to možné, prostredníctvom sprostredkovania: a) **bytov primeraných ich potrebám a zdravotnému stavu alebo príslušnej pomoci na úpravu bytu.**“

Článok 30 hovorí: „Na zabezpečenie účinného výkonu práva na ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením sa zmluvné strany zaväzujú: a) prijať opatrenia v rámci celkového a zosúladeného postupu na podporu efektívneho prístupu, osôb v situácii sociálneho vylúčenia a chudoby alebo osôb s rizikom, že táto situácia nastane, ako aj ich rodín, predovšetkým k zamestnaniu, bývaniu, vzdelaniu, výučbe, kultúre a k sociálnej a lekárskej pomoci.“

Článok 4 doplnujúceho protokolu hovorí: „Na zabezpečenie účinného výkonu práva starších osôb na sociálnu ochranu sa zmluvné strany zaväzujú prijať alebo podporovať buď priamo, alebo v spolupráci s verejnými alebo súkromnými organizáciami príslušné opatrenia zamerané najmä: 2. na umožnenie starším osobám slobodne si zvoliť spôsob života a viesť nezávislý život v ich zvyčajnom prostredí tak dlho, ako si želajú a ako je to možné, prostredníctvom sprostredkovania: a) **bytov primeraných ich potrebám a zdravotnému stavu alebo príslušnej pomoci na úpravu bytu.** 3. na zabezpečenie primeranej pomoci starším osobám žijúcim v príslušných zariadeniach pre dôchodcov pri rešpektovaní ich súkromia a na zaručenie ich účasti na určovaní životných podmienok v danom zariadení.“

Prípady Rómov pred ESC:

European Roma Rights Center v. Grécko

4. apríla 2003 ERRC podalo kolektívnu sťažnosť na Grécko na Európsky výbor pre sociálne práva. Procedúra kolektívnej sťažnosti umožňuje medzinárodným MVO, ktoré majú status poradcov pri Rade Európy a sú na zozname tých, čo môžu vystupovať pred ESC, podávať kolektívne sťažnosti na Európsky výbor pre sociálne práva proti štátom, ktoré akceptovali pri ratifikácii túto možnosť.

Vo svojej sťažnosti ERRC tvrdilo, že grécka vláda viedla diskriminačnú politiku bývania proti rómskej populácii na svojom území častým uplatňovaním ministerského dekrétu z roku 1983, ktorý má taký vplyv, že vytvára alebo posilňuje rómske getá a podporuje nútené vysťahovanie. V sťažnosti sa uvádzalo, že výsledkom tejto politiky je veľmi rozšírená segregácia Rómov v oblasti bývania, ako aj prevládajúce praktiky núteného vysťahovania a premiestňovanie Rómov do segregovaných oblastí. Ako uvádza sťažnosť, Rómovia žijúci v segregovaných oblastiach často trpia nedostatkom istoty právanej formy bývania a žijú v subštandardných podmienkach s nevyhovujúcou infraštruktúrou a obmedzeným prístupom k verejným službám. ERRC tvrdilo, že uplatňovaním politiky rasovej segregácie v oblasti bývania a nezabezpečovaním adekvátneho životného štandardu pre veľké množstvo Rómov v Grécku grécka vláda nespĺnila svoje záväzky podľa ESC voči Rómom.

16. júna 2003 Európsky výbor pre sociálne práva vyhlásil sťažnosť ERRC za prípustnú. V súčasnosti prípad čaká na prerokovanie pred výborom.

EURÓPSKA ÚNIA

Smernica Rady EÚ 2004/43/EC implementácia princípu rovného zaobchádzania s osobami bez ohľadu na ich rasový alebo etnický pôvod

Článok 3 hovorí: „V medziach kompetencií udelených spoločenstvu táto smernica sa týka všetkých osôb tak vo verejnom, ako aj v súkromnom sektore vrátane verejných orgánov, vo vzťahu k: e) sociálnej ochrane vrátane sociálnej bezpečnosti a lekárskej starostlivosti; f) sociálnym výhodám; h) k prístupu a poskytovaniu tovarov a služieb, ktoré sú prístupné verejnosti, vrátane **bývania**.“

Smernica od členských štátov vyžaduje (vrátane tých, ktoré vstúpia do EÚ v roku 2004), aby prijali všeobecný antidiskriminačný zákon, a poskytuje množstvo spresnení o špecifikách takého zákona s cieľom zabezpečiť jednotlivcom prístup k spravodlivosti, keď utrpia extrémnu ujmu na základe rasovej diskriminácie. Do februára 2004 (keď vyšiel tento manuál) sa slovenským zákonodarcom nepodarilo prijať takýto zákon, hoci bol jeho návrh už dvakrát predložený do parlamentu a momentálne vláda predkladá do parlamentu ďalší návrh zákona o rovnakom zaobchádzaní.

Charta Spoločenstva o základných sociálnych právach (1989)

Článok 29 hovorí: „Všetky hendikepované osoby, akýkoľvek je pôvod ich postihnutia, musia mať právo na konkrétne doplnkové opatrenia zamerané na zlepšenie ich sociálnej a profesionálnej integrácie. Tieto opatrenia sa musia, na základe schopností jednotlivcov týkať najmä zaškolenia do zamestnania, ergonómie, dostupnosti, mobility, dopravných prostriedkov a bývania.“

IV. DISKRIMINÁCIA A PRÁVA NA BÝVANIE

Vysoký stupeň diskriminácie Rómov na Slovensku má priamy vplyv na schopnosť Rómov realizovať svoje právo na adekvátne bývanie. Nasledujúci prípad je len jeden z mnohých príkladov, ako sa prejavujú rasistické postoje a správanie Nerómov:

20. marca 2002 poslanci mestského zastupiteľstva v Dobšinej na Slovensku prijali rozhodnutie, v ktorom schválili plán na výstavbu domov nižšej kategórie pre rómskych obyvateľov mesta. V Dobšinej býva asi 1 800 Rómov v otrasných podmienkach. Väčšina z ich domov je postavená z preglejky a iných provizórnych materiálov a majú len slamené strechy, nie je tam pitná voda, toalety, kanalizácia. Niektorí obyvatelia Dobšinej a okolitých dedín uskutočnili petičnú akciu po tom, čo sa dozvedeli o rozhodnutí zastupiteľstva. V petícii bolo napísané: „Nesúhlasím s výstavbou domov nižšej kategórie pre ľudí cigánskeho pôvodu v Dobšinej, pretože to povedie k prílivu neprispôsobivých občanov cigánskeho pôvodu z okolitých dedín, aj z iných okresov a regiónov.“ Viac než 2 700 obyvateľov Dobšinej petíciu podpísalo. Zastupiteľstvo sa petíciou zaoberalo a jednohlasne sa vyslovilo proti výstavbe domov pre Rómov a zrušilo svoje predchádzajúce rozhodnutie. Liga aktivistov za ľudské práva, partnerská organizácia ERRC na Slovensku, napísala prokurátorovi v mene 17 Rómov z Dobšinej a žiadala o prešetrenie prípadu, stíhanie autorov diskriminačnej petície a zrušenie prijatého rozhodnutia nepostaviť Rómom v Dobšinej domy. Prokurátor zamietol žiadosť na prešetrenie prípadu, tvrdiac, že v tejto záležitosti nemá právomoc. Podanie na slovenský Ústavný súd bolo odmietnuté s odôvodnením, že žiadatelia neposkytli žiaden dôkaz, že petíciou alebo rozhodnutím zastupiteľstva bolo porušené niektoré základné právo. ERRC (s pomocou miestneho aktivistu Jozefa Červeňáka) a Liga aktivistov pre ľudské práva podali správu výboru CERD, v ktorej tvrdia, že boli porušené mnohé základné práva obsiahnuté v dohovore. Ku koncu januára 2004 bol prípad v štádiu čakania na prerokovanie výborom.

Právo Rómov nebyť diskriminovaný ani činmi, ani postojmi je zakotvené v mnohých medzinárodných právnych normách a dokumentoch.

Práva na rovnaké zaobchádzanie (nediskriminácia a rovnosť)

Článok 2(2) a článok 3 ICESCR sa zaoberajú zákazom diskriminácie v súvislosti s uplatňovaním práv zakotvených v pakte. Článok 2(2) sa iným právnym nástrojom podobá v tom, že hovorí, že tieto práva by mali byť uplatňované bez diskriminácie na základe „rasy, farby, pohlavia, náboženstva, politického alebo iného zmýšľania, národnostného alebo sociálneho pôvodu, majetku, rodu alebo iného postavenia.“

Článok 3 je špecifickejší: Hovorí o „rovnakom práve mužov a žien uplatňovať si práva [...] zakotvené v pakte.“

Koncept „postupnej realizácie“ neobmedzuje ustanovenie o nediskriminácii alebo záväzok zabezpečiť rovnaké práva pre mužov a pre ženy. Štát má povinnosť zabezpečiť ich splnenie okamžite, a nie iba postupne.

Záväzok zabezpečiť rovnaké práva pre mužov a ženy zahŕňa zvýhodňujúce (vyrovnávajúce) opatrenia zamerané na odstránenie podmienok, ktoré prispievajú k diskriminácii a nerovnosti. Štáty tiež musia uprednostniť členov najzraniteľnejších a najviac znevýhodnených skupín vrátane Rómov na Slovensku a vzápätí pomáhať k dosiahnutiu týchto práv samotnými členmi týchto skupín.

Doplnkové štandardy k právam Rómov na bývanie

Výbor OSN pre elimináciu všetkých foriem rasovej diskriminácie (CERD)

Vo svojom všeobecnom odporúčaní č. 27 o diskriminácii Rómov CERD odporúča:

„Aby zmluvné štáty brali do úvahy ich špecifické situácie, prijali podľa vhodnosti medzi iným všetky alebo časť týchto opatrení v prospech členov rómskych komunít.

30. Vyvinúť a realizovať stratégie a projekty zamerané na predchádzanie segregácii rómskych komunít v oblasti bývania; pribrať rómske komunity a združenia za partnerov spolu s inými osobami pri vývoji, renovácii a údržbe projektov na bývanie.
31. Konať rozhodne proti akýmkoľvek diskriminačným praktikám postihujúcim Rómov, obzvlášť v prípade miestnych úradov a súkromných vlastníkov, najmä v súvislosti s nasťahovaním a prístupom k bývaniu; rozhodne zakročiť proti miestnym predpisom odopierajúcim trvalý pobyt Rómom a nezákonnému vykázaniu Rómov, a neumiestňovať Rómov do táborov mimo obývaných oblastí, ktoré sú izolované a bez prístupu k lekárskej starostlivosti a iným zariadeniam.
32. Prijatť vhodné opatrenia nevyhnutné pre kočujúce skupiny Rómov s cieľom ponúknuť im priestor pre ich karavany so všetkým nevyhnutným vybavením.“

Aj regionálne organizácie prijali svoje vlastné odporúčania týkajúce sa práv Rómov na bývanie.

Zhrnutie odporúčaní Rady Európy¹ :

„Zhromaždenie preto odporúča výboru ministrov, aby, keď je to potrebné, formou návrhov vládam alebo iným príslušným miestnym a regionálnym predstaviteľom členských štátov, iniciovali nasledujúce opatrenia:

¹ Odporúčanie Rady Európy pre Rómov v Európe 1203 (1993).

V členských štátoch by mali byť vytvorené ďalšie programy na zlepšenie situácie bývania, vzdelávania a tvorby pracovných príležitostí pre tých Rómov, ktorí žijú v menej vhodných podmienkach; Rómovia by sa mali zúčastňovať na príprave týchto programov a ich realizácii.

Členské štáty by mali spolupracovať s Európskym spoločenstvom v oblastiach týkajúcich sa Rómov, napríklad vo vzdelávaní, v boji s chudobou, pri ochrane európskeho kultúrneho dedičstva, obhajobe menšín a podpore rovnosti príležitostí.

Zhrnutie odporúčaní Európskej komisie proti rasizmu a intolerancii (ERCI)²:

Európska komisia proti rasizmu a intolerancii odporúča vládam členských štátov toto: Zabezpečiť, že proti diskriminácii ako takej, ako aj proti diskriminačným praktikám sa bude postupovať prostredníctvom príslušnej legislatívy a do občianskeho práva sa zakomponujú špecifické ustanovenia v tomto zmysle, najmä v oblasti zamestnanosti, bývania a vzdelávania.

Zabezpečiť, aby sa otázka migrovania v rámci krajiny riešila spôsobom, ktorý neobmedzuje spôsob života takýchto osôb, obzvlášť v predpisoch týkajúcich sa pobytu a mestského plánovania.

Vytvoriť inštitucionálne zázemie na podporu aktívnej úlohy a účasti rómskych/cigánskych komunít v procese rozhodovania prostredníctvom národných, regionálnych a miestnych poradných mechanizmov s prioritou kladenou na myšlienku partnerstva a rovného postavenia.

Venovať osobitnú pozornosť situácii rómskych/cigánskych žien, ktoré sú často vystavené dvojitej diskriminácii, jednak ako ženy a jednak ako Rómky/Cigánky.

Zhrnutie odporúčaní Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OSCE)³:

Problémy mnohých rómskych komunít v členských štátoch OSCE v oblasti bývania a zdravia si zasluhujú intenzívnu pozornosť a záväzok vyčleňovania zdrojov. Po zvážení by mohli byť nasledujúce opatrenia užitočné:

1. Vlády by mali preukazovať väčšiu pripravenosť zvažovať riziko garantovania pôžičiek, ktoré by sa dali získať od medzinárodných organizácií a finančných inštitúcií na projekty bývania.
2. Zahraniční donátori by mali zvažovať financovanie štúdií uskutočniteľnosti špecifických projektov bývania, ktoré by mohli na druhej strane motivovať miestnych a národných predstaviteľov, aby žiadali od týchto donátorov pôžičky na implementáciu väčších projektov bývania.
3. Členské štáty OSCE by mali prehodnotiť svoje predpisy a smernice tak, aby sa odstránili požiadavky, ktoré blokujú projekty zamerané na bývanie, dokonca aj

- vtedy, keď sú k dispozícii potrebné financie.
4. Rómovia by mali byť zapojení do vytvárania stratégií bývania a zmysluplne zaangažovaní do výstavby, renovácie a/alebo údržby verejných projektov smerujúcich k ich prospechu.
 5. Napriek rešpektovaniu slobodnej voľby konkrétnych rómskych komunit žiť s inými Rómami by vlády mali zabezpečiť, že stratégie rozvoja bývania nepodporujú segregáciu. Jeden z možných produktívnych spôsobov je poskytnúť finančné stimuly pre projekty bývania, ktorých zamýšľaná cieľová skupina by bola zmiešanou skupinou Rómov a Nerómov.
 6. Vlády musia zabezpečiť, aby Rómovia neboli obeťami diskriminácie v súvislosti s bývaním. Tam, kde takáto legislatíva ešte neexistuje, by členské štáty OSCE mali schváliť zákony, ktoré zakazujú diskrimináciu v oblasti bývania a poskytujú efektívnu nápravu v prípade ich porušovania.
 7. Z pohľadu extrémnej neistoty, ktorú teraz prežívajú mnohí Rómovia v súvislosti s bývaním, by sa vlády mali tiež usilovať o usporiadanie právneho postavenia Rómov, ktorí momentálne žijú v neformálnych/neoficiálnych podmienkach.
 8. Vlády by mali uskutočniť okamžité kroky na riešenie problému vysokého výskytu chorôb a podvýživy v rómskych komunitách.
 9. Vlády by mali podniknúť kroky na zabezpečenie rovného prístupu Rómov k verejnej zdravotnej starostlivosti.
 10. Vlády by mali venovať zvláštnu pozornosť špecifickej situácii a potrebám žien pri prijímaní opatrení, medzi iným aj na zabezpečenie adekvátneho bývania a zdravotnej starostlivosti.

² European Commission against Racism and Intolerance General Policy Recommendation No. 3 Combating Racism and Intolerance Against Roma/Gypsies (1998).

³ High Commissioner on National Minorities (2000), "Report on the situation of Roma and Sinti in the OSCE Area," Organization for Security and Co-operation in Europe, page 163.

V. SLOVENSKÁ LEGISLATÍVA A POLITIKA VO VZŤAHU K BÝVANIU

PRÁVA NA BÝVANIE V KONTEXTE SLOVENSKÝCH ZÁKONOV

Článok 11 Ústavy Slovenskej republiky (460/1992 Z. z.) určoval, že, „**medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred jej zákonmi, ak zabezpečujú väčší rozsah základných práv a slobôd**“. Tento článok však bol vypustený novelou v roku 2001, takže v súčasnosti slovenská ústava nemá ustanovenie o uprednostnení medzinárodného práva v oblasti ľudských práv.

Kľúčové ustanovenia Ústavy Slovenskej republiky nájdeme v piatom oddiele druhej

hlavy (Hospodárske, sociálne a kultúrne práva), kde článok 39(2) hovorí: „Každý, kto je v hmotnej núdzi, má právo na takú pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie základných životných podmienok.“ Druhý oddiel druhej hlavy (Základné ľudské práva a slobody) zaručuje v článku 16 nedotknuteľnosť osoby a jeho/jej súkromia a rovnako zakazuje týranie a iné formy krutého, neľudského a ponižujúceho zaobchádzania, alebo trestania. Článok 19 hovorí o práve na ľudskú dôstojnosť, ako aj o práve na ochranu proti neoprávnenému zasahovaniu do súkromného a rodinného života. Článok 20 dáva každému právo vlastníť majetok a článok 21 uvádza, že „obydlie je nedotknuteľné. Nie je dovolené doň vstúpiť bez súhlasu toho, kto v ňom býva“.

Prvý oddiel druhej hlavy v článku 12 hovorí:

- (1) Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné.
- (2) Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkýmbez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvyhodňovať alebo znevýhodňovať.
- (3) Každý má právo slobodne rozhodovať o svojej národnosti. Zakazuje sa akékoľvek ovplyvňovanie tohto rozhodovania a všetky spôsoby nátlaku smerujúce k odnárodňovaniu.
- (4) Nikomu nesmie byť spôsobená ujma na právach pre to, že uplatňuje svoje základné práva a slobody.

Článok 12 je pre Rómov na Slovensku obzvlášť dôležitý a špecificky v súvislosti s prístupom k adekvátnemu bývaniu, pretože garantuje rovnosť všetkých ľudí pred zákonom.

Hlásenie trvalého pobytu

Zákon č. 253/1998 Z. z. o hlásení pobytu občanov SR a registri obyvateľov SR stanovuje práva a povinnosti občanov a výkonných orgánov pri hlásení prechodného a trvalého pobytu. **§ 2 tohto zákona stanovuje, že osoby by mali registrovať, alebo presnejšie ohlásiť, začiatok a koniec svojho pobytu v danej lokalite.** § 3 odsek 3 uvádza informáciu, že občania musia pri ohlásení predložiť občiansky preukaz alebo iný doklad, ktorý potvrdzuje ich totožnosť, a doklad o oprávnení užívať byt – vo forme listu vlastníctva, zmluvy o prenájme alebo iného povolenia.

Hoci tento zákon prijala Národná rada SR ešte v roku 1998, ani po 6 rokoch nenadobudol účinnosť, pretože táto bola štyrikrát posunutá. Najnovšie by sa mal stať tento zákon účinný od 1. júla 2004, a preto dosiaľ platí zákon č. 135/1982 Zb. o hlásení a evidencii pobytu občanov, ktorý je v spomenutých ustanoveniach takmer identický. Slovenskí Rómovia čelia v súvislosti s registráciou obrovským problémom. Po prvé, **mnoho Rómov býva v neformálnych obydliach, ktoré nie sú a často ani nemôžu byť**

zaregistrované v súlade so slovenskými zákonmi, a preto sa nemôžu zaregistrovať ako obyvatelia takýchto obydlií. Preto sú mnohí Rómovia registrovaní na trvalý pobyt na miestach, na ktorých nebývajú. V praxi to znamená, že musia cestovať do veľmi vzdialených lokalít, aby si mohli prebrať dávky sociálnej pomoci, ktoré sú viazané na miesto trvalého pobytu. Po druhé, **mnoho obecných zastupiteľstiev a úradov na Slovensku zaobchádza s Rómami, ktorí hlásia svoj trvalý alebo prechodný pobyt, ako so žiadateľmi a vyhradzuju si právo „rozhodnúť“ o tom, či takúto žiadosť akceptujú.** Vo väčšine prípadov vydajú zamietavé stanovisko. Slovenské zákony však neopravňujú obecné orgány vydávať rozhodnutia o trvalom pobyte. Zákon len uvádza, že musia zaregistrovať tie osoby, ktoré spĺňajú požiadavky uvedené v článku 3 o hlásení trvalého pobytu na ich území.

Pridelovanie sociálnych bytov

Pridelovanie sociálnych bytov tam, kde takéto byty na Slovensku existujú, je veľmi problematické. Podľa zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení môžu obecné zastupiteľstvá zriaďovať komisie, napríklad také, ktoré by sa venovali sociálnymi otázkami vrátane bývania, ale nie sú povinné tak urobiť. Nie každá obec na Slovensku má takúto komisiu. Vzhľadom na samosprávny charakter otázky výstavby bytov sa postupy spojené s pridelovaním sociálnych bytov v jednotlivých obciach odlišujú. Regulácia sociálneho bývania na miestnej úrovni, bez reálne existujúcej smernice na národnej úrovni, preto vytvára na Slovensku situáciu, kde je proces pridelovania v praxi otvorený možnostiam diskriminácie na základe rasy či etnickej príslušnosti, ako aj korupcie a klientelizmu na úkor Rómov.

Vydržanie

Inštitút vydržania je upravený v slovenskom Občianskom zákonníku (40/1964 Zb.). Podľa § 134(1): „Oprávnený držiteľ sa stáva vlastníkom veci, ak ju má nepretržite v držbe počas troch rokov, ak ide o hnutelnosť, a počas desiatich rokov, ak ide o nehnuteľnosť.“

Nie je nám známy žiaden prípad, keď Rómovia nadobudli vlastníctvo k pozemku alebo stavbe v dôsledku uplynutia lehoty na vydržanie, avšak takáto možnosť aj u nás existuje.

Práva nájomníkov a vystahovania

Podobne aj legislatíva týkajúca sa prenájmu nehnuteľností, vzťahu prenajímateľa a nájomníka a vystahovania sa nachádza v Občianskom zákonníku. Podľa tejto úpravy môže prenajímateľ vypovedať nájomnú zmluvu z dôvodov uvedených v zákone, ktoré zahŕňajú: prenajímateľ potrebuje byt pre seba alebo členov svojej rodiny; nájomca prestal vykonávať prácu, na ktorú je nájom služobného bytu viazaný; hrubé poškodzovanie prenajatého bytu alebo sústavne narušovanie pokojného bývania ostatných nájomcov alebo vlastníkov bytov, ohrozovanie bezpečnosti alebo porušovanie dobrých mravov v dome; hrubé porušovanie povinností, najmä tým, že nájomca nezaplatil nájomné alebo úhradu za plnenia poskytované s užívaním bytu za dlhší čas tri mesiace, alebo tým, že prenechal byt alebo jeho časť inému do podnájmu bez písomného súhlasu prenajímateľa; je potrebné z dôvodu verejného záujmu s bytom alebo domom naložiť tak, že byt nemožno užívať, alebo ak byt alebo dom vyžaduje opravy, pri ktorých vykonávaní nemožno byt alebo dom najmenej počas šiestich mesiacov užívať; ak nájomca prestal spĺňať predpoklady užívania bytu osobitného určenia; alebo ak nájomca využíva byt bez súhlasu prenajímateľa na iné účely ako na bývanie.

Pred novelou Občianskeho zákonníka z roku 2001 (zákon č. 261/2001 Z. z.) musel podľa § 676(2) prenajímateľ v prípade, ak nájomca užíval byt aj po uplynutí lehoty, na ktorú sa nájom dohodol, podať návrh na vypratanie nehnuteľnosti do 30 dní od vypršania nájomnej zmluvy, inak sa zmluva obnovila za tých istých podmienok, ako bola dohodnutá pôvodne. Súčasné znenie však hovorí, že § 676(2) neplatí v prípade nájmu bytov, čo značne poškodzuje právnu ochranu nájomníkov.

§ 710(4) hovorí, že ak bola daná výpoveď z dôvodu, že nájomca nezaplatil nájomné alebo úhradu za plnenia poskytované s užívaním bytu, a preukáže, že k dňu doručenia výpovede bol v hmotnej núdzi z objektívnych dôvodov, výpovedná lehota sa predlžuje o ochrannú lehotu, ktorá trvá šesť mesiacov. Avšak nový zákon č. 599/2003 Z. z. o hmotnej núdzi nerozlišuje medzi hmotnou núdzou zo subjektívnych a objektívnych dôvodov, a tak možno predpokladať, že nikto si dnes nemôže uplatňovať predĺženie výpovednej lehoty na základe hmotnej núdze z objektívnych dôvodov.

Navyše § 711 novelizovaného Občianskeho zákonníka už **neobsahuje povinnosť prenajímateľa získať privolenie súdu na vypovedanie nájomnej zmluvy**, čo značne narúša práva nájomcu. Zrušenie tohto ustanovenia o súhlase súdu má veľmi vážne dôsledky. V prvom rade presúva bremeno dokazovania na nájomcu. V minulosti prenajímateľ musel poskytnúť dôkazy, že existuje oprávnený dôvod na vypovedanie nájomnej zmluvy. Teraz musí nájomca dať v priebehu troch mesiacov návrh na súd a dokázať, že žiadna z podmienok vypovedania zmluvy nebola splnená. Po druhé, nová úprava bude mať mimoriadne negatívny vplyv na ľudí s nízkym právnym vedomím a so zníženou schopnosťou uplatňovať si svoje práva vrátane časti Rómov.

§ 712 detailne vymenúva typy bytových náhrad (náhradný byt, náhradné ubytovanie, prístrešie), ktoré by mali byť poskytnuté v prípade vypovedania nájomnej zmluvy. Ak dôjde k vypovedaniu nájomnej zmluvy z dôvodov uvedených v § 711(1d) (neplatenie nájomného alebo umožnenie iným osobám bývať v byte bez súhlasu s prenajímateľom) a nájomca preukáže, že je v hmotnej núdzi z objektívnych príčin, má nárok len na náhradné ubytovanie. V ostatných prípadoch vypovedania nájomnej zmluvy podľa § 711(1d) nájomník nemá právo na bytovú náhradu; ak ide o dôvod hodný osobitného zreteľa, má nájomca právo na prístrešie. Nájomca (spoloční nájomcovia) nie je povinný sa z bytu vystahovať a byt vypratať, kým nie je pre neho zabezpečená zodpovedajúca bytová náhrada. Nájomca, ktorý má byt vypratať, je povinný uzavrieť zmluvu o bytovej náhrade do 30 dní od doručenia písomného vyhlásenia o zabezpečení bytovej náhrady; ak nájomnú zmluvu bezdôvodne neuzavrie, jeho nárok na bytovú náhradu zanikne.

Dôsledky tohto zákona v praxi sú také, že umožňujú vykonať nútené vystahovanie vo veľkej miere beztrestne, ponúkajúc malú alebo žiadnu ochranu obetiam núteného vystahovania podľa slovenských právnych noriem. V skutočnosti sú tieto právne normy úplne v rozpore so záväzkami Slovenska vyplývajúcimi z medzinárodných zákonov o ľudských právach, najmä s ICESCR, pretože Všeobecný výklad č. 7 o nútenom vystahovaní jasne hovorí, že „legislatíva by mala zahŕňať opatrenia, ktoré a) poskytujú užívateľom domov a pozemkov najvyššiu možnú istotu právnej formy bývania; b) sú v súlade s paktom a c) sú vytvorené na zabezpečenie kontroly okolností, za ktorých

môže dôjsť k vystaňovaniu.“ Slovenské občianske právo nie je v súlade s týmito medzinárodnými záväzkami, keďže ohrozuje práva nájomcov a vystavuje ich rozmarom a predsudkom prenajímateľov.

Na ochranu práva na bývanie nájomníkov na Slovensku môžu poslúžiť súdne aj mimosúdne stratégie. Medzinárodná obhajoba napríklad môže slúžiť na vytváranie tlaku na slovenskú vládu, aby zosúladiła národnú legislatívu so svojimi medzinárodnými záväzkami v oblasti ľudských práv. Právna a politická obhajoba by na druhej strane mohla napomôcť v harmonizácii Občianskeho zákonníka s duchom a jazykom ústavy tým, že by nadviazala na už existujúce pozitívne ustanovenia v rámci slovenskej ústavy vrátane uznania rovnosti pred zákonom a nedotknuteľnosti domova.

Sociálna pomoc nepostačujúca na primerané bývanie

Zákon č. 599/2003 Z. z. o hmotnej núdzi, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 2004, zrušil predošlý zákon č. 300/1999 Z. z. o príspevku na bývanie. Niekoľko ustanovení tohto zákona má negatívny vplyv na Rómov na Slovensku. Po prvé, dávky sociálnej pomoci sa vyplácajú podľa počtu osôb v rodine, a to maximálne na štyri deti. Rodiny s viac než štyrmi deťmi nedostávajú peniaze na pokrytie výdavkov na všetky deti, aj keď im musia zabezpečiť stravu a poskytnúť strechu nad hlavou. Navyše súčasťou dávkového systému je aj príspevok na bývanie, ktorý sa poskytuje len osobám schopným preukázať právoplatné vlastníctvo alebo prenájom bytu a pravidelné platenie nájomného. A tak **Rómovia žijúci v neformálnych osadách a chatrčiach často nemajú nárok na príspevok na bývanie.**

Antidiskriminačná legislatíva

K dnešnému dňu Slovenská republika neprijala antidiskriminačný zákon, hoci návrh tohto zákona (posledný oficiálny názov je zákon o rovnakom zaobchádzaní a ochrane pred diskrimináciou) bol v januári 2004 prerokovala vláda a tá sa rozhodla predložiť návrh do parlamentu v dvoch alternatívach. Podľa Európskej únie Slovensko musí prijať komplexnú antidiskriminačnú legislatívu do dátumu vstupu Slovenska do EÚ a táto úprava sa musí vzťahovať aj na oblasť bývania (ako aj na množstvo iných oblastí). Ak Slovensko neprijme všeobecnú antidiskriminačnú legislatívu, podľa existujúceho precedensu budú pre Slovensko priamo platiť smernice EÚ.

Program podpory výstavby v rómskych osadách

V apríli 2001 slovenská vláda schválila Program podpory výstavby obecných nájomných bytov odlišného štandardu určených na bývanie občanov v hmotnej núdzi, ako i technickej vybavenosti v rómskych osadách. Avšak k dnešnému dňu tento program ešte nebol efektívne uvedený do praxe. Podľa Open Society Institute: „Napriek značným finančným prostriedkom prideleným krajským a mestským úradom formou daňových stimulov môžeme pozorovať len malé zlepšenie podmienok v (rómskych) osadách. Podľa niektorých pozorovateľov je kľúčovým faktorom politická vôľa: tam kde miestne úrady majú vôľu zlepšiť situáciu, bol dosiahnutý pokrok; avšak na mnohých miestach starostovia váhajú zlepšovať podmienky zo strachu, že ak sa v danej osade podmienky zlepšia, usadí sa v nej viac Rómov.“

VI. PORUŠOVANIE PRÁV NA BÝVANIE

Pracovný list 4: Porušovanie práv na bývanie



Sú nasledujúce úkony zanedbaním konania alebo konaním?

1. Aktívne odopieranie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv konkrétnym jednotlivcom alebo skupinám, či už formou uzákonenej, alebo fakticky uskutočnenej diskriminácie.
2. Nezabezpečenie monitoringu realizácie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv vrátane rozvoja a aplikácie kritérií a indikátorov na posúdenie súladu s normami.
3. Neschopnosť vymôcť legislatívu alebo nerealizovanie stratégií vytvorených s cieľom implementácie ustanovení ICESCR.
4. Aktívne podporovanie opatrení prijatých tretími stranami, ktoré nie sú v súlade s hospodárskymi, sociálnymi a kultúrnymi právami.
5. Neschopnosť regulovať aktivity jednotlivcov alebo skupín tak, aby neporušovali hospodárske, sociálne a kultúrne práva.
6. Úmyselné prijatie opatrení zhoršujúcich situáciu a obmedzujúcich rozsah zabezpečenia hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv.
7. Nevyužívanie dostupných zdrojov na úplnú realizáciu paktu v maximálnej miere.
8. Zníženie účelovo určených verejných výdavkov bez adekvátnych opatrení na zabezpečenie minimálnych existenčných práv pre každého, čo následne vyústí do neuplatňovania hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv.
9. Neplnenie všeobecne akceptovaných minimálnych medzinárodných štandardov, ktoré má štát schopnosť splniť.
10. Nezohľadnenie medzinárodných právnych záväzkov štátu v oblasti hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv pri uzatváraní bilaterálnych alebo multilaterálnych dohôd s ostatnými štátmi, medzinárodnými organizáciami a nadnárodnými spoločnosťami.

Porušovanie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv vo všeobecnosti

Predtým, ako určíme, či došlo k porušeniu hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, mali by sme porozumieť niekoľkým dôležitým konceptom.

- Konanie alebo zanedbanie konania.
- Opatrenia úmyselne zhoršujúce situáciu.
- Hranica dôstojnosti.
- Minimálne základné záväzky.

Konanie alebo zanedbanie konania

Porušovanie ľudských práv v tradičnom prístupe k občianskym a politickým právam sa často vníma ako konkrétne činy vykonané štátom proti jednotlivcovi alebo skupine ľudí (t. j. konanie). Avšak pri zvažovaní porušovania hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv je dôležité mať na pamäti, že porušovanie môže byť tiež výsledkom zlyhania štátu v podniknutí vhodných krokov, ktoré vyžaduje zákon (zanedbanie konania).

Dva kľúčové dokumenty, ktoré načrtávajú akty štátov súvisiace s konaním alebo so zanedbaním konania, ktoré môžu vyústiť do porušovania hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, sú *Limburské princípy implementácie Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach* a *Maastrichtské smernice*. Aj keď tieto dokumenty nie sú právne záväzné, medzinárodné spoločenstvo opakovane „zdôraznilo dôležitosť“ oboch dokumentov.

Opatrenia úmyselne zhoršujúce situáciu

Sú to také stratégie a legislatívne postupy štátu, ktoré podkopávajú záväzky rešpektovať, ochraňovať a naplňovať hospodárske, sociálne a kultúrne práva.

Hranica dôstojnosti

Je normatívny rámec vytvorený výborom monitorujúcim Európsku sociálnu chartu. Ponúka praktické príklady implementácie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv. Používa sa kreatívne pri aplikácii všeobecne nejasných právnych noriem obsiahnutých v charte a špecifikuje ich tak, aby praktiky štátu mohli byť monitorované. Právo na prácu a slušný štandard života zahrnutý v Európskej sociálnej charte sa ťažko definuje. Výbor sa rozhodol, že pri monitoringu týchto práv je potrebné zohľadniť rozdiely existujúce v rámci Európy. Napríklad existujú krajiny, kde priemerná ročná mzda je 25 000\$ a v iných krajinách je zas priemer iba 5 000\$. V tomto kontexte je výzvou nájsť spôsob aplikácie tej istej právnej normy. Podľa Európskej sociálnej charty každý človek zarábajúci menej než 67% priemernej mzdy v krajine, sa nachádza pod hranicou dôstojnosti, a preto sú jeho práva porušované.

Koncept minimálnych základných záväzkov

Vytvoril ho Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva. Používa sa na určenie základnej spodnej hranice. Ak štát nedosiahne túto spodnú hranicu, možno povedať, že dochádza k porušovaniu práv.

Výbor vyvinul tento koncept hlavne preto, aby vyvrátil argument, že nedostatok zdrojov bráni plneniu záväzkov. Výbor vyhlásil, že každý zmluvný štát má minimálne základné

záväzky dosiahnuť minimálny základný stupeň každého práva zakotveného v pakte. Taktiež objasnil, že „zmluvný štát, v ktorom značné množstvo jednotlivcov nemá zabezpečené základné množstvo potravy, základnú lekársku starostlivosť, základné prístrešie a základné formy vzdelávania, si očividne neplní svoje záväzky vyplývajúce z paktu.“

Neschopnosť plniť záväzky

Pri určovaní toho, či konanie alebo zanedbanie konania sa má považovať za porušovanie niektorého z hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, je dôležité rozlišovať medzi neschopnosťou a nechotou štátu plniť záväzky. Štát, ktorý tvrdí, že nie je schopný splniť svoje záväzky z dôvodov, ktoré sú mimo jeho kontroly, musí aj dokázať, že je to naozaj tak. Dočasné zatvorenie vzdelávacej inštitúcie v dôsledku zemetrasenia by napríklad bola okolnosť mimo kontroly štátu, kým zrušenie schémy sociálneho zabezpečenia bez adekvátneho náhradného programu by bolo príkladom nechoty štátu plniť svoje záväzky.

Trestné sankcie

Obete porušenia hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv by nemali čeliť trestným sankciám iba pre svoje postavenie obete, napríklad ak zákony kriminalizujú osoby za bezdomovectvo. Taktiež by nikto nemal byť postihovaný za domáhanie sa svojich hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv.

Jednotlivci a skupiny

Podobne ako v prípade občianskych a politických práv môžu byť obeťami porušovania hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv tak jednotlivci, ako aj skupiny. Niektoré skupiny sú v tomto smere vystavené neúmerným ujám.

Tipy, ako argumentovať, že boli porušené hospodárske, sociálne a kultúrne práva

- Je porušenie aktom konania alebo zanedbaním konania?
- Používajte termín „porušovanie“ radšej než termíny „neschopnosť plniť záväzky“. To umocní význam aktu konania alebo opomenutia konania.
- Používajte termín „porušovanie“ opatrne. Nie každý neželaný čin alebo situácia by mali byť nazývané porušovaním hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv. Keď sa používa termín „porušovanie“, musí to skutočne byť porušovanie podľa zákona. Tento termín by mal byť používaný takým spôsobom, aby posilnil hospodárske, sociálne a kultúrne práva, nie aby ich podkopával.
- Princíp nedeliteľnosti a vzájomnej závislosti, ľudská dôstojnosť, rovnosť, nediskriminácia alebo akékoľvek iné označenie pre integritu osobnosti by mali viesť a formovať základ akejkoľvek koncepcie právneho procesu spojeného s porušovaním.
- Hoci sú takmer všetky zložky hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv žalovateľné, porušovania práv sa môžu vyskytnúť bez ohľadu na to, či podliehajú, alebo nepodliehajú možnosti súdneho prerokovania.
- Skúmajte porušovanie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv od prípadu k prípadu, okrem situácie, že konanie alebo zanedbanie konania je univerzálne uznané za jasné porušovanie ľudských práv.

- Všetky porušovania ľudských práv musia byť v právnom štáte považované za vážne. Je dôležité vždy prepojiť hospodárske, sociálne a kultúrne práva s koncepciou „panstva“ zákona. Akékoľvek neplnenie medzinárodnoprávných záväzkov zo strany štátu sa musí skúmať z pohľadu toho, či daný štát nie je schopný implementovať záväzok, alebo proste iba nie je ochotný tak urobiť. Musí existovať jasné rozlíšenie medzi schopnosťou a neschopnosťou.
- Len málo štátov oficiálne pripustí, že v súčasnosti porušuje niektoré z hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv. Je na občanoch, aby dokázali, že sú nejaké práva porušované.

Konania vedúce k porušovaniu práva na adekvátne bývanie

Prvý špeciálny spravodajca OSN pre práva na bývanie, sudca Rajindar Sachar z Indie, pripravil zoznam asi tridsiatich aktov (konania a zanedbania konania), ktoré sa vnímajú ako akty ústiace do porušovania práva na adekvátne bývanie.

Medzi konania ústiace do porušovania práva patria:

- Vykonávanie, tolerovanie alebo podporovanie núteného vysťahovania.
- Búranie alebo ničenie domovov a obydli ako forma potrestania.
- Aktívne odopieranie základných služieb, ako sú voda, kúrenie alebo elektrina, niektorým sektorom spoločnosti napriek preukázateľnej schopnosti ich poskytovať.
- Akty rasovej alebo inej diskriminácie v oblasti bývania.
- Prijatie legislatívy alebo politiky, ktorá je jasne v rozpore so záväzkami týkajúcimi sa práv na bývanie, najmä ak vyústia do bezdomovectva zhoršenia už aj tak neadekvátneho bývania, neschopnosti osôb platiť za bývanie atď.
- Zrušenie legislatívy, ktorá je v súlade s právami na bývanie a podporuje tieto práva, okrem prípadov, ak je táto legislatíva už jednoznačne prekonaná, prípadne nahradená zákonmi rovnako alebo viac zodpovedajúcimi záväzkom.
- Neodôvodnené zníženie verejných výdavkov na bývanie a iné príslušné oblasti pri absencii adekvátnych kompenzačných opatrení.
- Jasné uprednostňovanie záujmov vyšších príjmových skupín v oblasti bývania v situácii, keď značná časť spoločnosti nemá uspokojené práva na bývanie.
- Výstavba alebo povolenie na výstavbu obydli na nebezpečných alebo znečistených miestach ohrozujúcich životy a zdravie budúcich obyvateľov.
- Obťažovanie, ponížovanie alebo bránenie mimovládny a komunitným organizáciám, hnutiam občanov a skupinám zaoberajúcim sa právami na bývanie, aby slobodne pôsobili.

Medzi zanedbania konania ústiace do porušovania práv patria:

- Neuskutočnenie „náležitých krokov“, ktoré vyžaduje Pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.
 - Neschopnosť zmeniť alebo zrušiť legislatívu, ktorá nie je v súlade s paktom
 - Nevymáhateľnosť legislatívy nevyhnutnej na naplnenie a uznanie práv na bývanie.
- I Nezasiahnutie do trhu s nehnuteľnosťami, najmä v otázkach výšky nájomného, kontroly nájomného, príspevkov na nájomné, ako aj v otázkach istoty

právnej formy bývania a predchádzania zbytočným špekuláciám.

- Neuskutočňovanie prijatých medzinárodných minimálnych štandardov týkajúcich sa práv na bývanie.
- Nezabezpečenie infraštruktúry a základných služieb (voda, elektrina, kanalizácia atď.).
- Nezakázanie alebo nezabránenie osobám, ktoré sú schopné takéto činy spáchať, v ich individuálnych alebo skupinových konaniach porušujúcich práva na bývanie.
- Nevyužitie všetkých dostupných zdrojov na plnenie týchto práv.
- Nedostatočné zváženie dôsledkov makroekonomických stratégií, ktoré ovplyvňujú sociálne sféry súvisiace s bývaním, na práva na bývanie.
- Nepodávanie správ požadovaných podľa článkov 16 a 17 Paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach a podľa iných zmlúv.

Nápravné prostriedky, kompenzácia a odškodnenie pri právach na bývanie

Čo sa dá robiť s porušením práv na bývanie? Aké nápravné prostriedky sú dostupné? Týmto otázkam sa venujú Maastrichtské smernice o porušovaní hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv.

Prístup k prostriedkom nápravy

Akákoľvek osoba alebo skupina, ktorá je obeťou porušenia hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, by mala mať prístup k účinným súdnym alebo iným náležitým prostriedkom nápravy na národnej aj medzinárodnej úrovni. (smernica 22)

Adekvátne náprava

Všetky obeť porušovania hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv majú právo na adekvátne odškodnenie, ktoré môže mať formu reštitúcie, kompenzácie, rehabilitácie a satisfakcie alebo záruk, že nedôjde k opakovaniu. (smernica 23)

Žiadne oficiálne súhlasné stanoviská porušovania

Domáce súdne a iné orgány musia zabezpečiť, že žiadne ich vyhlásenia nebudú mať charakter oficiálnej podpory, potvrdenia alebo súhlasu s porušovaním medzinárodného záväzku daného štátu. Národné súdy by mali minimálne brať do úvahy príslušné ustanovenia medzinárodných a regionálnych noriem o ľudských právach ako pomoc pri interpretácii počas formulovania akýchkoľvek rozhodnutí súvisiacich s porušovaním hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv. (smernica 24)

Národné inštitúcie

Národné podporné a monitorovacie orgány, ako napríklad verejný ochranca práv (ombudsman) a komisia pre ľudské práva, by sa mali zaoberať porušeniami hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv rovnako rázne, ako sa zaoberajú občianskymi a politickými právami. (smernica 25)

Beztretnosť

Štáty by mali vytvoriť účinné opatrenia na zamedzenie beztretnosti akéhokoľvek porušenia hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv a zabezpečiť, že žiadna osoba, ktorá by mohla byť zodpovedná za porušenie týchto práv, nebude oslobodená od

zodpovednosti za svoje činy. (smernica 27)

VII. NÚTENÉ VYSTÁHOVANIE



Pracovný list 8. môže byť nutene vystahované oprávnené.

Prvý prípad: Olympijské hry

Medzinárodný olympijský výbor rozhodol, že olympijské hry sa v roku 2004 budú konať v Grécku. Podľa výskumu ERRC vykonaného s Greek Helsinki Monitor v Aténach, Marouská rómska stanová komunita, ktorá existuje už vyše 50 rokov, leží vedľa existujúceho olympijského štadióna. Predstavitelia vlády a neznáme osoby niekoľkokrát túto komunitu navštívili a hovorili obyvateľom, že musia z tejto oblasti odísť, keďže tento pozemok je potrebný pre výstavbu infraštruktúry k olympijským hrám.

Čo si myslíte? Ak by bola hrozba vystahovania skutočne zrealizovaná, bola vláda oprávnená vystahovať ľudí z tejto neformálnej osady, aby umožnila vybudovať olympijský štadión a olympijskú dedinu? Za akých okolností by ste akceptovali takéto vystahovanie?

Druhý prípad: Súkromný prenajímateľ

Prevažne rómski nájomníci v dvoch budovách na Mlynárskej ulici č. 17 a 18 v Košiciach bývajú v týchto budovách od roku 1986 na základe zmlúv s rôznymi majiteľmi. Prenajímateľa vyvíjali tlak na nájomníkov, aby sa vystahovali, rôznymi spôsobmi: vyhrážanie, zatarasenie vchodov do budov a svojvoľné zvyšovanie nájomného a iných poplatkov. V júli 2003 súkromní prenajímateľa s použitím psov násilne vystahovali približne 40 rómskych a 5 nerómskych rodín za prítomnosti konzultantky ERRC. Mnohí vystahovaní Rómovia sa nasťahovali k rodinám alebo známym, pretože náhradné ubytovanie poskytnuté prenajímateľmi v ubytovni Kosmalt nebolo vhodné na bývanie. Polícia, ktorá bola privolaná na miesto, postávala opodiaľ, keď boli zo svojich domovov vystahovaní prevažne rómski obyvatelia.

Čo si myslíte? Bol súkromný prenajímateľ oprávnený vystahovať ľudí z týchto budov? Za akých okolností by ste takéto vystahovanie akceptovali? Čo si myslíte o konaní polície?

Tretí prípad: Čistka v strede mesta

Mesto Brezno pripravilo projekt „Hlavina“, v ktorého rámci budú postavené nízkoštandardné byty pre „neplatičov nájomného, sociálne neprispôsobivé osoby a Rómov“. Projekt predpokladá vysťahovanie Rómov z centra mesta do segregovaného bytového komplexu na periférii mesta. Slovenský týždenník Horehronie citoval starostu Brezna Jaroslava Demiana, ktorý povedal: „Projektom Hlavina chceme zaručiť, že návštevník centra mesta sa nestretne so schátranými domami, bytmi a chatrčami [...]“. Predstavitelia mesta sa chcú zbaviť rómskych obyvateľov a renovovať budovy, aby centrum mesta bolo opäť atraktívne.

Čo si myslíte? Je mesto oprávnené vysťahovať ľudí z týchto budov, aby mohlo „obnoviť“ centrálnu turisticko-obchodnú zónu? Za akých okolností by ste akceptovali takéto vysťahovanie?

Štvrtý prípad: Skládka odpadu

Vo vašom meste sa odpad odváža na obrovskú skládku na okraji mesta. Na skládke si postavilo chatrče okolo 250 rodín a títo ľudia sa živia tým, že prehľadávajú odpad s cieľom nájsť veci, ktoré môžu predať alebo znovu použiť. Predstavitelia mesta majú z tejto situácie obavy – skládky odpadu sú veľmi nezdravé miesta na bývanie a určite nepredstavujú bezpečné prostredie, v ktorom by mali vyrastať deti. Chcú vysťahovať rodiny z ich obydli na skládke.

Čo si myslíte? Je mesto oprávnené vysťahovať tieto rodiny zo skládky odpadu? Za akých okolností by ste akceptovali takéto vysťahovanie?

Chápanie núteného vystaňovania ako porušovania ľudských práv

V celej Európe sú Rómovia často vystavení nútenému vystaňovaniu. Nútené vystaňovanie je často sprevádzané značným násilím, pri ktorom sú obeť neraz zadržané, zatknuté, zbité, týrané a v niektorých prípadoch dokonca zabité. CESCR považuje prípady núteného vystaňovania za jasne nezlučiteľné s požiadavkami ICESCR a sú oprávnené iba za veľmi výnimočných okolností, a to v súlade s príslušnými princípmi medzinárodného práva.

Existuje osem kľúčových rozdielov medzi núteným vystaňovaním a inými typmi núteného premiestnenia alebo úteku ľudí z ich domovov (ako sú domáce presídlenie, presun obyvateľstva, masový exodus, utečenecké hnutia a etnické čistky). V dôsledku týchto rozdielov je nútené vystaňovanie považované v medzinárodnom práve za jasne odlišné konanie, ktoré pre štáty vytvára konkrétne záväzky a ľuďom, ktorým hrozí nútené vystaňovanie, dáva konkrétne práva.

1. Nútené vystaňovanie vždy otvára otázku ľudských práv (iné formy premiestnenia vždy nemusia vzbudzovať obavy o ľudské práva).
2. Nútené vystaňovanie je vo všeobecnosti plánovaný čin, vopred očakávaný alebo verejne oznámený (iné typy núteného presunu sa môžu objaviť spontánne a nemusia byť súčasťou štátnej politiky alebo právneho režimu).
3. Nútené vystaňovanie často zahŕňa vedomé použitie fyzickej sily (ostatné druhy premiestnenia nie vždy zahŕňajú fyzickú silu).
4. Nútené vystaňovanie kladie otázku o zodpovednosti štátu (určiť zodpovednosť za nútené vystaňovanie je často oveľa jednoduchšie ako v prípade iných prejavov premiestnenia).
5. Nútené vystaňovanie postihuje jednotlivcov aj skupiny (väčšina iných foriem premiestnenia je vo svojej podstate masová).
6. Nútené vystaňovanie je vo všeobecnosti upravené a uznané národnými alebo miestnymi zákonmi (iné typy premiestnenia sú viac náhodné alebo jednoducho právne neupravené).
7. Nútené vystaňovanie sa často vykonáva zo špecificky stanovených dôvodov (len zriedkavo sa nútené vystaňovanie vykonáva bez zdôvodnenia tohto procesu tými, ktorí dané vystaňovanie podporujú).
8. Nie všetky vystaňovania sú nútené a niekedy môže byť vystaňovanie v súlade s ľudskými právami (väčšina iných foriem premiestnenia nie je obhájiteľná na základe ľudských práv, kým vystaňovanie môže byť obhájiteľné dôvodmi ako verejný poriadok, bezpečnosť a ochrana obyvateľov či hrozbami pre verejnú zdravie).

Počas minulých rokov mnoho ľudskoprávných orgánov prijalo medzinárodné štandardy, ktoré sa špecificky venujú nútenému vystáhovaniu, a aj na súdoch vo všetkých krajinách sa stretávajú s prípadmi takéhoto vystáhovania a rozhodujú o nich. Najvýznamnejším interpretačným dokumentom spomedzi nich je všeobecný výklad č. 7 prijatý CESCR v roku 1997. Ten vyhlasuje, že nútené vystáhovanie porušuje ICESCR a definuje takéto konanie v súvislosti s konkrétnymi časťami, ktoré sú súdne vymáhateľné.

Hlavné príčiny núteného vystáhovania

Nútené vystáhovanie sa vykonáva za rôznych okolností a z rôznych dôvodov, ako sú: projekty na rozvoj a infraštruktúru (napr. výstavba hrádzí a iné energetické projekty); prestížne medzinárodné udalosti (napr. olympijské hry); projekty na ďalší rozvoj na skrášlenie mesta; spory o právach na pozemok; zrušenie alebo zníženie príspevkov na bývanie pre skupiny s nízkymi príjmami; nútené presuny obyvateľstva a nútené presťahovanie v súvislosti s ozbrojenými konfliktmi; utečenecké hnutia; navrátenie verejných pozemkov.

Veľa prípadov núteného vystáhovania Rómov, ktoré boli zdokumentované, nám poskytuje obraz o obťažovaní, násilí, nenáležitej kompenzácii a o domácnostiach odtrhnutých od prostriedkov živobytia. Zdôvodnenie výkonnej moci v snahe legitimizovať ňou uskutočnené nútené vystáhovania nikdy nemôže ospravedlniť porušovanie iných občianskych a politických práv.

Projekty rozvoja alebo stratégie rozvoja miest sú síce dôležité, ale je tiež dôležité, aby komunity a jednotlivci mali právo na ochranu pred „svojvoľnými alebo nezákonnými zásahmi“ do ich domovov. CESCR v odseku 17 všeobecného výkladu č. 7 hovorí, že bez ohľadu na príčinu „by vystáhovanie nemalo vyústiť do toho, že sa z ľudí stanú bezdomovci alebo budú zraniteľní voči porušovania iných ľudských práv.“

Ženy a nútené vystáhovanie

Rómske ženy pri nútenom vystáhovaní enormne trpia. Nútené vystáhovanie sa zvyčajne koná uprostred dňa, keď je pravdepodobnejšie, že rómski muži budú preč. Ženy a deti sú vnímané ako slabšie terče. Odpor zo strany žien sa často stretáva s násilím a ženy môžu byť terčom bytia, znásilnenia, týrania a dokonca smrti. Nepriame následky, ktoré môže mať nútené vystáhovanie, sú taktiež pre rómske ženy veľmi kruté. Neustála hrozba vystáhovania často zvyšuje napätie v už aj tak nestabilnej životnej situácii a môže prispievať k incidentom domáceho násillia. Po vystáhovaní sú to práve rómske ženy, ktoré nesú neúmernú zodpovednosť za opätovné vybudovanie domácností a starostlivosť o rodinu a vzťahy v komunite. Rómske ženy, ktoré stratia domov núteným vystáhovaním, sú tiež mimoriadne zraniteľné fyzickým, sexuálnym a psychologickým násilím.

Závazky vlády predchádzať nútenému vystáhovaniu

ICESCR zaväzuje Slovenskú republiku k tomu, aby používala „všetky náležité prostriedky“ na presadzovanie a ochranu práv na bývanie a ochranu pred núteným vystáhováním. To sa dá dosiahnuť mnohými spôsobmi, napríklad:

Revízia legislatívy

Štáty môžu zmeniť svoju legislatívu tak, aby zabezpečili, jej súlad s medzinárodnými normami. Podľa CESC takáto legislatíva by mala zahŕňať opatrenia, ktoré:

1. zaručujú istotu právnej formy bývania obyvateľom domov a pozemkov;
2. sú v súlade s ICESCR;
3. sú vytvorené na kontrolu okolností, za ktorých môže dôjsť k nútenému vystáhovaniu;
4. zabezpečujú, že legislatívne a iné opatrenia stačia na to, aby predišli, a ak je to potrebné, potrestali prípady núteného vystáhovania vykonané súkromnými osobami alebo orgánmi.

Procedurálna ochrana

Procedurálna ochrana sa vyžaduje v tých výnimočných prípadoch, kde neexistuje k vystáhovaniu žiadna alternatíva. Procedurálna ochrana by mala zahŕňať:

- možnosť skutočnej diskusie s tými, ktorých sa to týka;
- adekvátne a náležité upozornenie ľudí, ktorých sa to týka, pred dátumom vystáhovania;
- informácie o navrhovanom vystáhovaní by mali byť známe tým, ktorých sa to týka, v primeranom čase vopred;
- počas vystáhovania by mali byť prítomní vládni úradníci alebo ich zástupcovia a totožnosť osôb vykonávajúcich vystáhovanie by sa mala dôkladne overiť;
- vystáhovanie by sa nemalo udiť za veľmi zlého počasia alebo v noci;
- musia byť k dispozícii nápravné prostriedky;
- tým, ktorí to potrebujú, by mala byť k dispozícii právna pomoc, aby si mohli na súde uplatniť náhradu škody.

Zabrániť bezdomovectvu

Štáty majú záväzok zabezpečiť, že v dôsledku vystáhovania sa zo žiadneho jednotlivca alebo rodiny nestanú bezdomovci. Teda tam, kde postihnutí nie sú schopní sa zabezpečiť sami, musí štát prijať všetky náležité opatrenia na zabezpečenie adekvátneho náhradného bývania, presídlenia alebo v niektorých prípadoch aj prístup k poľnohospodárskej pôde.

Právna úprava núteného vystáhovania

Existuje množstvo medzinárodných právnych noriem, ktoré zaväzujú štáty k tomu, aby zabránili núteným vystáhováním alebo aby napravili dôsledky nútených vystáhovaní v minulosti. Navyše existuje množstvo principiálnych stanovísk často prijatých na zá-

klade konsenzu medzinárodnej komunity. Tieto stanoviská nielenže odsudzujú praktiky núteného vystaňovania vo všeobecnosti, ale ich úlohou je buď zabrániť konkrétnym plánovaným vystaňovaniam, alebo odsúdiť špecifické vystaňovania v minulosti.

Niekoľko orgánov OSN vrátane Komisie OSN pre ľudské práva rozpracovalo zodpovedajúce štandardy, ktoré jednoznačne hovoria, že nútené vystaňovanie je hrubým porušením ľudských práv, najmä práva na adekvátne bývanie. Orgány ako CESCR skutočne stále viac uplatňujú prax označovania istých krajín za porušovateľov práv svojich občanov, pretože v nich dochádza k núteným vystaňovaniam. Odvolávanie sa na medzinárodné normy a mechanizmy dokonca vyústilo aj do prípadov zabránenia jednotlivým plánovaným vystaňovaniam.

Všeobecné výklady č. 4 a 7 prijaté výborom CESCR obsahujú niektoré z dôležitejších medzinárodných noriem a principiálnych stanovísk, ktoré sa dotýkajú praktík núteného vystaňovania.

Všeobecný výklad č. 7 o práve na adekvátne bývanie a nútených vystaňovaniach je najdôležitejšou právnou interpretáciou práva na ochranu proti nútenému vystaňovaniu. Tento všeobecný výklad predstavuje v medzinárodnom práve doteraz najpokrokovejšie rozhodnutie o nútenom vystaňovaní a ľudských právach a spresňuje, čo musia robiť vlády, prenajímatelia a inštitúcie na zabránenie núteným vystaňovaniam:

- Nútené vystaňovania sú nezlučiteľné s požiadavkami paktu.
- Nútené vystaňovanie je „stále alebo dočasné presťahovanie proti vôli jednotlivcov, rodín a/alebo komunit z ich domovov a/alebo pozemkov, ktoré obývajú, bez poskytnutia a prístupu k náležitým formám právnej a inej ochrany. Zákaz nútených vystaňovaní sa však netýka vystaňovaní s použitím zákona a v súlade so zákonom a zlučiteľných s ustanoveniami medzinárodných paktov o ľudských právach.“
- Nútené vystaňovania často porušujú aj iné ľudské práva, ako sú právo na život, právo na bezpečie, právo na nezasahovanie do súkromia, rodiny a domova a právo na pokojné používanie majetku.
- Pred vykonaním akéhokoľvek vystaňovania štáty musia zabezpečiť, preskúmanie všetkých uskutočniteľných alternatív a prerokovanie s dotknutými osobami s cieľom vyhnúť sa alebo aspoň minimalizovať potrebu použitia sily.
- Tí, ktorí sú dotknutí príkazom na vystaňovanie, by mali mať k prístupu k nápravným prostriedkom.
- Štáty musia zabezpečiť, že všetci, ktorých sa to týka, budú mať právo na adekvátnu náhradu majetku (pozri tiež článok 2.3 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach).
- Aj v prípadoch oprávneného vystaňovania by vystaňovanie malo byť vykonané v súlade s príslušnými ustanoveniami medzinárodných noriem o ľudských právach a v súlade so všeobecnými princípmi súdnosti a primeranosti.
- Nasledujúca procesná ochrana by mala byť použitá v súvislosti s nútenými vystaňovaniami:
 - a) možnosť skutočnej konzultácie s dotknutými;
 - b) adekvátne a odôvodnené oznámenie všetkým postihnutým osobám ešte pred určeným dátumom vystaňovania;
 - c) informácie o navrhovanom vystaňovaní, a kde je to možné, aj informácie

- o zámeroch budúceho použitia daného pozemku alebo obydlia, by mali byť dostupné v rozumnom čase vopred všetkým osobám postihnutým vystáhováním;
- d) najmä ak ide o skupiny ľudí, mali by sa vystáhovania zúčastniť predstavitelia výkonnej moci
 - e) totožnosť všetkých osôb vykonávajúcich vystáhovanie by mala byť náležite overená
 - f) vystáhovania sa nemajú vykonávať za veľmi zlého počasia alebo v noci, iba v prípade, ak s tým súhlasia postihnuté osoby
 - g) možnosť nápravných prostriedkov
 - h) ak je to možné, osobám, ktoré to potrebujú, by mala byť poskytnutá právna pomoc na uplatnenie náhrady škody na súdoch.
 - Vystáhovania by nemali vyústiť do toho, že sa z ľudí stanú bezdomovci alebo že budú zraniteľnejší voči porušovaniu iných ľudských práv. Keď osoby postihnuté vystáhováním nie sú schopné sa sami zabezpečiť, štát musí prijať všetky náležité opatrenia, v maximálnej miere podľa svojich dostupných zdrojov, aby zabezpečil adekvátne náhradné bývanie, presťahovanie alebo v niektorých prípadoch prístup k poľnohospodárskej pôde.

Všeobecný výklad č. 4 o práve na adekvátne bývanie **objasňuje**, že nútené vystáhovania sú porušením ľudských práv. V odseku 18 výbor konštatuje, že „prípady nútených vystáhovaní sú svojou podstatou nezlučiteľné s požiadavkami paktu a sú ospravedliteľné iba za najvýnimočnejších okolností a len ak sú v súlade s relevantnými princípmi medzinárodného práva“ .

Stratégie na zabránenie nútenému vystáhovaniu

Vlády, MVO a aktivisti za ľudské práva môžu zohrať dôležitú úlohu pri predchádzaní núteným vystáhováním ešte predtým, ako sa také prípady vyskytnú. Tu je niekoľko príkladov možných aktivít.

- Vlády môžu uzákoniť a uplatňovať legislatívu, ktorá garantuje univerzálnu istotu právnej formy bývania. Toto by bol najefektívnejší krok, ktorý by vláda mohla urobiť na obmedzenie praktík núteného vystáhovania. Istota právnej formy bývania – právo na ochranu pred svojvoľným alebo núteným vystáhováním z domu alebo pozemku – zohráva značnú rolu pri odrádzaní od vystáhovania.
- Komunitné a mimovládne organizácie často vykonávajú množstvo aktivít na predchádzanie nútenému vystáhovaniu, ako napríklad: vývoj alternatívnych plánov v prípadoch, ak sa pripravuje vystáhovanie, kampane a hnutia za práva na bývanie a zverejňovanie pripravovaných vystáhovaní. Tieto reakcie na hrozbu núteného vystáhovania boli v mnohých prípadoch úspešné a vyústili do zabránenia vystáhovaniu a iniciovali pozitívne zákonné úpravy zamerané na redukciiu počtu rozsahu vystáhovaní.
- Delenie pozemkov môže byť tiež alternatívou k nútenému vystáhovaniu.

Znamená to prerozdelenie daného pozemku na časti, z ktorých niektoré sú vyhradené na bývanie ľudí, ktorí na pozemku žijú, a iné sú zas vyhradené pre majiteľa pozemku na výstavbu. Táto stratégia bola použitá na predchádzanie nútenému vystaňovaniu v Indii, Srí Lanke a v Thajsku.

- Odkazovanie na medzinárodné a európske právne normy je ďalším spôsobom ako predchádzať vystaňovaniu. Napríklad možno využiť mechanizmy podávania sťažností o porušení ľudských práv orgánom OSN alebo regionálnym orgánom. Aj keď CESCER nemá formálny postup na podávanie podnetov, súhlasilo s prijatím písomných podaní MVO i s vypočutím informácií od nich v súvislosti s posudzovaním pravidelných správ štátov o implementácii konkrétnych článkov paktu, vrátane článku o práve na bývanie. Aj keď sú niektoré z týchto mechanizmov iba poloprávne a svojím charakterom viac politické, ak sa použijú v spojení so stratégiami, na domácom poli môžu prispieť k predídeniu násilným vystaňovaniám.

Ako využívať medzinárodné mechanizmy na zabránenie nútenému vystaňovaniu

Ak ste vy alebo niekto, koho poznáte, vystavení nútenému vystaňovaniu, často je najlepšie najprv kontaktovať miestneho právniká alebo organizáciu zaoberajúcu sa právami na bývanie buď priamo vo vašom meste, alebo blízko miesta vášho bydliska. Znalosť prípustných medzinárodných a regionálnych mechanizmov, ktoré môžete prípadne využiť, aby ste predišli nútenému vystaňovaniu, je tiež užitočná.

Samotné využitie týchto noriem alebo kontaktovanie relevantných inštitúcií len málokedy stačí na zastavenie uskutočnenia pripravovaných vystaňovaní. Oveľa účinnejšími prostriedkami v boji proti vystaňovaniu sú často miestne aktivity, ako napríklad nabádanie postihnutých komunít k spoločnému úsiliu. Ak sa rozhodnete použiť niektorý z nasledujúcich postupov, uistite sa, že poznáte rôzne pravidlá, ktorými sa tieto postupy riadia. Každá inštitúcia a každý postup má určité pravidlá a obmedzenia a je dôležité, aby ste im rozumeli, kým podniknete ďalšie kroky.

Príklady: Medzinárodné organizácie, ktoré prijímajú podania

*(organizácie označené * prijímajú podania od jednotlivcov)*

- Výbor OSN pre elimináciu všetkých foriem diskriminácie žien
- Výbor OSN pre ľudské práva *
- Výbor OSN pre elimináciu rasovej diskriminácie *
- Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva
- Výbor OSN pre práva dieťaťa
- Výbor OSN proti týraniu
- Európsky súd pre ľudské práva *
- Európsky výbor expertov
- Medzinárodný súdny dvor
- Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu

PRÍSTUP K PRÁVU NA ADEKVÁTNE BÝVANIE – STRATÉGIE NA PRESADZOVANIE PRÁV NA BÝVANIE

VIII. MIMOSÚDNE STRATÉGIE PRESADZOVANIA PRÁV NA BÝVANIE

Ako dosahovať pozitívne zmeny – úloha mimovládnych organizácií

- MVO a aktivisti môžu mobilizovať komunity a iné organizácie a spolupracovať s nimi;
- MVO a aktivisti môžu vzdelávať obyvateľov o ich právach na bývanie;
- MVO a aktivisti môžu reagovať na sťažnosti o porušovaní od jednotlivcov a komunit;
- MVO a aktivisti môžu monitorovať a podávať správy o súlade činnosti vlády s medzinárodnými záväzkami alebo o ich porušovaní;
- MVO a aktivisti môžu aplikovať medzinárodné normy práv na bývanie na domáci systém;
- MVO a aktivisti môžu vytvoriť indikátory na práva na bývanie;
- MVO a aktivisti môžu obhajovať právo Rómov na adekvátne bývanie na národnej aj medzinárodnej úrovni.



Pracovný list 6: Potenciálne ciele monitoringu

V tabuľke sú príklady cieľov monitoringu. Doplňte tabuľku v súvislosti s vašou organizáciou.

- Pre ktoré z vymenovaných cieľov robíte vy alebo vaša organizácia monitorovacie aktivity? Vo svojej odpovedi zaškrtnite relevantné ciele.
- Pre ktoré z problémov v oblasti práv na bývanie robí vaša organizácia monitorovacie aktivity?
- Uveďte príklady monitorovacích aktivít, ktoré by vaša organizácia mohla robiť.

| Ciele | Typ problému v oblasti práv na bývanie | Monitorovacie aktivity |
|---|--|---|
|  <p>Poskytovanie okamžitej pomoci</p> | | <p><i>Napr. zber informácií z prvej ruky - od obetí</i></p> |
|  <p>Vzdelávanie a mobilizácia</p> | | |
|  <p>Monitoring na hodnotenie postupnej realizácie</p> | | |
|  <p>Súdny spor (litigácia)</p> | | |
|  <p>Iniciovanie legislatívnych zmien a formulovanie politických stratégií</p> | | |
|  <p>Podania na medzivládne agentúry</p> | | |

Monitoring práv na bývanie

Monitoring je „proces systematického sledovania aktivít a konania inštitúcií, organizácií a výkonných orgánov“. Hlavným cieľom monitoringu ľudských práv (a práv na bývanie) je odhaliť pravdu o tom, ako vláda spĺňa svoje záväzky v oblasti ľudských práv. Monitoring zahŕňa zber informácií (získavanie faktov) a dokumentáciu zistení s cieľom uskutočniť sociálnu zmenu. Často vás práve monitoring upozorní na porušovanie práv.

Aj keď by monitoring na seba mala prevziať vláda, je veľmi dôležité, aby ho robili aj ľudskoprávne organizácie a aktivisti. Maastrichtská smernica 32 hovorí, že „dokumentáciu a monitoring porušovaní hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv by mali vykonávať všetci relevantní aktéri, vrátane MVO, národných vlád a medzinárodných organizácií. Je nevyhnutné, aby medzinárodné organizácie poskytovali potrebnú podporu implementácii medzinárodných nástrojov v tejto oblasti [...]”

Ako aktivisti monitorujúci práva Rómov na bývanie na Slovensku, najprv musíte realisticky pomenovať ciele vašich monitorovacích aktivít. Čo zamýšľate urobiť s dokumentáciou, ktorú získate? To čiastočne určí typ informácií, ktoré budete zbierať.

Predtým ako uskutočnite samotné získavanie faktov, ľudskoprávni aktivisti musia urobiť predbežný odhad situácie. Prvým krokom pri tejto príprave je analýza relevantných domácich a medzinárodných právnych noriem, pod ktoré patrí konkrétne monitorované porušovanie práv. To vám pomôže určiť typ faktov potrebných na dokázanie porušenia. Taktiež to vykresľuje plnenie medzinárodných právnych noriem štátom a umožní vám to rozpoznať, ktoré z domácich zákonov sú zdrojom porušovania práv.

Ak už máte tieto vedomosti, ľudskoprávni aktivisti vykonávajúci monitoring musia začať systematicky a súvislo zbierať informácie, ktoré by sa mohli týkať monitorovaných porušovaní práv. Zdrojmi informácií môžu byť:

- podania na medzinárodným agentúram, noviny, časopisy a iné printové médiá;
- rozhlasové relácie;
- internetové stránky;
- svedectvo obetí a svedkov porušovania ľudských práv, ako aj svedectvo údajných páchatel'ov;
- správy ľudskoprávných a iných organizácií a aktivistov;
- oficiálne správy vrátane policajných správ, súdnych správ, lekárskeho osvedčení atď.;
- súdne záznamy.

Počas monitoringu by ste mali zhromaždiť nasledujúce informácie:

- demografické údaje ako početnosť a vekové zloženie postihnutých skupín, aj v porovnaní so zvyškom spoločnosti; rasová alebo etnická príslušnosť postihnutých skupín; ich právne postavenie (napr. majiteľ nehnuteľnosti, oprávnený nájomník, nelegálny obyvateľ, osoba s trvalým pobytom a pod.);
- sociálne indikátory ako prístup k bývaniu poskytovanému štátom, schopnosť

prenajať si/kúpiť nehnuteľnosť, podmienky bývania, poloha bývania v súvislosti s verejnými službami, pracovnými príležitosťami, školami atď., miera a typ interakcie s miestnou nerómskou komunitou;

- ekonomické údaje vrátane počtu Rómov žijúcich v bývaní poskytovanom štátom v danej oblasti, miera nezamestnanosti, atď.;
- informácie o lokálnej politickej situácii;
- správy o obvineniach z porušovania práv.

Dôležitou funkciou monitoringu je vybudovať sieť kontaktov aktívnych v oblasti bývania na Slovensku a v zahraničí, na ktoré sa možno obrátiť, keď potrebujete informácie a podporu.

Výsledky vášho monitoringu by mali zodpovedať tieto otázky:

KTO urobil ČO KOMU? KEDY, KDE, AKO a PREČO?

Pracovný list 7:

Príprava plánu postupnej realizácie záväzkov štátu o právach na bývanie



- Vyberte si **JEDEN** zo záväzkov štátu v súvislosti s postupnou realizáciou práv na bývanie vo vašej krajine.
- Použite rámec uvedený nižšie na načrtnutie plánu na monitoring záväzku štátu, ktorý ste si vybrali. Zvážte, ako sa tento plán dotkne rodových otázok (postavenie žien) súvisiacich s právami na bývanie.
- Aplikujte tieto kroky z pohľadu MVO.
- Napíšte svoj plán monitoringu postupnej realizácie záväzku.

ZÁVÄZOK ŠTÁTU:

1. URČTE SI KRITÉRIÁ

- Vysvetlite proces, akým by ste určili kritériá monitoringu v tomto prípade.
- Rozhodnite sa, ako získate nevyhnutné informácie.
- Rozhodnite, kto by sa mal zúčastniť na procese získavania informácií, a vysvetlite prečo.
- Ubezpečte sa, že ste zvážili rodové otázky.

2. VYTVORTE INDIKÁTORY

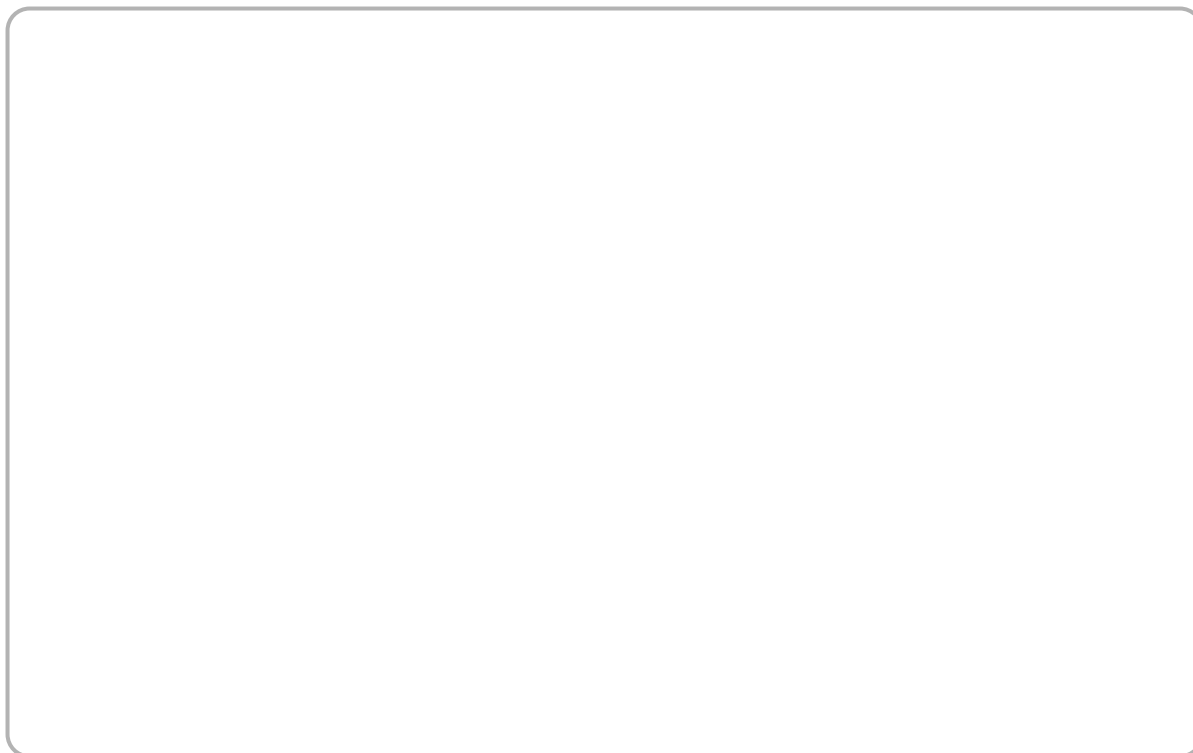
- Opíšte indikátory, ktoré by mohli byť použité na monitoring postupnej realizácie.
- Opíšte, kto by sa mal zúčastniť na vyvíjaní indikátorov. Vysvetlite prečo.
- Ubezpečte sa, že ste zvažili rodové otázky.

3. ZOZBIERAJTE UDÁJE

- Vymenujte niektoré dôležité kroky v procese zberu údajov.
- Rozhodnite, kto by sa na zbere údajov mal zúčastniť a prečo.

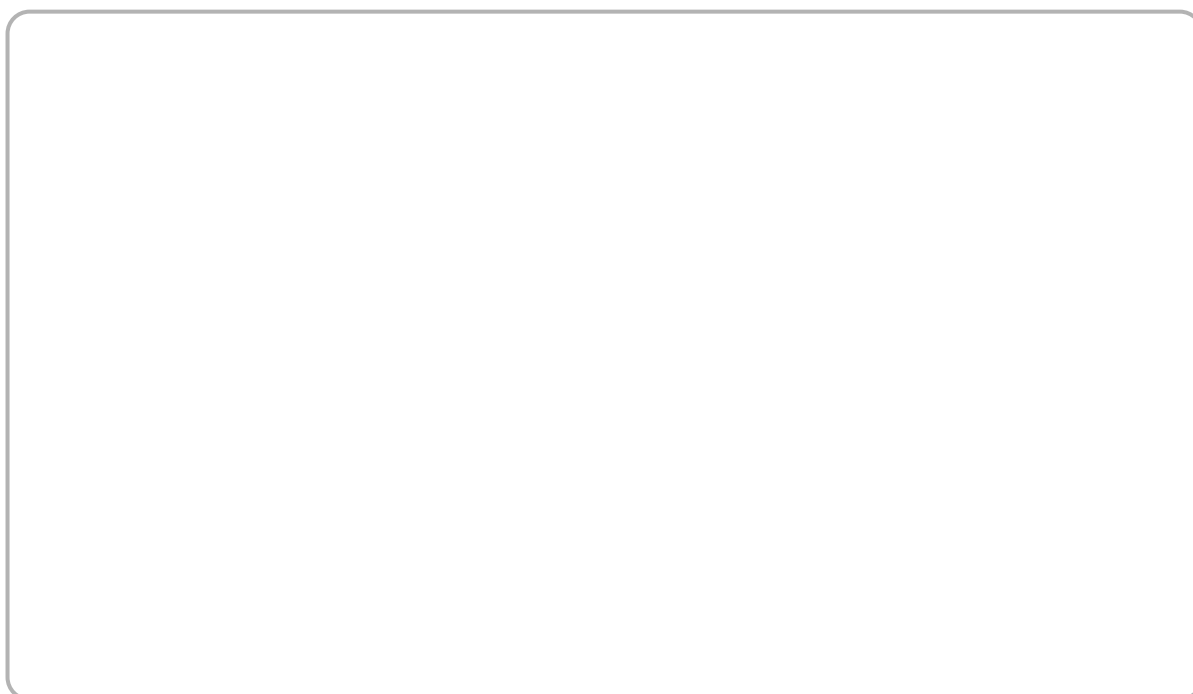
4. FORMULUJTE CIELE SVOJEJ STRATÉGIE

- Ako môžu MVO použiť monitoring na podporu legislatívnych zmien a zmien politiky štátu?
- Kto by sa mal do toho zapojiť a prečo?



5. ZHODNOTENIE STRATÉGIE

- Zhodnoťte, aké výzvy vás môžu čakať pri uvádzaní vášho plánu do praxe.



Monitorovanie postupnej realizácie práv na bývanie použitím kritérií a indikátorov

Zdroj: Diokno, Maria I. Socorro, „Monitoring the Progressive Realisation of Housing Rights. „Focus Asia-Pacific, Newsletter of the Asia-Pacific Human Rights Center, Vol. 16, June 1999.

Kritériá

Samotné zmluvné štáty, ako aj výbor potrebujú efektívne zhodnotiť rozsah, v ktorom sa urobil pokrok smerom k realizácii záväzkov obsiahnutých v pakte. S týmto cieľom je užitočné určiť špecifické kritériá alebo ciele, na základe ktorých je možné zhodnotiť činnosť v danej oblasti. Napríklad existuje všeobecná zhoda, že je dôležité určiť špecifické ciele týkajúce sa znižovania úmrtnosti novonarodených detí, rozsah očkovania detí, množstvo kalórií na osobu, počet osôb na jedného lekára – poskytovateľa lekárskej starostlivosti atď.

V mnohých oblastiach má použitie globálnych kritérií iba obmedzené možnosti, kým národné alebo špecifickejšie kritériá môžu poskytnúť mimoriadne cenný obraz o pokroku. A preto je dôležité zistiť, aké špecifické indikátory boli vytvorené štátom, a určiť, či štát spĺňa kritériá, ktoré si sám určil.

Pri hodnotení postupnej realizácie práv na bývanie pomocou kritérií je potrebné zodpovedať nasledujúce otázky:

- Určil si štát kritériá alebo ciele na realizáciu práv na bývanie? Ak áno, aké kritériá a ciele si určil? Sú kritériá určené štátom vhodné?
- Ak štát neurčil kritériá, prečo tak neurobil? Čo sa dá urobiť preto, aby bol na štát vytvorený tlak s cieľom stanoviť takéto kritériá?
- Skutočne splnil štát kritériá alebo ciele, ktoré vytvoril?
- Ak štát určil kritériá, ale nespĺnil ich, prečo nebol schopný ich splniť? Ako sa dá vytvárať tlak na štát, aby svoje kritériá aj plnil?

Indikátory

Garantovanie a uplatňovanie práv na bývanie a miera, v akej vláda plní svoje záväzky, musia byť pravidelne monitorované, aby bolo možné zhodnotiť pokrok v realizácii týchto práv. Zhodnotenie má často formu kvalitatívnych a kvantitatívnych meraní, ktoré sa volajú indikátory. Indikátory sú štatistické (číselné) údaje, ktoré prezentujú pomery na danom mieste v danom čase.

Indikátor však nie je len séria štatistík. Zahŕňa aj vytvorenie súboru predpokladov, ktoré musia byť pred použitím dôkladne preskúmané a testované. Napriek svojim obmedzeniam (napr. nie vždy odrážajú podmienky ľudí zmysluplným spôsobom) sú indikátory cenným nástrojom, ktorý má potenciál vhodne a presne zmerať nielen existenciu práv na bývanie – alebo ich akékoľvek poškodenie –, ale aj pokrok a napredovanie, ktoré môžu nastať.

Je dôležité používať indikátory, ktoré sú v súlade s právnymi povinnosťami štátov zakotvenými v existujúcich domácich a medzinárodných zákonoch o ľudských právach.

Príklady indikátorov týkajúcich sa práv na bývanie

- Informácie o istote právnej formy bývania, napr. typy právnej úpravy bývania, počet osôb podľa jednotlivých typov právnej formy bývania, rozčlenené aj podľa rodu, veku, sociálnej triedy, rasy, etnickej príslušnosti a geografickej polohy.
- Informácie o populácii z hľadiska bývania, členené na základe veku, rodu, rasy, sociálnej vrstvy, etnickej príslušnosti a geografickej polohy, napr. počet bezdomovcov, počet ľudí bývajúcich v neadekvátnych podmienkach v súčasnosti, počet čakaťelov na pridelenie bývania, počet ľudí momentálne zaradených do kategórie bývajúcich v „nelegálnych“ osadách, počet vystáhaných ľudí, atď.
- Údaje o finančnej dostupnosti bývania, napr. počet osôb, ktorých výdavky na bývanie sú vyššie než akákoľvek hranica finančnej dostupnosti stanovenej štátom na základe schopnosti platiť alebo ako podiel príjmu, členené na základe veku, rodu, sociálnej triedy, etnickej príslušnosti a geografickej polohy, ako aj podľa nákladov na bývanie, úrovne nájomného atď.
- Informácie o miere prístupu k prírodným zdrojom, členené na základe zemepisnej polohy, napr. podiel domácností s prístupom k bezpečnej a čistej pitnej vode, typy prístupu k takejto vode, podiel domácností s prístupom k hygienickým zariadeniam, zdrojom energie atď.
- Rodové indikátory by mali zahŕňať viac než len rodovo rozlíšené štatistiky. Mali by sa zväžiť otázky týkajúce sa prerozdelenia zdrojov na bývanie. Možné indikátory by mohli zahŕňať: kto prevažne disponuje zdrojmi na domácnosť, kto v domácnosti rozhoduje, kto má právo na zdroje pri rozchode, rozvode alebo smrti manžela/ky.

Pracovný list 8: Získavanie faktov



a) Definujte **presné zameranie**

- Aký je rozsah vášho skúmania?

b) Vytvorte **jasné kritériá**

- Aké kritériá použijete na overenie spoľahlivosti informácií, ktoré zozbierate?

c) Identifikujte **zdroje informácií**

- Kto je obeť? Kto sú obeť?
- Kto je údajným porušovateľom?
- Kto sú svedkovia:
 - ktorí videli danú udalosť?
 - ktorí by poznali pozadie prípadu?
- Kto môže pomôcť identifikovať doplnkové zdroje?

d) Identifikujte **pisomné a dokumentačné dôkazy**

- Aké dokumentačné dôkazy, ktoré môžu pomôcť vášmu skúmaniu, sú dostupné?
- Sú informácie spoľahlivé?

e) Urobte **prehliadku na mieste**

- Čo by ste mali urobiť **pred** návštevou na mieste?
- Čo by ste mali urobiť **počas** návštevy na mieste?
- Čo by ste mali urobiť **po** návšteve?
- Kto vám môže pomôcť s prehliadkou?

f) Určite **mieru požadovaných dôkazov**

- Aká miera dôkazov je dostačujúca na sformulovanie rozumných záverov?
- Aké faktory vplývajú na určenie miery dôkazov?

g) **Potvrdenie**

- Ako preveríte informácie, ktoré zozbierate?

h) **Štandardy ľudských práv**

- Aké štandardy pre ľudské práva by ste uplatnili v tomto prípade?

Niektoré doplňujúce otázky na zváženie:

1. Keď svoje skúmanie skončíte a pripravíte správu, kam by ste ju mali poslať?

2. Aké ďalšie kroky by ste mali podniknúť, aby ste zabezpečili realizáciu práv na bývanie?

Zber a dokumentácia informácií

Zdroj: Ravindran, D. J., Guzman, M.; Ignacio, B. (Ed.). (1994). *Handbook on Fact-Finding and Documentation of Human Rights Violations*, Bangkok: Asian Forum for Human Rights and Development (Forum Asia).

Buhl, Dana. (1997). *Ripple in Still Water: Reflections by Activists on Local and National Level Work on Economic, Social and Cultural Rights*. Washington, D. C.: International Human Rights Internship Programme, pp. 41-47.

Informácie zbierajú ľudskoprávne organizácie a aktivisti, aby objasnili skutočnú situáciu v súvislosti s údajným porušovaním ľudských práv tak presne a úplne, ako je to len možné, s cieľom monitorovať praktiky vlád v oblasti ľudských práv. V niektorých prípadoch sa zbierajú aj informácie o údajnom porušovaní ľudských práv zo strany ozbrojených opozičných skupín a súkromných osôb. Ľudskoprávne organizácie a aktivisti zbierajú informácie z prvej ruky na overenie faktov pre vlastnú potrebu, aby mohli podať dôveryhodné správy o údajnom porušovaní ľudských práv.

Dokumentácia je proces systematického zaznamenávania a triedenia informácií s cieľom jednoducho ich vyhľadávať a šíriť. Pod slovom dokumentácia sa zvyčajne rozumie zber existujúcich dokumentov. Avšak ľudskoprávne organizácie a aktivisti ho používajú aj vo význame zaznamenávania faktov, vrátane zberu dokumentov a vytvorenia systému ľahkého vyhľadávania a šírenia informácií.

Keď sa zistilo porušenie ľudských práv, ďalším krokom je prešetriť, ho aby bolo možné zozbierať a zdokumentovať dôkazy. Na to slúži zisťovanie údajov/faktov a starostlivé zaznamenávanie zistení.

Základné princípy zisťovania faktov o ľudských právach

Nezaujatosť a presnosť

Zisťovanie faktov musí byť dôkladné, presné a nezaujaté. Zabezpečte dôveryhodnosť zozbieraných a šírených informácií vyhľadaním priamych a iných dôkazov. Priame dôkazy zahŕňajú svedectvo obete a svedka, vyhlásenia údajného páchatel'a, oficiálne správy vrátane policajných hlásení, súdnych správ, lekárskeho osvedčení atď. Iné formy dôkazov sú správy z médií, vládne správy, správy MVO atď. Zhodnoťte spoľahlivosť zozbieraných dôkazov a venujte pozornosť akýmkoľvek protirečeniam v zozbieraných informáciách. Všetky faktické otázky budú vyžadovať ďalšie prešetrenie.

Aplikácia medzinárodných štandardov

Aplikovanie medzinárodných noriem o ľudských právach a záruk ústavných práv pomáhajú identifikovať a definovať, ktoré informácie zbierať, a rovnako sú nápomocné pri hodnotení zozbieraných informácií.

Buďte pripravení predtým, ako idete do terénu

Pred návštevou terénu sa vyzbrojte tým, že dôkladne preskúmate príslušné právne normy a pozadie prípadu. Vytvorte zoznam všetkého, čo už viete o mieste, incidente,

a urobte zoznam všetkých informácií, ktoré vám chýbajú. Vytvorte zoznam otázok/problémov, ktorým sa potrebujete venovať počas rozhovorov, aby ste mohli správne zhodnotiť daný problém.

Použitie rôznorodých zdrojov informácií

Nájdite a použite čo najviac zdrojov informácií. Urobte rozhovory s obeťami aj svedkami incidentu (jednotlivci a komunity), aj s porušovateľom. Zozbierajte a vyhodnoťte VŠETKY dostupné dôkazy. Tieto dôkazy môžu zahŕňať pravidelné vládne správy o rozpočte a stratégiách; právne a súdne záznamy; eseje a štúdie akademických alebo výskumných inštitúcií; správy MVO a rozhovory s nimi; oficiálne správy vrátane policajných hlásení, lekárskeho osvedčenia, stavebných povolení, dokumenty týkajúce sa právnej formy bývania atď.

Rešpektujte všetky zúčastnené strany

Všetky vaše snahy by mali prebehnúť v atmosfére maximálneho rešpektovania všetkých zúčastnených.

Postarajte sa o bezpečnosť a podniknite kroky proti viktimizácii

Je veľmi dôležité, aby ste brali do úvahy bezpečnosť obeť porušovania práv, ktoré dokumentujete, aj vašu vlastnú bezpečnosť, a aby ste prijali všetky možné opatrenia s cieľom vyhnúť sa alebo pripraviť jednotlivcov na možné negatívne reakcie (odvetu), ku ktorým by mohlo dôjsť na základe toho, že súhlasili s účasťou na vašom prešetrovaní a následných krokoch. Ľudia vykonávajúci monitoring alebo zisťujúci fakty preto musia vytvoriť plán úkonov a v súvislosti s ním zvážiť vyššie uvedené skutočnosti. Zabezpečte, aby obeť a svedkovia porušovania ľudských práv a práv na bývanie, s ktorými budete hovoriť, rozumeli tomu, na čo sa chystáte použiť informácie, ktoré vám poskytnú, ako aj možným následkom, ktorým môžu byť vzápätí vystavení, aby mali všetky informácie potrebné na rozhodnutie, či s vami budú spolupracovať. Ak potenciálni účastníci vašich rozhovorov súhlasia s tým, že vám podajú informácie o konkrétnom porušení práv po tom, čo ste im všetko vysvetlili, pokračujte v zisťovaní faktov. Ak budete mať kedykoľvek pocit, že sú obeť alebo svedkovia porušenia práv alebo vy sami v nebezpečenstve, okamžite zastavte svoje aktivity. Účelom monitorovania ľudských práv a zisťovania faktov je nevystaviť ľudí ďalšiemu poškodeniu.

Najčastejšie používané metódy zisťovania faktov:

- vyšetrovanie v teréne určitý čas vedené skúsenými ľuďmi;
- dlhodobá misia vyškolenými terénnymi pracovníkmi na zber a dokumentáciu informácií o porušovaní práv;
- výskumné štúdie, vrátane prieskumov s cieľom zbierať údaje o právach na bývanie;
- sledovanie súdnych sporov v prípadoch práv na bývanie;
- účasť na demonštráciách rómskych obeť porušovania práv na bývanie a ich sledovanie;
- uskutočnenie testingu.

Testing pri dokazovaní rasovej diskriminácie

Zdroj: Alemu, Fitsum. "Testing to Prove Racial Discrimination" in *Roma Rights* No 3/2000. European Roma Rights Center. Budapest, 2000.

http://www.errc.org/rr_nr3_2000/legal_defence.shtml.

Testing je technika, ktorá sa používa na zber dôkazov tam, kde je podozrenie z diskriminácie. Používa sa vtedy, keď má člen chránenej skupiny podozrenie, že s ním bolo zaobchádzané inak ako s ostatnými na základe jeho/jej národnosti, náboženského vyznania, rodu, farby pleti alebo iných skutočností obsiahnutých v právnom zákaze diskriminácie. Môže sa použiť na posúdenie existencie alebo rozsahu diskriminácie v oblasti bývania. [...] Existujú dva druhy testingu: výskumný testing, ktorý sa používa na overovanie výskytu alebo rozsahu diskriminácie, a testing zameraný na vymáhateľnosť, ktorý využíva výsledky na podanie žaloby, alebo na monitorovanie dodržiavania súdnych príkazov a rozhodnutí. [...]

Pri testingu zameranom na vymáhateľnosť by právni poradcovia mali najprv o prípade sťažnosti diskutovať, aby načrtli otázky, ktorých by sa testing mal týkať. Tiež by sa mali zozbierať všetky materiály týkajúce sa firmy alebo klubu, na ktorý sa zameria testing, ako sú licencie a minulé sťažnosti na firmu, ako aj príslušné právne normy a precedensy existujúce v podobných prípadoch. Potom sa začne výber a zaškolenie overovateľov.

Overovatelia sú nezávislí zberatelia faktov, ktorí po intenzívnom teoretickom a terénnom zaškolení vykonávajú testing s cieľom odhaliť diskrimináciu. Testing vyžaduje dvoch overovateľov: chráneného overovateľa a porovnávacieho overovateľa. [...] Napríklad v prípade podozrenia z diskriminácie Róma/ky, Róm/ka bude chráneným overovateľom a neróm bude porovnávacím overovateľom. V prípade rodovej diskriminácie voči žene bude chránenou overovateľkou žena a muž bude porovnávacím overovateľom. Vo všeobecnosti by overovatelia mali byť dosť podobní. Kľúčovým rozdielom by mala byť len tá kvalita, ktorá je predmetom testingu, napríklad rasový pôvod alebo národnosť overovateľa v prípade podozrenia z rasovej diskriminácie.

Zaškolenie by malo zahŕňať cvičný testing pod starostlivou supervíziou, poskytnutie informácií o využití výsledkov testingu na vymáhateľnosť zákonov a informácií týkajúcich sa povahy právnych postupov, do ktorých by overovatelia mohli byť neskôr zapojení. Počas zaškolenia by dvojice overovateľov mali úzko spolupracovať a rozvinúť tímovú spoluprácu. Overovateľov by ste mali požiadať, aby jasne vyjadrili, že prijímajú svoje roly nezávislých zberateľov faktov v projekte, a sľúbili zachovávať dôvernosť.

Overovatelia vykonávajú testing v ten istý deň, pričom vystupujú napríklad v úlohe ľudí hľadajúcich prácu alebo byt. Overovatelia sa pri testingu pokúsia s malým časovým odstupom získať informácie o práci, prenajímanom byte alebo dostupnosti inej služby. Počas testingu by mali byť vhodne oblečení. Pri testovaní zamestnávateľov by mal každý overovateľ podniknúť kroky porovnateľné s tými, ktoré by asi urobil ich partner (druhý overovateľ), a zároveň sledovať prirodzený priebeh každého procesu uchádzania o zamestnanie. Napríklad chránená skupina by sa ako prvá mala uchádzať o prácu buď telefonicky, alebo osobne. Prispôsobenie správania overovateľov konkrétnym okolnostiam každého uchádzania o zamestnanie, jasné a komplexné zaznamenávanie

skúseností počas testingu a zabezpečenie toho, aby každý overovateľ konal spôsobom porovnateľným so spôsobom konania svojho partnera, je nevyhnutné na získanie dôkazov pre súdny proces.

Overovatelia svoju skúsenosť zaznamenávajú do formulára ihneď po skončení každého testingu. Správa podaná každým overovateľom by mala obsahovať podrobné informácie o prístupe k zamestnaniu alebo bývaniu, procese uchádzania, podmienkach, otázkach, ktoré sa overovateľ pýtal a o informáciách poskytnutých agentom alebo zamestnávateľom. Okrem odpovedí na otázky vo formulári sa oplatí vyžadovať, aby overovatelia napísali podrobný opis svojich zážitkov počas testingu formou prerozprávania.

Formuláre, do ktorých overovatelia zapisujú svoju skúsenosť, by mali obsahovať minimálne tieto informácie: čas; informácie požadované od uchádzačov (napr. dĺžka rozhovorov, charakteristika rozhovorov, otázky položené počas rozhovorov); tok informácií (napr. informácie poskytnuté spontánne, informácie, ktoré museli byť vyžiadané); ako sa s uchádzačmi zaobchádzalo (napr. ako dlho museli čakať, miera pohostinnosti); spôsob, akým boli zamestnania opísané (napr. rozhovor o plati a výhodách, dĺžka zamestnania atď.). Takto dobre zorganizovaný testing je zameraný na detailné preskúmanie jednotlivých zložiek procesu prijímania do práce a môže byť použitý na potvrdenie alebo vyvrátenie podozrení z diskriminácie, ktoré boli vznesené proti zamestnávateľovi.

Dôkazy jasných rozdielov – že jednému z overovateľov bolo zamestnanie ponúknuté, kým druhému nie – by mali byť zdokumentované čo najstarostlivejšie. Nie je úlohou overovateľa určiť, či došlo k diskriminácii, ale vystupovať ako nezaujatý zberateľ informácií. Iba koordinátor testingu (organizácia alebo právny zástupca) môže posúdiť, či došlo k rozdielnemu zaobchádzaniu. Počas testingu by sa overovatelia mali zdržať akýchkoľvek navádzajúcich poznámok o rasovej alebo etnickej príslušnosti vo svojom susedstve, na pracovisku alebo v klube, ktorý preverujú; overovatelia by mali byť pozorní, dôkladne zaznamenávať udalosti tak, aby ich skúsenosti boli kompletne a presne zdokumentované. Mali by zaznamenávať svoje skúsenosti nezávisle od seba a nehovoriť o nich spolu až dovtedy, kým nie sú zdokumentované. Za žiadnych okolností by overovateľ nemal hovoriť o skúsenosti z testingu alebo o overovanej inštitúcii s inými ľuďmi, pokiaľ na to nemajú oprávnenie od koordinátora alebo to nie je súdne prikázané. Keď sa zistí rozdielne zaobchádzanie, organizácia môže začať súdny proces proti zodpovedným osobám.

Testing zameraný na vymáhateľnosť môže vzápätí viesť k požiadavke, aby overovatelia boli žalobcami alebo svedkami v súdnom spore. To prináša minimálne ďalšie tri fakty na zváženie pri výbere overovateľov. Po prvé, overovateľ nesmie byť zaťažovaný žiadnymi problematickými skutočnosťami, ktoré by mohli znížiť jeho dôveryhodnosť ako svedka. Po druhé by mali byť overovatelia dostatočne verbálne zdatní, aby mohli svoje skúsenosti jasne prezentovať vo forme písomných alebo ústnych svedeckých výpovedí. Po tretie, pretože súdny spor môže trvať niekoľko rokov, overovatelia musia byť ochotní zostať v testovacom programe a pravidelne sa vracieť, aby sa zúčastňovali na právnom konaní počas dlhšieho obdobia. [...]



Keď disponujete dobrými informáciami o možnostiach Rómov zabezpečiť si adekvátne bývanie na Slovensku, otvorí sa pred vami množstvo rôznych možností obhajoby. Každá aktivita môže byť použitá doma aj v zahraničí a aktivity sa môžu kombinovať, aby mali väčší vplyv. Analýza domácej právnej situácie ukázala, že slovenské právo sa adekvátne nevenuje diskriminácii, obzvlášť čo sa týka bývania. Mnohé miestne úrady ohlásili plány na vybudovanie obydli pre „neplatičov nájomného, sociálne neprispôsobivé osoby a Rómov“ a história ukazuje, že dokonca aj rómski platiči nájomného sú nútení presťahovať sa do takéhoto druhu bývania, napríklad v Starej Tehelni v Prešove. Ako aktivisti pre práva Rómov na bývanie navrhnete svoju vlastnú stratégiu obhajoby na základe týchto vedomostí. Tu je niekoľko otázok, na ktoré by ste si mali zodpovedať:

Čo chcete dosiahnuť pomocou svojho úsilia?

Aké stratégie obhajoby môžete použiť?

Aké stratégie povedú k najlepším výsledkom z krátkodobého hľadiska?

Aké stratégie povedú k najlepším výsledkom z dlhodobého hľadiska?

Aké stratégie využijete na dosiahnutie svojho cieľa?

Aké kroky podniknete pri realizácii svojich aktivít obhajoby?

Domáce a medzinárodné možnosti obhajoby

Ľudskoprávne organizácie a aktivisti, počnúc komunitnou lokálnou úrovňou až po národnú úroveň, majú množstvo možností obhajoby s cieľom realizácie práv Rómov na adekvátne bývanie na Slovensku.

Zrejme najdôležitejšou aktivitou je vzdelávanie Rómov a rómskych komunít o tom, aké sú ich skutočné práva v súvislosti s prístupom k adekvátnemu bývaniu. **Mnoho obetí porušovania práv sú obeťami preto, lebo nemajú adekvátne vedomosti o tom, čo znamená prístup k špecifickému právu. Napomáhanie šírenia informácií obsiahnutých v tomto manuáli vo veľkom medzi Rómov na Slovensku dá rómskym obetiam porušovania práv na bývanie kapacitu podniknúť náležité kroky na zabezpečenie prístupu k adekvátnemu bývaniu.**

Keď ste konkrétny čin porušenia práv na bývanie dobre zdokumentovali, môžete si vybrať jednu alebo viaceré rozdielne stratégie obhajoby rozpracované nižšie. Bez ohľadu na to, ktorú aktivitu si zvolíte, starostlivo premyslite možný vplyv vašej aktivity na vás aj na ľudí v ktorých zastúpení konáte. Čo sa týka monitorovacích aktivít, **musíte pri plánovaní myslieť na bezpečnosť a viktimizáciu**. Ak máte pocit, že existuje možnosť, že spôsobíte väčšiu škodu než úžitok, zvážte iný typ aktivity alebo preložte svoju aktivitu na neskôr. Ďalším aspektom na zváženie je možnosť vytvoriť koalíciu s inými skupinami, ktoré čelia podobným problémom, a preto majú podobné záujmy.

Tento všeobecný návod môže byť využitý bez ohľadu na úroveň (od miestnej až po medzinárodnú), na ktorej vašu aktivitu uskutočňujete.

Práca s médiami

Médiá (tlač, rádio, televízia alebo internet) sú veľmi dôležitým nástrojom pre ľudskoprávných aktivistov a organizácie, keďže to, čo hovoríte, sa musí dostať k čo najširšiemu okruhu ľudí. Preto je veľmi dôležité, aby ste **rozdvíjali dobré vzťahy s predstaviteľmi médií a novinármi** z čo najväčšieho počtu médií. Po čase uvidíte, ktoré médiá najlepšie preberajú vaše informácie, a môžete pri sprostredkovaní vášho odkazu prostredníctvom médií zvoliť postup „šitý na mieru“.

Tipy na rozvíjanie dobrého vzťahu s novinármi a inými zamestnancami médií sú napríklad: **jasne naformulovať váš odkaz** a zbaviť ho zbytočných detailov, avšak majú istotu, že obsahuje všetky nevyhnutné fakty (kto, čo, prečo, kedy, kde a ako). Zamerajte sa na **presnosť** vášho odkazu a nepridávajte k nemu svoj názor. **Fakty budú hovoriť samé za seba**. Pri kontakte s médiami sa najprv predstavte telefonicky a potom osobne. Prezentujte informácie o právach na bývanie, ktoré ste zdokumentovali a ponúknite sa, že zredukujete ich pracovnú záťaž tým, že im poskytnete získané informácie alebo rozhovor na danú tému. Môžete zvážiť aj zvolanie tlačovej konferencie, aby ste oslovili čo najširší okruh médií v krátkom čase. Ak sa rozhodnete pre tlačovú konferenciu, a ak je to možné, dodajte materiály všetkým pozvaným zástupcom médií dopredu, aby ste maximalizovali využitie času počas ich prítomnosti.

Organizovanie demonštrácií

Množstvo skupín Rómov v Európe úspešne demonštrovalo za uplatnenie svojich práv na adekvátne bývanie, najmä za predchádzanie núteným vystaňovaniam. Napríklad podľa výskumu ERRC v Srbsku a Čiernej Hore, realizovaného v spolupráci s belehradskou MVO Minority Rights Center od 15. do 17. augusta 2003, približne sto Rómov protestovalo proti ich plánovanému nútenému vystaňovaniu z rómskej osady Grmec v Belehrade pred belehradským Palácom federácie. Niektorí z týchto Rómov údajne bývali v tejto oblasti už 30 rokov. Rasim Ljajic, minister pre ľudské a menšinové práva Srbska a Čiernej Hory, súhlasil s odložením vystaňovania, až kým nebudú vyriešené všetky problémy týkajúce sa vlastníctva pozemku a vystaňovania.

Aj keď si možno vybrať si spomedzi mnohých stratégií pri organizovaní protestu alebo demonštrácie, nasledujúci základný návod by ste mohli využiť pri organizovaní nátlakových demonštrácií za práva na bývanie.

V závislosti od dôležitosti alebo naliehavosti problému, za ktorý demonštrujete, sa môžete rozhodnúť prizvať médiá. Pred demonštráciou pošlite tlačovú správu o vašej demonštrácii do médií a pozvite ich na ňu, pretože ich prítomnosť znásobí počet ľudí, ku ktorým sa váš odkaz dostane. Deň pred demonštráciou zavolajte do médií, aby ste si potvrdili, že dostali tlačovú správu. Toto vám dá ďalšiu možnosť na zdôraznenie dôležitosti záležitosti, za ktorú demonštrujete.

Zorganizujte osoby, ktorých sa problém dotýka, a pozvite aktivistov, organizácie a iných ľudí, ktorí s vami sympatizujú. Pred demonštráciou **vymenujte jedného člena vašej skupiny za sprostredkovateľa s médiami**. Tento človek musí dobre poznať problematiku. Vymenovaním sprostredkovateľa s médiami sa vyhnete možným nedorozumeniam a znehodnoteniu vášho odkazu médiám. Je dobré, ak si sprostredkovateľ nacvičí prezentovanie odkazu jasným a stručným spôsobom. Z dôvodu citlivosti rómskej otázky na Slovensku by ste mali **určiť aj člena vašej skupiny, ktorý bude zodpovedný za kontaktovanie úradov v prípade nepriateľských útokov**.

Na demonštrácii použite plagáty, ktoré jasne vyjadria váš odkaz. Použite veľké čitateľné nápisy, pretože väčšina ľudí okolo vás prejde v priebehu niekoľkých sekúnd, a jasné vizuálne nástroje umožnia aj týmto ľuďom, aby pochopili, čo im chcete povedať. Taktiež to vytvára príležitosť dostať fotografiu vašej demonštrácie do novin. Jeden člen vašej skupiny by mal byť určený na rozdávanie doplnkovej literatúry o problematike uvedenej na plagátoch. Konajte profesionálne a rozumne, aby ste znížili počet ľudí, ktorí vašu akciu odmietnu bez jediného pohľadu. Demonštrácia nie je spoločenským stretnutím aktivistov na rozhovory, oddych alebo vtipkovanie. Venujte pozornosť priebehu demonštrácie. Nemýľte si problematiky. Napríklad na demonštrácii za práva Rómov na bývanie nevykrikujte heslá o násilí polície. **Taktiež je veľmi dôležité nedať sa zatiahnuť do konfrontácie s nepriateľsky naladenými ľuďmi**. Vašou najlepšou zbraňou je mlčanie v prípade, keď na vás niekto kričí, pretože ďalej nebudete tohto okoloidúceho rozrušovať a zároveň sa budete javiť iným ľuďom profesionálnejšie.

Po demonštrácii je dôležité vrátiť sa k tomu, čo sa dialo pred demonštráciou a počas nej. Takéto vyhodnotenie poskytuje užitočné informácie do budúcnosti o tom, čo fungovalo a čo nie.

Petície a písanie listov

Písať na miestne zastupiteľstvo, vládny orgánom alebo poslancom má zmysel a môže viesť k nejakej zmene. Buď to vládu upozorní na problém, alebo jej to pripomenie pretrvávajúci problém a fakt, že ešte má povinnosť podniknúť potrebné kroky smerom k riešeniu.

Pred napísaním petície alebo listu sa rozhodnite, ktorý človek alebo inštitúcia sú najvhodnejší na oslovenie. To znamená položiť si otázku: „Kto je zodpovedný za záležitosť, ktorá ma trápi?“ Súkromný prenajímateľ, miestne zastupiteľstvo, oddelenie na miestnom úrade, ktoré sa má zaoberať otázkami bývania, alebo úrad vlády môžu byť tými vhodnými subjektmi na oslovenie. Taktiež budete musieť vziať do úvahy kroky, ktoré už boli podniknuté. Napríklad ak ste už raz neúspešne oslovili miestne zastupiteľstvo, mali by ste prejsť na ďalšiu úroveň. Načasovanie je dôležitým bodom, ktorý treba zvážiť pri petíciách a písaní listov. Sú obdobia, ako napríklad voľby na národnej alebo miestnej úrovni, keď váš list môže mať väčšiu váhu ako zvyčajne. Využite tieto udalosti vo svoj prospech pri písaní petície alebo listov.

Najprv sa predstavte a hneď prejdite v liste alebo petícii k veci. Dlhé petície alebo listy, ktoré sa motajú okolo problému, pravdepodobne nebudú mať žiadny vplyv a dá sa predpokladať, že skončia v koši. Odvolávajú sa na príslušné dokumenty alebo stratégie. Použite akúkoľvek dostupnú štatistiku s odkazom, odkiaľ pochádza. To adresátovi jasne naznačí, že máte vedomosti o problematike a chcete urobiť obchod. Vždy požiadajte o písomnú odpoveď. Takto budete vedieť, že vášmu listu alebo petícii bola venovaná pozornosť, a môže vám to poskytnúť nástroje neskôr, ak bude nutná ďalšia aktivita na vyriešenie problému.

Vždy, keď je to možné, pripravte si a použite predlohy, aby ste ušetrili čas. Použite e-mail, aby ste sa podelili o listy so všetkými zainteresovanými stranami a aby ich oni tiež mohli ľahko poslať. Taktiež môžete rozosielať elektronické petície, aby ste získali čo najviac podpisov predtým, ako ich pošlete na miesto určenia.

Lobovanie

Lobovanie jednotlivcov a organizácií je silným nástrojom zmeny. Ľudia, ktorí oslovia svojich volených predstaviteľov a chcú od nich podporu, môžu generovať kreatívne riešenia na prekonanie kľúčových príčin problémov Rómov s bývaním. Osobné príbehy sú silnou súčasťou lobovania a ako miestni aktivisti a MVO ste bližšie k Rómom ako tí, ktorí vytvárajú stratégie. Títo ľudia sa môžu od vás učiť, môžu použiť vašu znalosť. Rôzne metódy lobovania zahŕňajú: stretnutia s predstaviteľmi vlády a legislatívcami, poskytovanie informácií výborom a vládny úradom o situácii bývania Rómov alebo o špecifickej udalosti, výpovede vo výbore a rokovanie s tvorcami verejnej politiky a inými lobistickými skupinami o zmene legislatívy, alebo politiky.

Pred návštevou **sa pripravte**. Rozhodnite sa, ktorú otázku chcete riešiť a počas stretnutia sa jej držte. Je dôležité mať dobrý základ vedomostí, ale nepotrebuje vedieť

všetko. Nebojte sa povedať „neviem“, ale prisľúbte, že poskytnete ďalšie informácie po stretnutí. **Vopred si určite cieľ** návštevy, napríklad môžete chcieť iniciovať program bývania, novú legislatívu alebo doplnenie zlého zákona, napr. zmeny v Občianskom zákonníku zhoršili práva nájomníkov na Slovensku. Ak sa vášho lobovania zúčastní skupina ľudí, dopredu rozhodnite kto bude hovoriť o čom.

Aktívne počúvajte a pozorujte. Počúvanie a pozorovanie osoby, s ktorou ste sa stretli, vám poskytne dobrý pohľad do toho, aký je jeho/jej názor na diskutovaný problém a aké informácie nemá. **Majte pripravené otázky a materiály** pre prípad, že osoba, s ktorou sa stretnete, nebude veľmi naklonená dialógu, aby ste ju vtiahli do konverzácie. Venujte pozornosť tomu, aby ste sa nezamotali v detailoch alebo jednom špecifickom bode, lebo je dôležité **sprostredkovať celý váš odkaz**. Rovnako je lepšie **nehádať sa a nekonfrontovať sa**, veď chcete, aby osoba, s ktorou ste sa stretli, bola na vašej strane alebo aspoň, aby nebola vašim nepriateľom. Ak mala osoba, s ktorou ste sa stretli, v minulosti pozitívny vplyv na problematiku, ktorú obhajujete, dajte počas návštevy najavo, že o tom viete, a vyjadrite svoju vďaku.

Treba vedieť, kedy stretnutie ukončiť. Keď dosiahnete svoj vytýčený cieľ, poďakujte sa za čas, ktorý vám bol venovaný, a odíďte. Tiež je dobré odísť vtedy, keď cítite, že s daným človekom sa nedohodnete, ale nechajte otvorenú možnosť, že neskôr budete v diskusii pokračovať.

Určite **pokračujte v aktivitách aj po svojom lobovacom stretnutí** tým, že pošlete list, v ktorom oceníte snahu všetkých zúčastnených osôb a znovu v ňom zopakujte všetko, na čom ste sa na stretnutí dohodli. Tiež poskytnite všetky informácie, ktoré ste sľúbili poslať.

Podnety v rámci medzinárodného systému zmlúv

Veľmi významná príležitosť na obhajobu práv na bývanie súvisí s procesom podávania správ, ktoré podľa medzinárodných zmlúv musia vypracovať štáty. Ako zmluvný štát mnohých medzinárodných dohovorov Slovensko musí podávať pravidelné správy množstvu výborov o tom, ako spĺňa svoje záväzky podľa príslušného dohovoru; v prípade práv na bývanie je najdôležitejší ICESCR. Zároveň MVO, aktivisti a iné zainteresované strany sú prizvané, aby podali svoje vlastné vyjadrenia k činnosti vlády, aby sa mohla venovať pozornosť aj informáciám, ktoré správa vlády neobsahuje, alebo aby sa vyvrátili tvrdenia vlády, že svoje záväzky plní.

MVO a aktivisti môžu výboru **poskytovať písomné materiály** kedykoľvek. Na to, aby tieto materiály boli čo najúčinnšie, mali by mať formu alternatívnej alebo tieňovej správy alebo kratších dokumentov, ktoré sú reakciou na odpoveď vlády na zoznam otázok.

Informácie, ktoré by ste mali zahrnúť do svojej správy:

- predstavenie seba/svojej organizácie a svojho záujmu o daný problém;
- štatistické informácie o situácii v oblasti bývania na Slovensku;
- špecifické informácie o Rómoch – o miere bezdomovectva, počte ľudí, ktorí

neadekvátne bývajú alebo bývajú v preľudnených priestoroch a bez prístupu k základným službám; počet Rómov, ktorí v súčasnosti bývajú v „nelegálnych“ osadách alebo obydliach, v sociálnych a verejných bytoch;

- počet Rómov, ktorí boli nútené vystaňovaní a/alebo bývajú bez istoty právnej formy bývania;
- počet Rómov, ktorí platia viac než sú priemerné náklady na bývanie;
- počet Rómov, ktorí sú čakateľmi na zoznamoch na pridelenie bývania, priemerná dĺžka čakania;
- legislatíva, ktorá obmedzuje prístup Rómov k adekvátnemu bývaniu, alebo informácie o chýbajúcej legislatíve v danej oblasti problematiky bývania. Napríklad na Slovensku miestne úrady nemajú povinnosť vytvoriť orgány, ktoré by sa zaoberali otázkou bývania; nedostatok finančných schém podporovaných vládou zameraných na zabezpečenie možnosti pre znevýhodnených Rómov napraviť svoju situáciu bývania.

Predtým ako výbor formálne zhodnotí splňanie záväzkov vlády voči zmluve, vytvorí prípravnú pracovnú skupinu, aby identifikovala tie otázky, na ktoré sa treba zamerať počas dialógu s predstaviteľmi hodnotenej krajiny. Môžete tejto pracovnej skupine poskytnúť písomné alebo osobné informácie týkajúce sa príslušných otázok.

Prvé popoludnie každého formálneho zasadania si výbory vypočujú mimovládne organizácie, kde môžu predstavitelia MVO urobiť svoju prezentáciu. Predtým ako budete hovoriť s výborom, potrebujete oficiálny súhlas sekretariátu výboru alebo jeho predsedajúceho.

V čase blížiaceho sa termínu hodnotenia vašej krajiny je dôležité stretnúť sa s členom výboru, ktorý sa volá spravodajca. Spravodajca má rozhodujúce slovo v tom, aké problémy budú vláde prezentované a čo bude o vašej krajine napísané v záverečných pozorovaniach výboru.

IX. ŽALOVATEĽNOSŤ PRÁV NA BÝVANIE

Žalovateľné zložky práv na bývanie

Realizácia vymáhania práv Rómov na bývanie právnymi nástrojmi je ďalšia prístupná a bežne využívaná možnosť. Právo na primerané bývanie vrátane práva byť chránený pred násilným vystáňovaním je čoraz viac predmetom súdnych a mimosúdnych konaní na medzinárodnej, regionálnej i národnej úrovni. Výsledkom týchto konaní je rastúci objem právnej teórie o právach na bývanie, ktorá by mohla byť užitočná v prípade, že sa rozhodnete podávať žaloby v zistených prípadoch porušenia práva na bývanie. Preto je dôležité, aby ste si prizvali právnika alebo skupinu právnikov, s ktorých pomocou predložíte prípady porušovania práv na bývanie na domáce a medzinárodné súdy či iné tribunály.

Tieto aspekty práva na primerané bývanie môžu byť uplatnené prostredníctvom súdnej žaloby:

- násilné vystáňovanie a zničenie;
- istota právnej formy bývania;
- nediskriminácia a rovnosť prístupu;
- finančná dostupnosť bývania;
- vzťahy prenajímateľa a nájomcu;
- prístup k službám;
- vlastnícke práva;
- samotné právo na ubytovanie;
- právo na poradenstvo a právnu pomoc;
- právo účasti na rozhodovaní;
- právo na obývatel'né bývanie.

Pri presadzovaní spravodlivosti pri porušení jednotlivých komponentov práva na bývanie máte k dispozícii tieto prostriedky nápravy:

- vyhlásenie súdu, že vaše právo na primerané bývanie bolo porušené, spolu s príkazom na odškodnenie spôsobenej ujmy;
- predbežné opatrenie, ktoré znamená dočasné rozhodnutie umožňujúce jednej strane zabezpečiť sa proti poškodeniu v čase, keď súd ešte len prerokúva hlavný návrh, napr. predbežné opatrenie, že veci vo vlastníctve alebo držbe navrhovateľa nebudú zadržané pred rozhodnutím súdu o veci samotnej;
- štruktúrovaný účastnícky proces, ktorý odporučí konečný nápravny prostriedok, kde obe strany spolupracujú, prípadne za pomoci mediátora, v snahe navrhnúť pre obe strany uspokojivé riešenie;
- príkaz/nariadenie sudcu na vytvorenie regulačného režimu, v ktorom sú bližšie špecifikované nutné opatrenia, ak v určitých prípadoch nie je znenie zákona jednoznačné, alebo dožiadanie na vyšší súd, príp. vládu o objasnenie a interpretáciu spornej otázky;

- nariadenie vládnej vyšetrovacej komisie vypracovať správu o situácii ešte pred podaním žaloby;
- preventívne prostriedky založené na súdnych príkazoch, ktoré zakazujú niekomu, aby uskutočnil určité konanie, ktorým sa vyhráža alebo sa ho pokúša zrealizovať, napríklad v prípadoch núteného vystaňovania;
- navrátenie do pôvodného stavu, napríklad vrátenie majetku jeho majiteľovi alebo osobe, ktorá je oprávneným držiteľom;
- kontrolná súdna právomoc, pri ktorej súd zaviaže podriadený súd nižšej inštancie, aby konal podľa jeho odporúčaní, alebo zakáže nižšiemu súdu konať mimo jeho právomoci, alebo nariadi zvrátiť akékoľvek prekročenie právomocí;
- odporúčania prijať novú legislatívu.

Závazky vyplývajúce zo zmlúv

Štáty sú legálne viazané vykonávať svoje zmluvné záväzky v dobrej viere. To znamená, že štáty musia prispôbiť svoj domáci právny poriadok medzinárodným štandardom, ktoré na seba prevzali. Viedenský dohovor o zmluvnom práve (1969) hovorí v článku 27: „Strana sa nemôže dovolávať ustanovení svojho vnútroštátneho práva ako dôvodu na neplnenie zmluvy.“ To znamená, že povinnosť dodržiavať zmluvné záväzky v dobrej viere sa podľa medzinárodného práva má vykonávať bez ohľadu na domáce zákony:

- Štáty nemôžu ospravedlňovať svoje zlyhanie pri implementácii medzinárodných záväzkov odvolávaním sa na domácu legislatívu, ktorá nie je v súlade s medzinárodnými normami. Štáty musia zabezpečiť, že súdy prinajmenšom použijú medzinárodné záväzky ako interpretačnú pomôcku pri určovaní skutočného významu domácej legislatívy týkajúcej sa danej témy.
- Štáty musia zabezpečiť, aby súdy zámerne neinterpretovali nesprávne medzinárodné záväzky.

Použitie paktu na domácich súdoch

Všeobecný výklad 9 k Medzinárodnému paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach poskytuje dôležitý návod na používanie paktu na domácich súdoch.

- Tento výklad hovorí, že nápravné prostriedky nemusia mať súdny charakter (napríklad aj prostriedky správneho práva môžu byť efektívne), ale zároveň zdôrazňuje, že súdne prostriedky nápravy sú nevyhnutné vtedy, ak právo zakotvené v pakte nemôže byť plne realizované bez účasti súdництва.
- Všetky práva majú v akomkoľvek právnom systéme aspoň nejakú žalovateľnú dimenziu.
- Vo všeobecnosti súdy už teraz rozhodujú o celej škále záležitostí, čo následne poskytuje dôležitý zdroj právnej teórie. Uplatňovanie rigidnej klasifikácie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, ktoré ich podľa definície vyčleňuje spod dosahu súdov, by bolo preto svojvoľné a nezlučiteľné s princípom, že dve skupiny ľudských práv sú vzájomne závislé a nedeliteľné.

- Vo všeobecnosti platí, že domáce právo štátu by malo byť interpretované spôsobom, ktorý je v zhode s medzinárodnými záväzkami štátu. Preto ak sa orgán rozhodujúci o nejakej záležitosti dostane do situácie, keď jedna interpretácia domáceho práva by nútila štát porušovať pakt a druhá by bola v súlade s týmto paktom, medzinárodné právo vyžaduje aby sa rozhodol pre druhú možnosť.

Zapojenie do strategických súdnych konaní

Čoraz väčšia skupina aktivistov a právnikov používa súdne postupy (žaloby, návrhy atď.) v kombinácii s inými reformnými nástrojmi, aby zabezpečili zmenu právnych noriem alebo aby pozdvihli verejné povedomie a prispeli k zmenám správania verejnosti vo veciach, ktoré sa týkajú rôznych oblastí počnúc ľudskými právami a končiac rasovou diskrimináciou. Pretože je prakticky nemožné priniesť každý prípad porušovania práv Rómov na bývanie na Slovensku pred súd, je potrebné, aby ľudskoprávne organizácie a aktivisti mali na zreteli princípy vedenia strategických sporov. Tieto princípy sú:

- určiť, či ide o prípad všeobecného verejného významu v zmysle ochrany práv Rómov na bývanie;
- určiť, či prípad je závažným porušením ľudských práv, napríklad nútené vysťahovanie;
- určiť kvalitu právneho zastupovania a schodnosť navrhovanej právnej stratégie;
- určiť, aký potenciál má prípad v rovine účinkov na podobné prípady alebo na domáce právnu teóriu;
- určiť potenciál publicity prípadu, ktorá by mohla slúžiť na širšie vzdelávacie potreby.

Čo v prípade neúspechu pred domácimi súdmi

Často sa stáva, že domáce súdy neuznajú prípad za porušenie zákona alebo nerozhodnú o spravodlivej náprave v prípadoch porušovania práv Rómov. V tomto ohľade Slovensko nie je výnimkou. Keď sa vyčerpali všetky domáce právne prostriedky, stále ešte ostáva niekoľko spôsobov, ako dosiahnuť spravodlivosť pre Rómov, ktorých práva boli porušené. Nasledujúca tabuľka poskytuje zoznam možných fór, na ktoré sa obeť porušenia práv na bývanie môžu obrátiť spolu s výhodami a nevýhodami každého z nich:

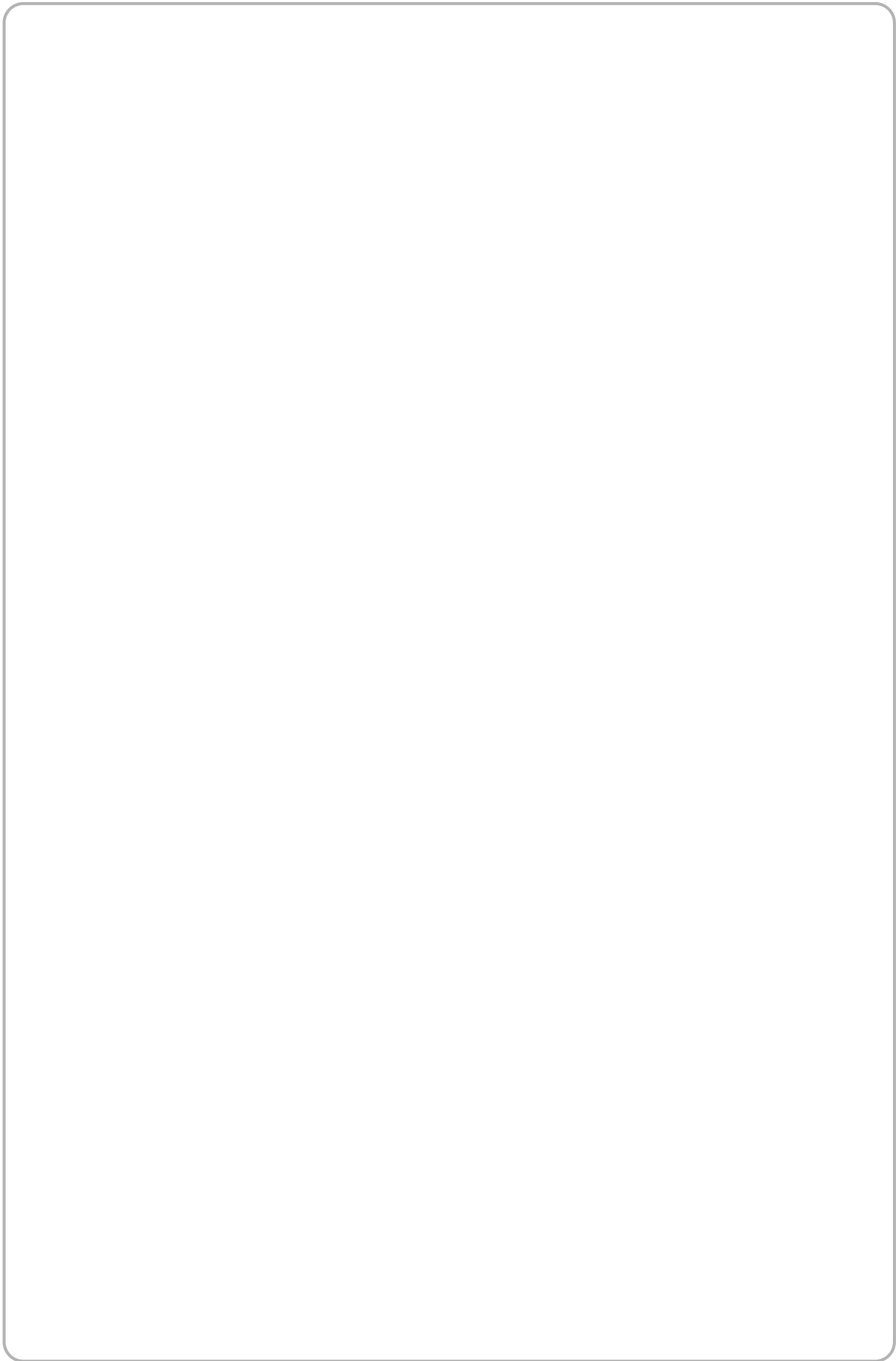
¹ Pôsobnosť tohto súdu sa vzťahuje iba na členské štáty Európskej únie. Slovensko sa stane členom v máji 2004.

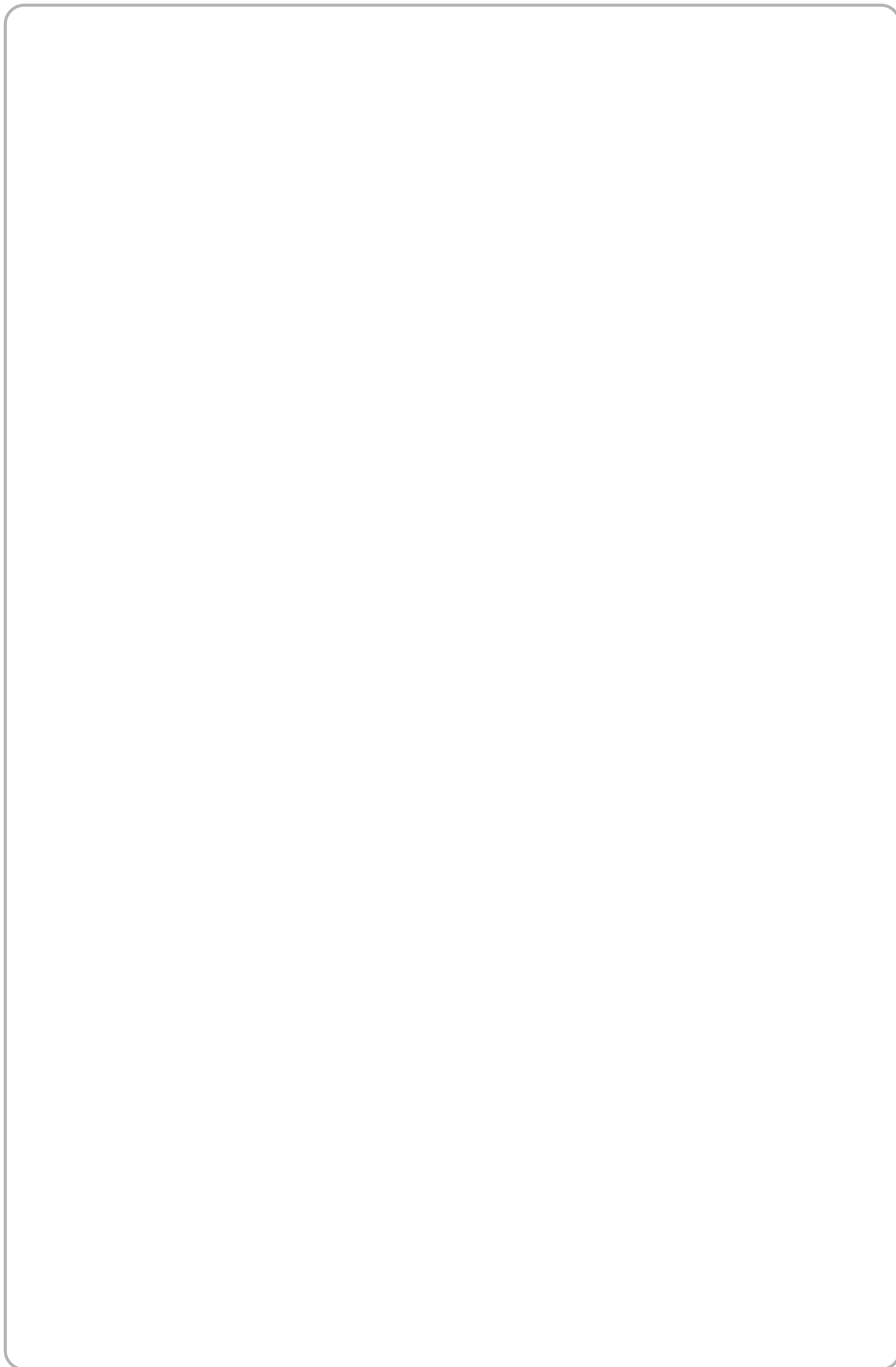
² Slovensko ratifikovalo v roku 1993 Opčný protokol k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach. To znamená, že výbor (HCR) môže posudzovať aj individuálne sťažnosti.

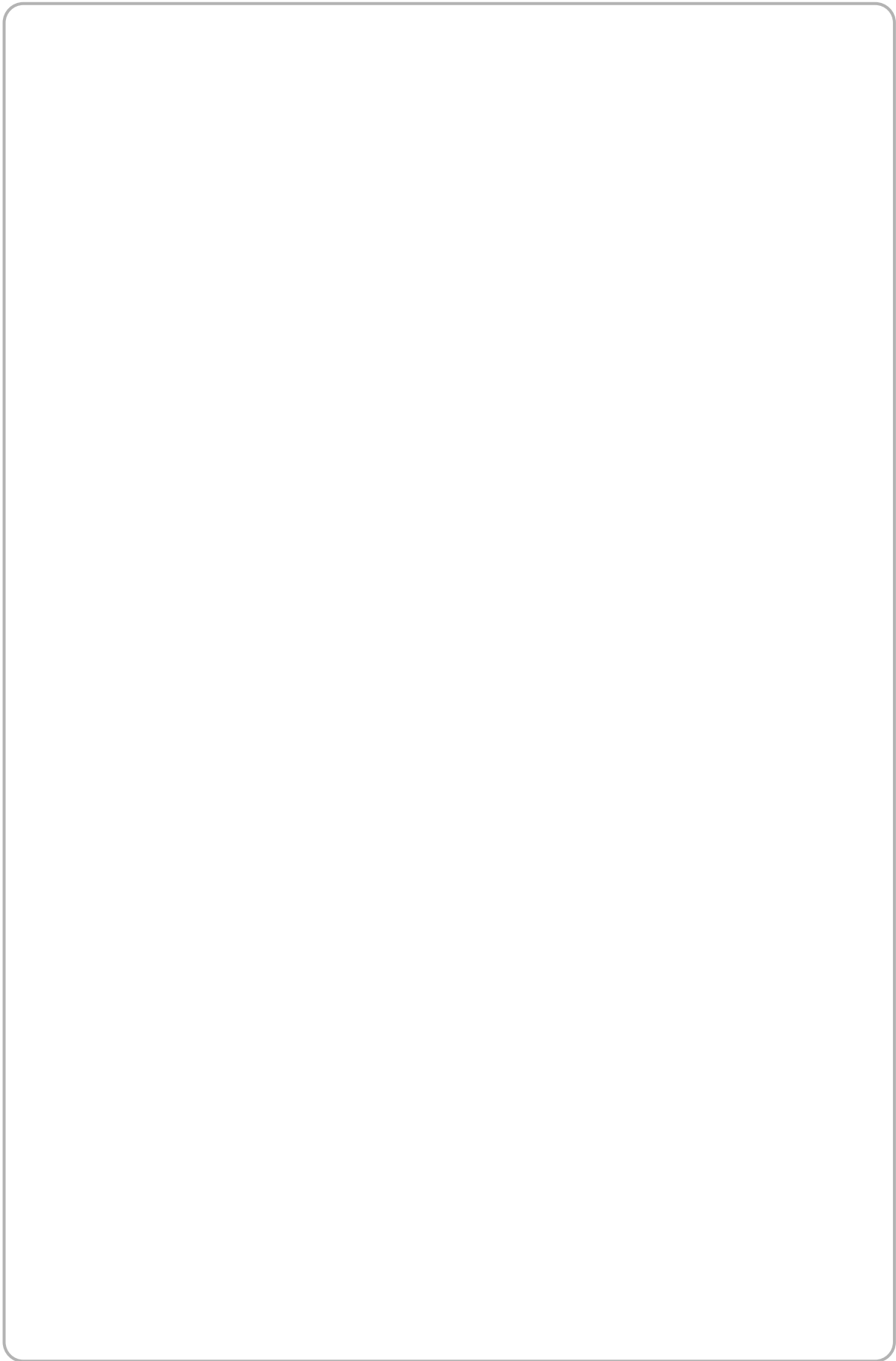
³ Slovensko ratifikovalo Opčný protokol k CEDAW v roku 2000, čo umožňuje výboru zaoberať sa aj individuálnymi sťažnosťami.

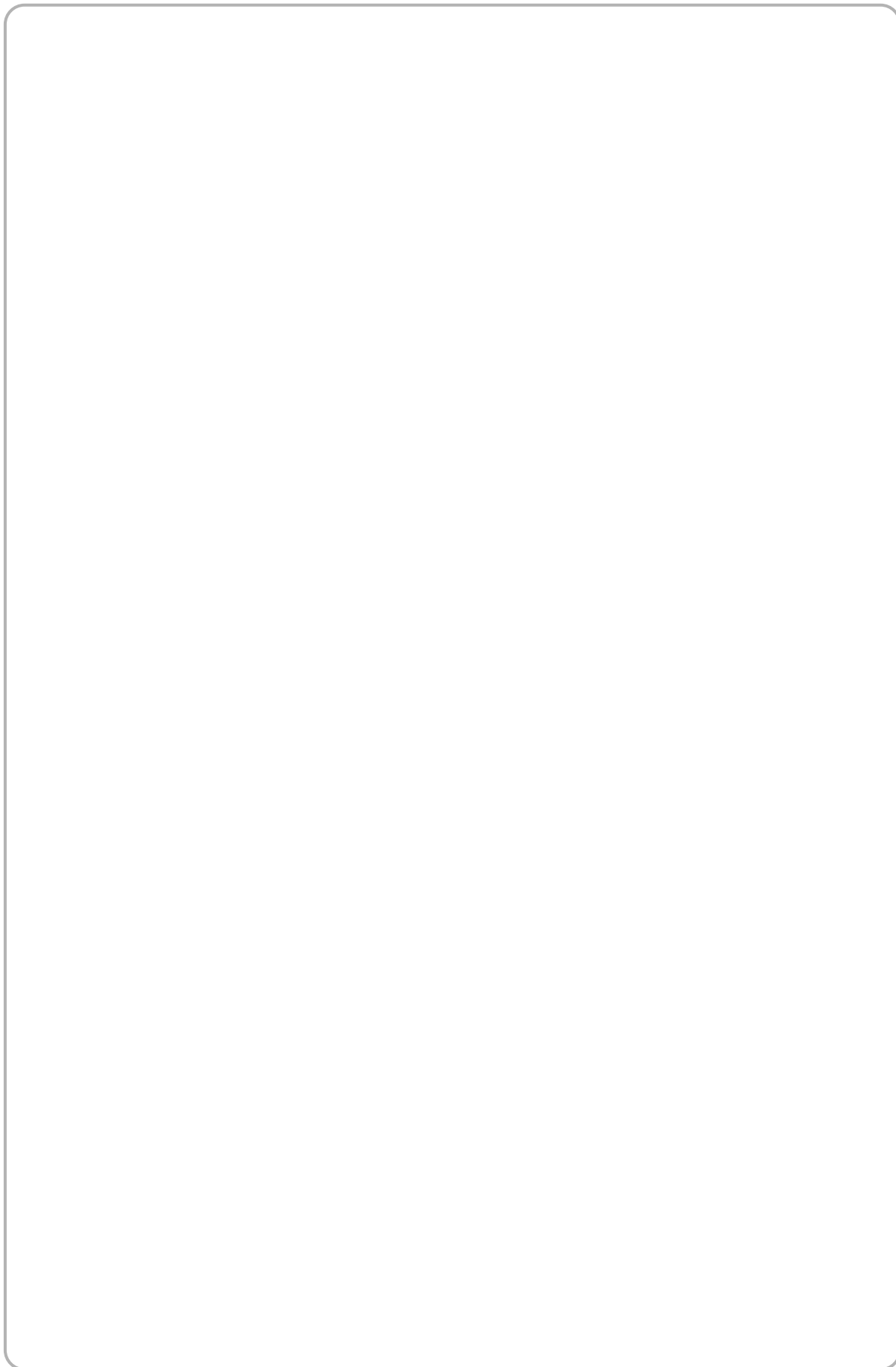
⁴ Slovensko urobilo vyhlásenie podľa článku 14 Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, čo umožňuje výboru zaoberať sa aj individuálnymi sťažnosťami.

| Inštitúcia | Výhody | Nevýhody |
|---|--|--|
| <p>I. Európsky súd spravodlivosti (ECJ)</p> | <ul style="list-style-type: none"> ● V porovnaní s ostatnými medzinárodnými fórami má najlepšie rozpracovanú právnu teóriu týkajúcu sa diskriminácie. ● Je viazaný smernicou o rasovej rovnosti, ktorá predstavuje najvyšší štandard v oblasti antidiskriminácie tak v zmysle hmotného, ako aj procesného práva. ● Rozhodnutia súdu sú právne záväzné prinajmenšom pre interpretáciu práva EÚ. | <ul style="list-style-type: none"> ● Jednotlivec sa nemôže priamo obrátiť na tento súd. ● Predbežná procedúra môže byť dosť ťažko pochopiteľná pre sudcov a právnikov, ktorí sú zvyknutí na obhajobu svojich strán konvenčnejším spôsobom. |
| <p>II. Výbor OSN pre ľudské práva (HCR)</p> | <ul style="list-style-type: none"> ● Spomedzi všetkých výborov OSN činnosť tohto pripomína súd. ● Článok 26 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach obsahuje zákaz diskriminácie, ktorý nie je limitovaný len na občianske a politické práva. ● Vo svojich precedenčných rozhodnutiach výbor už uznal nepriamu diskrimináciu. ● Nižšie požiadavky v procese dokazovania v Štrasburgu. ● Na podávanie podnetov sa nevzťahuje časovo obmedzená lehota. | <ul style="list-style-type: none"> ● Konanie trvá asi tak dlho ako v Štrasburgu. ● Výbor môže iba konštatovať porušenie práv a navrhnúť nápravné prostriedky, ako napríklad bližšie nešpecifikovanú finančnú kompenzáciu. ● Rozhodnutia komisie nie sú formálne záväzné, ale môžu poslúžiť ako dôležitý nástroj pri lobovaní. |
| <p>III. Výbor na odstránenie diskriminácie žien (CEDAW)</p> | <ul style="list-style-type: none"> ● V súčasnosti výbor prerokúva iba veľmi málo sťažností jednotlivcov. ● Preto je pravdepodobné, že výbor prerokuje jednotlivé prípady v rozumnom čase. ● Výbor je omnoho liberálnejší pri rozhodovaní o prípustnosti prípadov ako pri rozhodovaní o veci samej. ● Nižšie požiadavky v procese dokazovania v Štrasburgu. ● Na podávanie podnetov sa nevzťahuje časovo obmedzená lehota. | <ul style="list-style-type: none"> ● Jazyk výboru sa zameriava najmä na zabezpečenie rovnosti medzi mužmi a ženami. Preto je potrebné používať kreatívne argumenty, aby bolo možné dostať iné formy diskriminácie žien pred tento výbor. ● Výbor môže iba konštatovať porušenie práv a navrhnúť nápravné prostriedky, ako napríklad bližšie nešpecifikovanú finančnú kompenzáciu. ● Rozhodnutia komisie nie sú formálne záväzné, ale môžu poslúžiť ako dôležitý nástroj pri lobovaní. |
| <p>IV. Výbor na odstránenie rasovej diskriminácie (CERD)</p> | <ul style="list-style-type: none"> ● Vzťahuje sa na všetky formy rasovej diskriminácie. ● Má pomerne málo prípadov, a preto je pravdepodobné, že výbor prerokuje jednotlivé prípady v rozumnom čase. ● Výbor je dosť pružný pri rozhodovaní o prípustnosti prípadov. ● Nižšie požiadavky v procese dokazovania v Štrasburgu. | <ul style="list-style-type: none"> ● Pri rozhodnutiach často chýbajú detailné právne odôvodnenia. ● Prípady je potrebné predložiť v šesťmesačnej lehote. ● Výbor môže iba konštatovať porušenie práv a navrhnúť nápravné prostriedky, ako napríklad bližšie nešpecifikovanú finančnú kompenzáciu. ● Rozhodnutia komisie nie sú formálne záväzné, ale môžu poslúžiť ako dôležitý nástroj pri lobovaní. |
| <p>V. Európsky súd pre ľudské práva (ECHR)</p> | <ul style="list-style-type: none"> ● Jednotlivec má právo priamo sa obrátiť na Európsky súd pre ľudské práva (na rozdiel od Európskeho súdu spravodlivosti). ● Rozhodnutia súdu sú záväzné a obsahujú detailne rozpracované odôvodnenie. ● Na rozdiel od výborov OSN môže určovať presnú výšku náhradu škody. ● Má najlepší mechanizmus vymáhateľnosti | <ul style="list-style-type: none"> ● Článok 14 príslušného dohovoru poskytuje v porovnaní s ostatnými medzinárodnými nástrojmi len slabú ochranu pred diskrimináciou. ● V súvislosti s článkom 14, ktorý upravuje zákaz diskriminácie, súd doteraz neprišiel so žiadnymi užitočnými precedenčnými rozhodnutiami v prípadoch rasovej diskriminácie. ● Má veľmi vysoké požiadavky na dokazovanie. ● V doterajších prípadoch súd neumožnil vo veciach diskriminácie presunúť dôkazného bremena z navrhovateľa na odporcu. ● Prípady je potrebné predložiť v šesťmesačnej lehote. |









Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach

Prijatý Valným zhromaždením OSN 16. decembra 1966, platnosť nadobudol 3. januára 1976 a pre ČSSR 23. marca 1976.

Oficiálny text je prevzatý zo znenia vyhlášky ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb (príloha č. 2).

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach

Štáty, zmluvné strany tohto paktu,

majú na zreteli, že podľa zásad vyhlásených v Charte OSN je uznanie prirodzenej dôstojnosti a rovnakých a nescudziteľných práv všetkých členov ľudskej rodiny základom slobody, spravodlivosti a mieru vo svete;

uznávajú, že tieto práva sa odvodzujú od prirodzenej dôstojnosti ľudskej osobnosti;

uznávajú, že podľa Všeobecnej deklarácie ľudských práv ideál slobodnej ľudskej bytosti oslobodenej od strachu a núdze možno dosiahnuť len vtedy, keď sa vytvoria také podmienky, v ktorých bude môcť každý požívať svoje hospodárske, sociálne a kultúrne práva, ako aj svoje občianske a politické práva;

majú na zreteli záväzkov štátov vyplývajúci z Charty Organizácie Spojených národov podporovať všeobecnú úctu k ľudským právam a slobodám a ich zachovávaní;

uvedomujú si, že jednotlivci majúci povinnosti k druhým a spoločenstvu, ku ktorému patrí, je povinný usilovať sa o rozvíjanie a dodržiavanie práv uznaných v tomto pakte;

dohovárajú týmto, ako je ďalej ustanovené:

ČASŤ I**Článok 1**

1. Všetky národy majú právo na sebaurčenie. Na základe práva slobodne určujú svoj politický štatút a slobodne uskutočňujú svoj hospodársky, sociálny a kultúrny vývoj.
2. Všetky národy môžu pre svoje vlastné ciele slobodne disponovať svojím prírodným bohatstvom a zdrojmi bez ujmy na akýchkoľvek záväzkoch vyplývajúcich z medzinárodnej hospodárskej spolupráce, založenej na vzájomnej výhodnosti a medzinárodnom práve. V žiadnom prípade národ nesmie byť pozbavený svojich vlastných prostriedkov na životnú existenciu.
3. Štáty, zmluvné strany paktu včítane tých štátov, ktoré zodpovedajú za správu nesamosprávnych a poručenských území, budú podporovať uskutočnenie práva na sebaurčenie a budú toto právo rešpektovať v súlade s ustanoveniami Charty Organizácie Spojených národov.

ČASŤ II

Článok 2

1. Každý štát, ktorý je zmluvnou stranou paktu, sa zaväzuje podniknúť pri maximálnom využití svojich zdrojov samostatne aj prostredníctvom medzinárodnej súčinnosti a spolupráce hospodárske a technické kroky na postupné dosiahnutie plného uskutočnenia práv uznaných v tomto pakte, a to všetkými vhodnými prostriedkami včítane prijatia zákonodárnych opatrení.
2. Štáty, zmluvné strany paktu, sa zaväzujú, že zaručia, že práva formulované v tomto pakte sa budú uskutočňovať bez akéhokoľvek rozlišovania podľa rasy, farby, pohlavia, jazyka, náboženstva, politického alebo iného zmýšľania národnostného a sociálneho pôvodu, majetku, rodu alebo iného postavenia.
3. Rozvojové krajiny môžu s patričným zreteľom na ľudské práva a svoje národné hospodárstvo určiť, v akom rozsahu by zaručili hospodárske práva uznané v tomto pakte cudzím štátnym príslušníkom.

Článok 3

Štáty, zmluvné strany paktu, sa zaväzujú, že zabezpečia rovnaké práva mužov a žien pri používaní všetkých hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv uvedených v tomto pakte.

Článok 4

Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú, že štát pri používaní tých práv, ktoré poskytol v súlade s týmto paktom ich môže podrobiť len takým obmedzeniam, aké ustanovuje zákon, a len potiaľ pokiaľ je to zlučiteľné s povahou týchto práv a výhradne s cieľom podpory všeobecného blaha v demokratickej spoločnosti.

Článok 5

1. Nič v tomto pakte sa nemôže vykladať tak, aby dávalo ktorémukoľvek štátu, ktorejkoľvek skupine alebo osobe akékoľvek právo vyvíjať činnosť alebo sa dopúšťať činov, ktoré by smerovali k potlačeniu niektorého z práv alebo niektorej zo slobôd uznaných týmto paktom alebo ich obmedzeniu vo väčšom rozsahu, ako tento pakt určuje.
2. Žiadne obmedzenie alebo odchýlka od ktoréhokoľvek zo základných ľudských práv uznaných alebo existujúcich v ktorejkoľvek krajine na základe zákona, dohovoru, predpisov alebo zvyklostí sa nepripustí pod zámienkou, že pakt také práva neuznáva alebo že ich uznáva v menšom rozsahu.

ČASŤ III

Článok 6

1. Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo jednotlivca na prácu, ktoré zahŕňa právo na príležitosť zarábať si na živobytie svojou prácou, ktorú si slobodne vyberie alebo prijme, a urobí príslušné kroky na ochranu tohto práva.
2. Opatrenie, ktoré majú urobiť štáty, zmluvné strany paktu, na dosiahnutie plného uskutočnenia tohto práva, budú zahŕňať programy technického a odborného zaškolenia a výcviku, plány a prostriedky na dosiahnutie stáleho hospodárskeho,

sociálneho a kultúrneho rozvoja a plnej a produktívnej zamestnanosti za podmienok zabezpečujúcich jednotlivcovi základné politické a hospodárske slobody.

Článok 7

Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého človeka na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky, ktoré zabezpečujú najmä:

- a) odmenu, ktorá poskytuje ako minimum všetkým pracovníkom:
 - (i) spravodlivú mzdu a rovnakú odmenu za prácu rovnakej hodnoty bez akéhokoľvek rozlišovania, pričom najmä ženám sú zaručené pracovné podmienky nie horšie, než aké majú muži, s rovnakou odmenou za rovnakú prácu;
 - (ii) slušný život pre ne a ich rodiny v súlade s ustanoveniami tohto paktu;
- b) bezpečné a zdravotne neškodné pracovné podmienky;
- c) rovnakú príležitosť pre všetky dosiahnuť v zamestnaní povýšenie na zodpovedajúci vyšší stupeň, pričom sa nebudú uplatňovať iné kritériá než dĺžka zamestnania a schopnosti;
- d) odpočinok, zotavenie a rozumné vymedzenie pracovných hodín a pravidelnú platenú dovolenku, ako aj odmenu v dňoch verejných sviatkov.

Článok 8

1. Štáty, zmluvné strany paktu, sa zaväzujú zabezpečiť:

- a) právo každého na zakladanie odborových organizácií a právo vstupovať do odborových organizácií podľa vlastného výberu, podliehajúce iba stanovám príslušnej odborovej organizácie, na uplatňovanie a ochranu svojich hospodárskych a sociálnych záujmov. Výkon tohto práva nesmú obmedzovať žiadne obmedzenia okrem tých, ktoré ustanovuje zákon a ktoré sú nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti alebo verejného poriadku, alebo na ochranu práv a slobôd druhých;
 - b) právo odborových organizácií a zakladanie národných federácií a ich konfederácií a ich právo vytvárať medzinárodné odborové organizácie alebo sa k nim pripojiť;
 - c) právo odborových organizácií na slobodnú činnosť, nepodliehajúcu žiadnym obmedzeniam okrem tých, ktoré ustanovuje zákon a ktoré sú nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti alebo verejného poriadku, alebo na ochranu práv a slobôd druhých;
 - d) právo na štrajk za predpokladu, že sa uskutočňuje v súlade so zákonmi príslušnej krajiny.
2. Tento článok nebráni uložiť zákonné obmedzenia výkonu týchto práv pre príslušníkov ozbrojených síl alebo polície, alebo správnych orgánov štátu.
3. Nič v tomto článku neoprávňuje zmluvné strany dohovoru Medzinárodnej organizácie práce z roka 1948 o slobode združovania a ochrane práva organizovať sa, aby prijali zákonodarné opatrenia, ktoré by prejudikovali záruky ustanovené v tomto dohovore alebo aplikovali právo takým spôsobom, ktorý tieto záruky prejudikoval.

Článok 9

Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého na sociálne zabezpečenie, zahŕňajúc do toho právo na sociálne poistenie.

Článok 10

Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú, že:

1. Najširšia možná ochrana a pomoc by sa mala poskytnúť rodine, ktorá je prirodzenou a základnou jednotkou spoločnosti, najmä na jej založenie a v čase, keď zodpovedá za starostlivosť a výchovu maloletých detí. Manželstvo sa musí uzavrieť na základe slobodného súhlasu snúbencov.
2. Osobitná ochrana by sa mala poskytovať matkám v priebehu primeraného obdobia pred narodením a po narodení dieťaťa. Počas tohto obdobia by sa pracujúcim matkám mala poskytnúť platená dovolenka alebo dovolenka so zodpovedajúcimi požitkami zo sociálneho zabezpečenia.
3. Osobitné opatrenia by sa mali robiť na ochranu a pomoc všetkým deťom a mládeži bez akejkoľvek diskriminácie na základe rodinného pôvodu alebo iných podmienok. Deti a mládež by sa mali ochraňovať pred hospodárskym a sociálnym vykorisťovaním. Ich zamestnávanie prácou, ktorá by škodila ich morálke alebo zdraviu, alebo by ohrozovala ich život, alebo by mohla brzdiť ich normálny vývoj, by sa mali trestať podľa zákona. Štáty by tiež mali určiť vekovú hranicu, pod ktorou by detská námedzná práca mala byť zakázaná a trestaná podľa zákona.

Článok 11

1. Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého jednotlivca na primeranú životnú úroveň pre neho a jeho rodinu, zahrňujúce dostatočnú výživu, šatstvo, byt, a na neustále zlepšovanie životných podmienok. Zmluvné štáty podniknú zodpovedajúce kroky, aby zabezpečili uskutočnenie tohto práva, uznávajúc pre dosiahnutie tohto cieľa zásadnú dôležitosť medzinárodnej spolupráce, založenej na slobodnom súhlase.
2. Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú základné právo každého na oslobodenie od hladu, urobia tak jednotlivo, ako aj na základe medzinárodnej súčinnosti také opatrenia, zahŕňajúc do toho osobitné programy, ktoré sú potrebné:
 - a) na zlepšenie spôsobov výroby, uchovávanía a distribúcie potravín plným využitím technického a vedeckého poznania, šírením vedomostí o zásadách výživy a rozvíjaním alebo reformovaním poľnohospodárskych systémov takým spôsobom, aby sa dosiahol najúčinnější rozvoj a využitie prírodných zdrojov; b) na zabezpečenie spravodlivej distribúcie svetových zásob potravín v pomere k potrebe s prihliadnutím na problémy tak krajín dovážajúcich potraviny, ako krajín, ktoré potraviny vyvážajú.

Článok 12

1. Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého na dosiahnutie najvyššej dosiahnuteľnej úrovne fyzického a duševného zdravia.
2. Štáty, zmluvné strany paktu, urobia opatrenia na dosiahnutie plného uskutočnenia tohto práva, ktoré budú zahŕňať:
 - a) opatrenia na zníženie počtu potratov a dojčenskej úmrtnosti a opatrenia na zdravý vývoj dieťaťa;
 - b) zlepšenie všetkých stránok vonkajších životných podmienok a priemyselnej hygieny;
 - c) prevenciu, liečenie a kontrolu epidemických, miestnych chorôb, chorôb z povolania a iných chorôb;
 - d) vytvorenie podmienok, ktoré by každému zabezpečili lekársku pomoc a starostlivosť v prípade choroby.

Článok 13

1. Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého na vzdelanie. Súhlasia s tým, že vzdelanie bude smerovať k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a zmyslu pre jej dôstojnosť a posilneniu úcty k ľudským právam a základným slobodám.
Súhlasia, že vzdelanie má umožniť všetkým osobám účinnú účasť v slobodnej spoločnosti, napomáhať vzájomné porozumenie, znášanlivosť a priateľstvo medzi všetkými národmi a všetkými rasovými, etnickými a náboženskými skupinami ako rozvoj činnosti Organizácie Spojených národov na zachovanie mieru.
2. Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú, že so zreteľom na dosiahnutie plného uskutočnenia tohto práva:
 - a) základné vzdelanie bude povinné a slobodne prístupné všetkým;
 - b) stredoškolské vzdelanie vo svojich rozličných formách, zahŕňajúc do toho technické a odborné stredoškolské vzdelanie, sa všeobecne umožní a sprístupní každému všetkými vhodnými prostriedkami a najmä postupným zavádzaním bezplatného vzdelania;
 - c) vyššie vzdelanie sa takisto sprístupní každému, a to podľa schopností všetkými vhodnými prostriedkami a najmä postupným zavádzaním bezplatného vzdelania;
 - d) elementárne vzdelanie osôb, ktoré nezískali alebo nedokončili základné vzdelanie, sa bude pokiaľ možno povzbudzovať alebo zintenzívňovať;
 - e) bude sa na všetkých stupňoch aktívne usilovať o rozvoj školského systému, zavedie sa primeraný systém štipendií a sústavne sa budú zlepšovať materiálne podmienky vyučovúcich.
3. Štáty, zmluvné strany paktu, sa zaväzujú rešpektovať slobodu rodičov, prípadne poručníkov zvoliť svojim deťom iné školy než zriadené verejnými orgánmi, ktoré zodpovedajú takej minimálnej úrovni vzdelania, akú stanovil alebo schválil štát, a zabezpečovať náboženskú a morálnu výchovu ich detí v zhode s ich vlastným presvedčením.
4. Žiadna z častí tohto článku sa nemá vykladať ako miešanie sa do slobody jednotlivcov a organizácií zriaďovať a riadiť výchovné inštitúcie, vždy však za podmienok zachovania zásad ustanovených v odseku 1 tohto článku a požiadaviek, že vzdelanie poskytované v takých inštitúciách má zodpovedať minimálnej úrovni ustanovenej štátom.

Článok 14

Každý štát, zmluvná strana paktu, ktorý v čase, keď sa stane zmluvnou stranou, nevie zabezpečiť na materskom území alebo na inom území pod svojou právomocou povinné základné bezplatné vzdelanie, sa zaväzuje vypracovať a prijať v priebehu dvoch rokov podrobný plán opatrení na postupné zavádzanie zásady povinného a bezplatného vzdelania pre všetkých, a to v primeranom čase, ktorý sa v pláne určí.

Článok 15

1. Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého:
 - a) zúčastňovať sa na kultúrnom živote;
 - b) využívať výsledky vedeckého pokroku a jeho aplikácie;
 - c) požívať ochranu morálnych a materiálnych záujmov, ktoré vyplývajú z jeho vedeckej, literárnej alebo umeleckej tvorby.
2. Opatrenia, ktoré majú urobiť štáty, zmluvné strany paktu, na dosiahnutie plného

uskutočnenia tohto práva, budú zahŕňať aj tie, ktoré sú nevyhnutné na zachovanie, rozvoj a šírenie vedy a kultúry.

3. Štáty, zmluvné strany paktu, sa zaväzujú rešpektovať slobodu nevyhnutnú na vedecký výskum a tvorivú činnosť.
4. Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú prospech vyplývajúci z povzbudzovania a rozvoja medzinárodných stykov a spolupráce vo vedeckej a v kultúrnej oblasti.

ČASŤ IV

Článok 16

1. Štáty, zmluvné strany paktu, sa zaväzujú, že budú podľa ustanovení tejto časti paktu predkladať správy o prijatých opatreniach a pokroku dosiahnutom pri dodržiavaní práv uznaných v tomto pakte.
 - a) Všetky správy sa budú predkladať generálnemu tajomníkovi Organizácie Spojených národov, ktorý odovzdá ich kópie hospodárskej a sociálnej rade na posúdenie podľa ustanovení tohto paktu.
 - b) Generálny tajomník Organizácie Spojených národov tiež odovzdá kópie správ alebo príslušné výňatky zo správ štátov, zmluvných strán paktu, ktoré sú tiež členmi odborných organizácií, týmto organizáciám, pokiaľ sa tieto správy alebo výňatky z nich týkajú akejkoľvek veci, pre ktorú je tá alebo oná odborná organizácia príslušná podľa svojich ustavujúcich dokumentov.

Článok 17

1. Štáty, zmluvné strany paktu, budú podávať svoje správy postupne podľa programu, ktorý určí hospodárska a sociálna rada v priebehu jedného roka od nadobudnutia platnosti tohto paktu po konzultácii so zmluvnými štátmi a s príslušnými odbornými organizáciami.
2. Správy môžu uvádzať činitele a ťažkosti ovplyvňujúce stupeň záväzkov prijatých podľa tohto paktu.
3. V tých prípadoch, keď štát, zmluvná strana paktu, príslušné informácie už predložil Organizácii Spojených národov alebo ktorejkoľvek odbornej organizácii, nebude treba túto informáciu opakovať, ale postačí presný odkaz na tieto informácie.

Článok 18

V zhode so svojou zodpovednosťou podľa Charty Organizácie Spojených národov v oblasti základných ľudských práv a základných slobôd môže sa hospodárska a sociálna rada s odbornými organizáciami OSN dohodnúť, aby jej podávali správy o pokroku dosiahnutom pri dodržiavaní tých ustanovení tohto paktu, ktoré patria do rámca ich činnosti. Tieto správy môžu zahŕňať údaje o rozhodnutiach a odporúčaní prijatých na vykonávanie tejto úlohy ich príslušnými orgánmi.

Článok 19

Hospodárska a sociálna rada môže postupovať Komisii pre ľudské práva na štúdium a na všeobecné odporúčania, prípadne na informovanie správy týkajúcej sa ľudských práv, predložené štátmi podľa článku 16 a 17 alebo odbornými organizáciami podľa článku 18.

Článok 20

Štáty, zmluvné strany paktu, a príslušné odborné organizácie môžu predkladať hospodárskej a sociálnej rade pripomienky ku ktorémukoľvek všeobecnému odporúčaniam urobenému podľa článku 19 alebo k otázke na také všeobecné odporúčania obsiahnuté v ktorejkoľvek správe Komisie pre ľudské práva alebo v ktorejkoľvek dokumentácii, na ktorú správa odkazuje.

Článok 21

Hospodárska a sociálna rada môže z času na čas predkladať valnému zhromaždeniu správy s odporúčaniami všeobecnej povahy a súhrn informácií získaných od štátov, zmluvných strán paktu, a od odborných organizácií o prijatých opatreniach a pokroku dosiahnutom v celkovom dodržiavaní práv uznaných v tomto pakte.

Článok 22

Hospodárska a sociálna rada môže upozorniť iné orgány Organizácie Spojených národov, ich podriadené zložky a odborné organizácie zaoberajúce sa poskytovaním technickej pomoci na akékoľvek záležitosti vyplývajúce zo správ spomenutých v tejto časti paktu, ktoré by mohli takým orgánom pomôcť – v rámci ich kompetencie – pri rozhodovaní o vhodnosti medzinárodných opatrení, ktoré by mohli prispieť k účinnému a postupnému plneniu tohto paktu.

Článok 23

Štáty, zmluvné strany paktu, súhlasia s tým, že medzinárodné opatrenie na dosiahnutie práv uznaných v tomto pakte zahŕňa také metódy, ako je uzavieranie dohôd, prijímanie odporúčaní, poskytovanie technickej pomoci, konanie regionálnych a technických zasadnutí za účelom konzultácií, ako aj štúdie organizované v spojení s príslušnými vládami.

Článok 24

Nič v tomto pakte sa nemôže vykladať tak, aby oslabovalo ustanovenia Charty Organizácie Spojených národov OSN, ktoré vymedzujú zodpovednosť rozličných orgánov Organizácie Spojených národov a ich odborných organizácií v oblasti, ktorou sa zaoberá pakt.

Článok 25

Nič v tomto pakte sa nemôže vykladať tak, aby oslabovalo prirodzené právo všetkých národov plne a slobodne využívať svoje prírodné bohatstvo a zdroje.

Článok 26

1. Tento pakt je otvorený na podpis ktoréhokoľvek členského štátu Organizácie Spojených národov alebo člena ktorejkoľvek jej odbornej organizácie, ktoréhokoľvek štátu – účastníka Medzinárodného súdneho dvora – a ktoréhokoľvek iného štátu, ktorý Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov vyzvalo, aby sa stal účastníkom tohto paktu.
2. Tento pakt bude ratifikovaný. Ratifikačné listiny budú uložené u generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov.
3. Tento pakt je otvorený na prístup ktoréhokoľvek štátu uvedeného v odseku 1 tohto článku.

4. Prístup sa uskutoční uložením listiny o prístupe u generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov.
5. Generálny tajomník Organizácie Spojených národov upovedomí všetky štáty, ktoré tento pakt podpísali alebo k nemu pristúpili, o uložení každej ratifikačnej listiny alebo listiny o prístupe.

Článok 27

1. Tento pakt nadobudne účinnosť tri mesiace odo dňa uloženia tridsiatej piatej ratifikačnej listiny alebo listiny o prístupe u generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov.
2. Pre každý štát, ktorý bude tento pakt ratifikovať alebo k nemu pristúpi po uložení tridsiatej piatej ratifikačnej listiny alebo listiny o prístupe, nadobudne pakt účinnosť tri mesiace po tom, čo tento štát uloží ratifikačnú listinu alebo listinu o prístupe.

Článok 28

Ustanovenia tohto paktu sa vzťahujú na všetky časti federálnych štátov bez akýchkoľvek obmedzení alebo výnimiek.

Článok 29

1. Ktorýkoľvek štát, zmluvná strana paktu, môže navrhnúť zmenu paktu a predložiť ju generálnemu tajomníkovi Organizácie Spojených národov. Generálny tajomník potom oboznámi s pozmeňujúcim návrhom štáty, zmluvné strany paktu, so žiadosťou, aby mu oznámili, či sú za zvolanie konferencie zmluvných strán paktu, ktorá by návrh posúdila a rozhodla o ňom. Generálny tajomník zvolá konferenciu pod záštitou Organizácie Spojených národov, ak sa aspoň tretina štátov vysloví za jej usporiadanie. Každý pozmeňovací návrh prijatý väčšinou štátov prítomných a hlasujúcich na konferencii sa predloží Valnému zhromaždeniu Organizácie Spojených národov na schválenie.
2. Zmeny nadobudnú účinnosť, ak ich schváli Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov a prijme dvojtretinová väčšina štátov, ktoré sú zmluvnými stranami paktu, podľa svojich ústavných predpisov.
3. Ak zmeny nadobudnú účinnosť, stanú sa záväznými pre tie zmluvné strany paktu, ktoré ich prijali, zatiaľ čo ostatné zmluvné strany paktu, sa riadia ktoroukoľvek skoršou zmenou, ktorú prijali.

Článok 30

Bez ohľadu na oznámenia urobené podľa článku 26 ods. 5 informuje generálny tajomník všetky štáty uvedené v odseku 1 toho istého článku:

- a) o podpisoch a ratifikačných listinách a listinách o prístupe podľa článku 26;
- b) o dni, keď tento pakt nadobudne účinnosť podľa článku 27, a o dni, keď nadobudne účinnosť zmena podľa článku 29.

Článok 31

1. Tento pakt, ktorého čínske, anglické, francúzske, ruské a španielske znenia sú autentické, bude uložený v archíve Organizácie Spojených národov.
2. Generálny tajomník Organizácie Spojených národov pošle otvorený výtlačok tohto paktu všetkým štátom uvedeným v článku 26.

Všeobecný výklad 4: Právo na primerané bývanie

CESCR Všeobecný výklad 4. Právo na primerané bývanie čl. 11 (1) – 13. 12. 1991

1. V súlade s článkom 11 (1) paktu, členské štáty „uznávajú právo každého na primeraný životný štandard pre neho i jeho rodinu, ktorá zahŕňa primerané jedlo, oblečenie a bývanie, a taktiež právo na neustále zlepšovanie životných podmienok“. Ľudské právo na primerané bývanie, vyplývajúce z práva na primeraný životný štandard, je kľúčové a mimoriadne dôležité pre využívanie všetkých hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv.
2. Výbor zozbieral veľké množstvo informácií týkajúcich sa tohto práva. Od roku 1979 výbor a jeho predchodcovia preskúmali 75 správ, ktoré sa zaoberali právom na primerané bývanie. Výbor tiež venoval jeden deň všeobecnej diskusii o tejto otázke na svojom treťom (pozri E/1989/22, odsek 312) a štvrtom zasadnutí (E/1990/23, odseky 281 – 285). Okrem toho výbor sa starostlivo zaoberal informáciami zozbieranými počas Medzinárodného roku bývania pre ľudí bez domova (1987) vrátane Globálnej stratégie bývania do roku 2000, schválenej Valným zhromaždením OSN rezolúciou 42/191 z 11. decembra 1987. Výbor tiež posúdil relevantné správy a iné dokumenty Komisie pre ľudské práva a Subkomisie pre prevenciu diskriminácie a ochranu menšín.
3. Hoci široká škála medzinárodných dokumentov sa venuje rôznym aspektom práva na primerané bývanie, článok 11 (1) paktu je najúplnejší a asi najdôležitejší zo všetkých príslušných ustanovení.
4. Napriek faktu, že medzinárodné spoločenstvo opakovane potvrdilo nevyhnutnosť úplného rešpektovania práva na primerané bývanie, stále existuje znepokojujúco rozsiahla priepasť medzi štandardmi stanovenými v článku 11 (1) a situáciou, ktorá pretrváva v mnohých častiach sveta. Kým problémy sú často veľmi naliehavé v niektorých rozvojových krajinách, ktoré sa musia vyrovnávať s nedostatočnými zdrojmi a inými obmedzeniami, výbor pozoruje, že závažné problémy s bezdomovectvom a neprimeraným bývaním existujú aj v niektorých ekonomicky najrozvinutejších krajinách. Spojené národy odhadujú, že vo svete žije vyše 100 miliónov ľudí bez domova a viac než 1 miliarda ľudí býva neprimerane. Nezdá sa, že by sa tento počet znižoval. Naopak, skôr sa zdá, že žiaden členský štát nie je ušetrený od významných problémov rôzneho druhu vo vzťahu k právu na bývanie.
5. V niektorých prípadoch správy členských štátov prerokované výborom priznali a opísali ťažkosti pri zabezpečovaní práva na primerané bývanie. Z väčšej časti však poskytnuté informácie neboli dostatočné na to, aby si výbor mohol vytvoriť adekvátny obraz o situácii v danom štáte. Tento všeobecný výklad má tak za cieľ identifikovať niektoré z hlavných záležitostí, ktoré výbor považuje za dôležité v súvislosti s týmto právom.
6. Právo na primerané bývanie sa vzťahuje na každého. Kým odkaz na „neho a jeho rodinu“ odráža predpoklady o rodových rolách a vzorcoch ekonomickej aktivity, ktoré boli všeobecne akceptované v roku 1966, keď bol pakt schválený, táto

formulácia nemôže byť dnes vysvetľovaná tak, že obsahuje akékoľvek obmedzenia na uplatnenie tohto práva na ženu alebo domácnosti vedené ženou, alebo iné takéto skupiny. Koncept „rodiny“ musí byť chápaný v jeho širšom zmysle. Ďalej jednotlivci, ako aj rodiny majú nárok na primerané bývanie bez ohľadu na vek, ekonomický stav, skupinovú alebo inú príslušnosť a ďalšie podobné faktory. Využívanie tohto práva v súlade s článkom 2 (2) paktu nesmie byť predmetom žiadnej formy diskriminácie.

7. Podľa stanoviska výboru by sa právo na bývanie nemalo interpretovať v úzkom alebo obmedzenom zmysle, ktorý by ho napríklad redukoval na prístrešie, ktoré poskytuje strecha nad hlavou, alebo ho výhradne vnímal ako komoditu. Malo by byť vnímané skôr ako právo žiť niekde v bezpečí, pokoji a dôstojnosti, a to z dvoch príčin. Na prvom mieste, právo na bývanie je neodlučiteľne späté s inými ľudskými právami a so základnými princípmi, na ktorých je založený pakt. Teda „vrodená dôstojnosť ľudskej bytosti“, z ktorej sú odvodené práva v pakte, vyžaduje takú interpretáciu pojmu „bývanie“, ktorá počíta s rozmanitosťou ostatných náhľadov, pričom najdôležitejšie je, že právo na bývanie by malo byť zaručené pre všetky osoby bez ohľadu na ich príjem alebo prístup k ekonomickým zdrojom. Po druhé, odkaz v článku 11 (1) sa musí vykladať nielen ako týkajúci sa bývania, ale vzťahujúci sa aj na primerané bývanie. Ako uvádzajú Komisia pre ľudské sídla a Globálna stratégia bývania do roku 2000: „Primerané bývanie znamená... primerané súkromie, primeraný priestor, primerané bezpečie, primerané osvetlenie a vetranie, primeranú základnú infraštruktúru a primeranú polohu vzhľadom na zamestnanie a základné vybavenie – všetko za prijateľnú cenu.“
8. Týmto je koncept primeranosti významný v súvislosti s právom na bývanie, keďže slúži na zdôraznenie množstva faktorov, ktoré sa musia vziať do úvahy pri určovaní toho, či sa konkrétne formy bývania môžu považovať za spĺňajúce podmienku „primeraného bývania“ v zmysle paktu. Aj keď je primeranosť čiastočne určovaná sociálnymi, ekonomickými, kultúrными, klimatickými, ekologickými a inými faktormi, výbor sa domnieva, že je predsa len možné identifikovať určité aspekty práva, ktoré sa musia brať do úvahy v akomkoľvek konkrétnom kontexte. Sú to:
 - a) **Právna istota právnej formy bývania.** Právna forma bývania môže mať rôzne podoby, zahŕňajúc nájomné (verejné a súkromné) ubytovanie, družstevné bývanie, prenájom, bývanie vo vlastnom dome, núdzové bývanie a neformálne obydlia vrátane obsadenia pozemku alebo nehnuteľnosti. Bez ohľadu na typ právnej formy bývania všetky osoby by mali mať taký stupeň zabezpečenia tejto formy, ktorý by im dával záruku ochrany pred núteným vystaňovaním, obťažovaním a inými ohrozeniami. Členské štáty by mali vzápätí podniknúť opatrenia zamerané na poskytnutie istoty právnej formy bývania všetkým osobám a domácnostiam, ktorým v súčasnosti chýba takáto ochrana, v priamej konzultácii s dotknutými osobami a skupinami.
 - b) **Dostupnosť služieb, materiálov, zariadení a infraštruktúry.** Primerané obydlie musí zahŕňať určité zariadenia nevyhnutné pre zdravie, bezpečnosť, pohodlie a výživu. Všetci užívatelia práva na primerané bývanie by mali mať trvalý prístup

k prirodzeným a bežným zdrojom, ako sú bezpečná pitná voda, energia na varenie, vykurovanie a svietenie, sanitárne a hygienické zariadenia, možnosti na uskladnenie jedla, likvidácia odpadu, kanalizácia a núdzové služby.

- c) **Finančná dostupnosť.** Osobné finančné náklady alebo finančné náklady domácnosti spojené s bývaním by mali byť na takej úrovni, aby nebolo ohrozené alebo sťažené dosiahnutie a uspokojenie iných základných potrieb. Členské štáty by mali zrealizovať opatrenia, ktoré by zabezpečili, že percentuálny podiel nákladov na bývanie vo všeobecnosti zodpovedá úrovni príjmov. Členské štáty by mali vytvoriť systém finančnej podpory bývania pre tých, ktorí si nemôžu zaobstarať cenovo dostupné bývanie, a tiež formy a stupne financovania bývania dostatočne odrážajúce potreby bývania. V súlade s princípom cenovej dostupnosti by mali byť nájomníci vhodnými spôsobmi chránení pred neprímeranou výškou nájomného alebo jeho zvyšovaním. V spoločnostiach, kde tvoria prírodné materiály hlavné zdroje stavebného materiálu, by mali členské štáty podniknúť kroky, ktoré zabezpečia dostupnosť takýchto materiálov.
- d) **Obyvateľnosť.** Primerané bývanie musí byť obývatel'né v tom zmysle, aby poskytovalo jeho obyvateľom dostatočný priestor a ochránilo ich pred zimou, vlhkom, horúčkami, dažďom, vetrom a inými hrozbami pre zdravie, ako aj pred stavebnými rizikami a prenášcami chorôb. Takisto musí byť zaručená fyzická bezpečnosť obyvateľov. Výbor vyzýva členské štáty, aby komplexne uplatňovali princípy zdravého bývania vypracované Svetovou zdravotníckou organizáciou (WHO), ktoré vnímajú bývanie ako faktor životného prostredia často spätý v epidemiologických analýzach s podmienkami na vznik ochorení; t. j. neprímerané a nedostačujúce bývanie a životné podmienky sa pravidelne spájajú s vyššou mierou úmrtnosti a chorobnosti.
- e) **Prístupnosť.** Primerané bývanie musí byť prístupné pre tých, ktorí naň majú právo. Znevýhodneným skupinám musí byť poskytnutý plný a trvalý prístup k vhodnej ponuke bývania. Znevýhodnené skupiny ako staršie osoby, deti, osoby s fyzickým postihnutím, smrteľne chorí, HIV pozitívni jedinci, osoby so chronickými zdravotnými problémami, duševne chorí, obeť prírodných katastrof, ľudia žijúci v rizikových oblastiach a ďalšie skupiny by mali byť určitým spôsobom uprednostňované v oblasti bývania. Zákony aj stratégie bývania by mali plne vziať do úvahy špeciálne potreby týchto skupín. V mnohých členských štátoch by malo byť ústredným politickým cieľom zlepšenie prístupu k pozemkom pre tých, čo pôdu nevlastnia, alebo pre schudobnené časti spoločnosti. Je potrebné vytvoriť zreteľné vládne záväzky zamerané na zdôvodnenie práva všetkých na bezpečné miesto pre život v mieri a dôstojnosti vrátane nároku na prístup k pôde.
- f) **Poloha.** Primerané bývanie sa musí nachádzať v lokalite, ktorá umožňuje prístup k pracovným možnostiam, zdravotným službám, školám, opatrovateľským centráam pre deti a iným sociálnym zariadeniam. Toto platí pre veľké mestá, ako aj pre vidiecke oblasti, kde časové a finančné náklady na dochádzanie za prácou môžu klásť nadmerné nároky na rozpočet nemajetných domácností. Podobne by obydlie nemalo byť vybudované v znečistených priestranstvách ani v bezprostrednej blízkosti zdrojov znečistenia, ktoré ohrozujú právo na zdravie obyvateľov.

- g) **Kultúrna vhodnosť.** Spôsob konštrukcie obydla, použité stavebné materiály a sprievodné postupy musia náležite umožniť vyjadrenie kultúrnej identity a rozmanitosti bývania. Aktivity sledujúce vývoj alebo modernizáciu v oblasti bývania by mali zabezpečiť, aby neboli obetované kultúrne dimenzie bývania a aby okrem iného boli tiež primerane zabezpečené moderné technologické zariadenia.
9. Ako bolo už spomenuté, právo na primerané bývanie nemôže byť vnímané izolovane od ostatných ľudských práv obsiahnutých v dvoch medzinárodných paktoch a ďalších príslušných medzinárodných dokumentoch. V tejto súvislosti už boli spomenuté koncepcia ľudskej dôstojnosti a princíp nediskriminácie. Navyše plné využívanie ďalších práv – ako sú právo na slobodu prejavu, právo na slobodu združovania (napríklad pre nájomníkov a iné komunitné skupiny), právo na slobodu pobytu a právo podieľať sa na verejnom rozhodovaní – je nevyhnutné, ak má byť právo na primerané bývanie realizované a zachovávané všetkými spoločenskými skupinami. Podobne tvorí veľmi dôležitý aspekt v definovaní práva na primerané bývanie aj právo nebyť obeťou svojvoľného alebo nezákonného zasahovania do súkromia, rodiny, domova alebo korešpondencie.
10. Bez ohľadu na stav rozvoja ktorejkoľvek krajiny existujú určité opatrenia, ktoré musia byť podniknuté okamžite. Ako sa uvádza v Globálnej stratégii bývania a iných medzinárodných analýzach, mnohé z opatrení, ktoré sú potrebné na presadenie práva na bývanie, si vyžadujú len to, aby sa vláda zdržala určitých postupov a zaviazala sa podporovať svojpomoc dotknutých skupín. V prípade, že podobné opatrenia by boli považované za presahujúce maximum prostriedkov dostupných členským štátom, je vhodné, aby bola čo najskôr vytvorená požiadavka medzinárodnej spolupráce v súlade s článkami 11 (1), 22 a 23 paktu a bol o tom informovaný výbor.
11. Členské štáty musia prednostne venovať zvláštnu pozornosť takým sociálnym skupinám, ktoré žijú v nepriaznivých podmienkach. Rovnako by politika a legislatíva nemali byť navrhované tak, aby zvýhodňovali už zvýhodnené sociálne skupiny na úkor ostatných. Výbor si je vedomý toho, že právo na nepretržité zlepšovanie životných podmienok môžu ovplyvňovať vonkajšie faktory a že v mnohých členských štátoch celkové životné podmienky počas 80. rokov poklesli. Ako však výbor konštatoval vo Všeobecnom výklade č. 2 (1990) (E/1990/23, príloha III), záväzky vyplývajúce z paktu naďalej ostávajú platiť napriek problémom zapríčineným vonkajšími okolnosťami a sú vari ešte viac relevantné v časoch hospodárskej recesie. Všeobecný pokles podmienok na život a bývanie, ktorý môže byť priamo pripísaný politickým a legislatívnym rozhodnutiam členských štátov, a absencia sprievodných kompenzačných opatrení by sa výboru javili v rozpore so záväzkami vyplývajúcimi z paktu.
12. Zatiaľ čo najvhodnejšie spôsoby dosiahnutia plnej realizácie práva na primerané bývanie sa budú pri jednotlivých členských štátoch nevyhnutne líšiť, pakt jasne vyžaduje, aby každý z členských štátov podnikol s týmto cieľom akékoľvek potrebné kroky. To si bude takmer vždy vyžadovať prijatie národnej stratégie bývania, ktorá, ako je uvedené v odseku 32 Globálnej stratégie bývania, „definuje ciele pre rozvoj podmienok na prístrešie, určuje dostupné prostriedky na splnenie týchto cieľov a finančne najefektívnejší spôsob ich využitia a stanovuje povinnosti a časový rámeč

na uskutočnenie potrebných opatrení.“ Z dôvodov závažnosti a efektívnosti, ako aj s cieľom zabezpečiť dodržiavanie ostatných ľudských práv by mala takáto stratégia odrážať rozsiahle priame konzultácie a účasť všetkých, ktorých sa to týka, vrátane bezdomovcov, neprimerane bývajúcich a ich zástupcov. Ďalej by sa mali podniknúť kroky zabezpečujúce koordináciu medzi ministerstvami a miestnou samosprávou, aby sa zosúladiли jednotlivé politiky (ekonomika, poľnohospodárstvo, životné prostredie, energetika atď.) so záväzkami vyplývajúcimi z článku 11 paktu.

13. Efektívne sledovanie situácie týkajúcej sa bývania je ďalší záväzok s okamžitou platnosťou. Splnenie záväzkov vyplývajúcich z článku 11 (1) znamená, že členské štáty okrem iného musia preukázať, že podnikli potrebné kroky, či už samostatne alebo na základe medzinárodnej spolupráce, ktoré pomôžu zistiť rozsah bezdomovectva a neprimeraného bývania. V tejto súvislosti zdôrazňujú upravené všeobecné smernice týkajúce sa formy a obsahu správ prijatých výborom (E/C.12/1991/1) potrebu „poskytnúť podrobné informácie o tých skupinách v rámci... spoločnosti, ktoré sú v súvislosti s bývaním ohrozené a znevýhodnené.“ Tie zahŕňajú predovšetkým osoby bez domova a ich rodiny, ľudí bývajúcich neprimerane a bez okamžitého prístupu k základnému vybaveniu, ďalej tých, ktorí žijú v „ilegálnych“ osadách, nútene vystahovaných a skupiny s nízkym príjmom.
14. Opatrenia navrhnuté na splnenie záväzkov členských štátov týkajúcich sa práva na primerané bývanie môžu predstavovať akúkoľvek kombináciu vhodných opatrení verejného a súkromného sektora. Kým v niektorých štátoch môžu byť financie na bývanie najprospešnejšie vynaložené na priamu stavbu nových domov, vo väčšine prípadov skúsenosti ukázali neschopnosť vlád plne zabezpečiť dostatok domov vybudovaných štátom. Preto by mali členské štáty podporovať aj „umožňujúce stratégie“ v kombinácii s úplným podriadením záväzkom vzťahujúcim sa na právo na primerané bývanie. Záväzok má vo svojej podstate celkovo demonštrovať, že realizované opatrenia sú dostatočné na to, aby zabezpečili toto právo pre každého jedinca v čo najkratšom možnom čase v súlade s maximom dostupných prostriedkov.
15. Mnohé z vyžadovaných opatrení budú znamenať aj rozdelenie prostriedkov a všeobecnú politickú iniciatívu. Predsa len by sa však úloha formálnych legislatívnych a administratívnych opatrení nemala v tomto kontexte podceňovať. Globálna stratégia bývania (odseky 66 a 67) upozorňuje na typy opatrení, ktoré môžu byť v tomto smere podniknuté, a na ich význam.
16. V niektorých štátoch je právo na primerané bývanie ústavne zakotvené. V takýchto prípadoch má výbor osobitný záujem o podanie výkladu o právnom a praktickom význame takéhoto prístupu. Mali by byť poskytnuté detaily o jednotlivých prípadoch a ďalších spôsoboch, v ktorých sa právne ukotvenie prejavilo ako prospešné.
17. Výbor vníma potrebu, aby mnohé zložky práva na primerané bývanie boli prinajmenšom zabezpečené vo forme vnútroštátnych zákonných nápravných prostriedkov. V závislosti od právneho systému by takéto oblasti mohli zahŕňať aj: **a)** právne žaloby zamerané na predchádzanie plánovaným vystahovaniam alebo demolíciám prostredníctvom vydania súdne nariadených zákazov; **b)** právne postupy umožňujúce odškodnenie za nelegálne vystahovanie; **c)** sťažnosti proti nezákonnému

konaniu, ktoré bolo uskutočnené alebo podporované prenajímateľmi (či už verejnými, alebo súkromnými) a týkajúce sa výšky nájomného, údržby obydlia a rasovej alebo inej diskriminácie; **d**) podanie obžaloby pri akejkoľvek forme diskriminácie týkajúcej sa pridelenia a dostupnosti bývaní; **e**) sťažnosti proti prenajímateľom týkajúce sa nezdravých alebo nedostatočných podmienok bývania. V niektorých právnych systémoch by bolo tiež náležité preskúmať možnosť podania hromadnej žaloby v situáciách, ktoré sú charakteristické významne zvýšenou úrovňou bezdomovectva.

18. V tomto smere považuje výbor prípady núteného vystahovania za evidentne nezlučiteľné s požiadavkami paktu a oprávnené len za mimoriadnych okolností a v súlade s príslušnými princípmi medzinárodného práva.
19. Článok 11 (1) sa končí záväzkom členských štátov uznávať „dôležitosť medzinárodnej spolupráce založenej na slobodnej dohode.“ Tradične menej než 5 percent celkovej medzinárodnej podpory je orientovaných na bývanie alebo ľudské obydlia a často spôsob, akým sú takéto financie poskytované, len málo zodpovedá potrebám bývania znevýhodnených skupín. Členské štáty, príjemcovia aj poskytovatelia, by mali zabezpečiť, aby bola podstatná časť financií venovaná vytvoreniu podmienok vedúcich k vyššiemu počtu osôb, ktoré budú primerane bývať. Medzinárodné finančné inštitúcie podporujúce opatrenia na štrukturálne prispôbenie by mali zabezpečiť, aby tieto opatrenia neohrozili využívanie práva na primerané bývanie. Členské štáty by sa mali pri zvažovaní medzinárodnej finančnej spolupráce usilovať o označenie oblastí súvisiacich s právom na primerané bývanie, kde bude financovanie zvonku najúčinnejšie. Takéto žiadosti by mali plne zohľadňovať potreby a stanoviská dotknutých skupín.

Všeobecný výklad 7: Nútené vystahovania

CESCR: Právo na primerané bývanie (čl. 11.1): nútené vystahovania – 20. 5. 1997

1. Vo všeobecnom výklade č. 4 (1991) výbor konštatoval, že všetkým osobám by mal byť poskytnutý taký stupeň zabezpečenia istoty právnej formy bývania, ktorý zaručuje právnu ochranu proti nútenému vystahovaniu, obťažovaniu a iným ohrozeniam. Skončil tým, že nútené vystahovania sú **evidentne** nezlučiteľné s požiadavkami paktu. Po tom, ako zväzil značné množstvo správ o nútených vystahovaniach v posledných rokoch vrátane prípadov, v ktorých sa rozhodlo, že boli porušené záväzky členských štátov, výbor sa bude snažiť poskytnúť ďalšie vysvetlenia, pokiaľ ide o dôsledky takýchto praktík, z hľadiska záväzkov obsiahnutých v pakte.
2. Medzinárodná spoločnosť uznáva, že problém nútených vystahovaní je vážny. V roku 1976 uviedla **konferencia Spojených národov o ľudských sídlach**, že by mala byť venovaná osobitná pozornosť tomu, aby sa „výkon závažných demolačných zásahov uskutočnil len vtedy, keď už nie je realizovateľná konzervácia ani renovovanie, a ak došlo k presťahovaniu“. V roku 1988 bol v **Globálnej stratégii bývania do roku 2000**, prijatej Valným zhromaždením OSN v rezolúcii 43/181 uznaný „základný záväzok [vlád] skôr ochraňovať a zlepšovať domy a okolie, ako ich poškodzovať a ničiť“. **Agenda 21** zas uvádza, že „ľudia by mali byť ochránení zákonom pred nespravodlivým vystahovaním z ich domovov a krajiny“. V **Habitat Agenda** sa vlády zaviazali „ochraňovať všetkých ľudí pred núteným vystahovaním, ktoré je v rozpore so zákonmi, berúc do úvahy ľudské práva, a poskytovať právnu pomoc a odškodné; [a] ak sú vystahovania nevyhnutné, primerane zaistiť poskytnutie alternatívnych vyhovujúcich riešení“. Komisia pre ľudské práva tiež poukazuje na to, že „nútené vystahovania sú hrubým porušením ľudských práv“. Avšak hoci sú tieto vyhlásenia dôležité, nechávajú otvorenú jednu z najkritickejších otázok, a síce určenie okolností, za ktorých sú nútené vystahovania prípustné, a objasnenie druhov ochrany vyžadovanej na to, aby sa zabezpečilo dodržiavanie príslušných ustanovení paktu.
3. Používanie pojmu „nútené vystahovania“ je v niektorých ohľadoch problematické. Tento výraz sa pokúša vyjadriť význam svojvôle a nezákonnosti. Pre mnohých pozorovateľov sú však spomínané „nútené vystahovania“ tautológiou, kým iní kritizujú výraz „ilegálne vystahovania“ za predpokladanú domnienku, že príslušný zákon poskytuje primeranú ochranu práva na bývanie a zodpovedá paktu, čo nie vždy platí. Podobne bolo naznačené, že pojem „nespravodlivé vystahovania“ je ešte subjektívnejší vzhľadom na to, že sa vôbec nevzťahuje na akýkoľvek právny rámec. Medzinárodné spoločenstvo, najmä v súvislosti s Komisiou pre ľudské práva, sa rozhodlo pre termín „nútené vystahovania“ predovšetkým preto, že všetky navrhované alternatívy takisto trpia mnohými podobnými nedostatkami. Pojem „nútené vystahovania“ tak, ako sa používa v tomto všeobecnom výklade, je definovaný ako trvalé alebo dočasné presťahovanie proti vôli jedincov, rodín a/alebo komunít z domov a/alebo krajín, ktoré obývajú, bez poskytnutia vhodných foriem právnej a inej ochrany a bez prístupu k nim. Zákaz nútených vystahovaní sa však nevzťahuje na vystahovania uskutočnené donútením, ktoré sú v súlade so zákonom a v zhode s ustanoveniami medzinárodných paktov o ľudských právach.

4. Postupy nútených vystaňovaní sú všeobecne rozšírené a postihujú ľudí v rozvinutých aj rozvojových krajinách. Vzhľadom na vzájomný vzťah a závislosť, ktorá existuje medzi všetkými ľudskými právami, nútené vystaňovania často porušujú ostatné ľudské práva. Postupy nútených vystaňovaní, ktoré zjavne porušujú práva zakotvené v pakte, takisto môžu viesť k porušeniu občianskych a politických práv, ako sú právo na život, právo na osobnú bezpečnosť, právo na nezasahovanie do súkromia, rodiny a domova a právo na nerušené používanie majetku.
5. Hoci sa môže zdať, že praktiky nútených vystaňovaní sa objavujú najmä v husto osídlených mestských oblastiach, dochádza k nim aj v spojitosti s núteným presunom obyvateľstva, vnútroštátnymi presídleniami, nútenými premiestneniami v dôsledku ozbrojeného konfliktu, hromadnými odchodmi a presunom utečencov. Vo všetkých týchto súvislostiach môžu byť právo na primerané bývanie a právo nebyť nútene vystaňovaný narušené širokým okruhom činov alebo zanedbaní spôsobených členskými štátmi. Rovnako sa v situáciách, v ktorých sa môže zdať nevyhnutné obmedziť takéto právo, vyžaduje úplný súlad s článkom 4 paktu tak, že akékoľvek obmedzenia musia byť „stanovené zákonom len do tej miery, aby boli zlučiteľné s povahou týchto [t. j. hospodárskych, sociálnych a kultúrnych] práv a výhradne s cieľom podpory verejného blaha v demokratickej spoločnosti“.
6. Veľa prípadov núteného vystaňovania sa spája s násilím, napríklad vystaňovania v dôsledku z medzinárodných ozbrojených konfliktov, vnútroštátnych nepokojov a verejného alebo etnického násillia.
7. Iné prípady núteného vystaňovania sa vyskytujú v mene rozvoja. Vystaňovania sa môžu uskutočniť v spojitosti so sporom o územné práva, rozvojovými a infraštruktúrnymi projektmi, ako sú stavby priehrad alebo rozsiahle energetické projekty, v súvislosti s opatreniami na získanie pozemkov pri obnove miest, s bytovou renováciou, programami skrášľovania miest, uvoľňovaním pôdy na poľnohospodárske účely, so špekuláciami s pôdou alebo s organizovaním významných športových udalostí, ako sú olympijské hry.
8. Závazky členských štátov voči paktu v súvislosti s nútenými vystaňovaniami sú založené na článku 11(1) v nadväznosti na ďalšie príslušné ustanovenia. Najmä článok 2(1) zaväzuje štáty použiť „všetky náležité prostriedky“, aby presadzovali právo na primerané bývanie. Avšak pri zvážení charakteru praktík nútených vystaňovaní bude odkaz v článku 2(1) o postupnej realizácii založenej na dostupnosti zdrojov zriedka relevantný. Štát sa sám musí vyhnúť núteným vystaňovaniam a zabezpečiť uplatnenie zákona proti ich pôvodcom alebo tretím stranám, ktorí vykonávajú nútené vystaňovania. Okrem toho je takýto prístup priamo podporený článkom 17(1) Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, ktorý spomína právo nebyť nútene vystaňovaný bez primeranej ochrany. Toto ustanovenie okrem iného uznáva právo na ochranu pred „svojoľným alebo protiprávnym zasahom“ do bývania jedinca. Treba vziať do úvahy, že záväzok štátu zabezpečiť dodržiavanie tohto práva nie je podmienený faktormi, ktoré sa týkajú jeho dostupných zdrojov.

9. Článok 2(1) paktu žiada, aby členské štáty využili „všetky náležité prostriedky“, vrátane prijatia legislatívnych opatrení na podporu všetkých práv chránených paktom. Hoci výbor vo svojom všeobecnom výklade č. 3 (1990) naznačil, že takéto opatrenia nemusia byť nevyhnutné v súvislosti so všetkými právami, je zrejmé, že legislatíva proti núteným vysťahovaniam je nevyhnutná pre nastolenie systému účinnej ochrany. Takáto legislatíva by mala zahŕňať opatrenia, ktoré a) poskytnú najvyššiu možnú istotu právnej formy bývania obyvateľom domov a pozemkov; b) sa riadia paktom a c) sú navrhnuté tak, aby prísne kontrolovali okolnosti, za ktorých sa môžu vysťahovania uskutočniť. Legislatíva sa musí takisto vzťahovať na všetkých predstaviteľov konajúcich v mene štátu. Okrem toho, vzhľadom na rastúcu tendenciu v niektorých štátoch, keď vlády obmedzujú svoju zodpovednosť v sektore bývania, musia členské štáty zabezpečiť, aby legislatívne a iné opatrenia boli primerané na predchádzanie a, ak je to vhodné, aj potrestanie nútených vysťahovaní, ktoré vykonali súkromné osoby alebo skupiny. Členské štáty by mali z tohto dôvodu preskúmať príslušnú legislatívu a politiku, aby zabezpečili ich zlučiteľnosť so záväzkami vyplývajúcimi z práva na primerané bývanie, a zrušiť alebo zmeniť legislatívu alebo politiku, ktoré nezodpovedajú požiadavkám paktu.
10. Ženy, deti, mládež, starší ľudia, pôvodní obyvatelia, etnické a iné menšiny a ďalší zraniteľní jedinci a skupiny, neúmerne trpia praktizovaním núteného vysťahovania. Ženy zo všetkých skupín sú obzvlášť zraniteľné, čo je určené rozsahom diskriminácie, ktorá často súvisí s vlastníckym právom (vrátane vlastníctva domu) alebo s právami na prístup k majetku alebo ubytovaniu, a s osobitou hrozbou násillia a sexuálneho zneužívania, ktorým čelia, keď sú bez domova. Antidiskriminačné ustanovenia článkov 2(2) a 3 paktu ukladajú vládam zabezpečiť, aby sa tam, kde dochádza k vysťahovaniam, podnikli príslušné opatrenia na zabránenie akejkoľvek forme diskriminácie.
11. Kým niektoré vysťahovania môžu byť oprávnené, ako napríklad v prípade trvalého neplatenia nájomného alebo poškodenia prenajatého majetku bez rozumnej príčiny, je povinnosťou príslušných orgánov postarať sa o to, aby sa tieto vysťahovania uskutočnili právne zaručeným spôsobom, ktorý je v súlade s paktom, a aby bola postihnutým dostupná všetka právna pomoc a nápravné opatrenia.
12. Nútené vysťahovanie a demolácie domov ako formy trestu sú taktiež v rozpore s ustanoveniami paktu. Výbor rovnako zohľadnil záväzky zakotvené v Ženevských konvenciách z roku 1949 a v protokoloch k nim z roku 1977, týkajúce sa zákazov vysídlenia civilného obyvateľstva a ničenia súkromného majetku, pretože tie súvisia s postupmi núteného vysťahovania.
13. Ešte pred vykonaním akéhokoľvek vysťahovania, a najmä vysťahovania väčšej skupiny, majú členské štáty zaručiť, že všetky uskutočniteľné alternatívy budú preskúmané a konzultované s dotknutými osobami s úmyslom vylúčiť alebo aspoň minimalizovať potrebu použitia nátlakových prostriedkov. Osobám, na ktoré sa vzťahuje príkaz na vysťahovanie, musia byť poskytnuté opravné prostriedky proti tomuto príkazu. Členské štáty sa majú postarať aj o to, aby všetci zúčastnení jednotlivci mali právo na primeranú náhradu za akýkoľvek poškodený majetok, osobný aj nehnuteľný. V tejto

súvislosti je vhodné pripomenúť článok 2(3) Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, ktorý vyžaduje od členských štátov, aby zabezpečili „účinné nápravné opatrenia“ pre osoby, ktorých práva boli porušené, a povinnosť pre „zodpovedných predstaviteľov, aby uplatnili takéto nápravné opatrenia, ak boli priznané“.

14. V prípadoch oprávneného vystaňovania malo by byť toto vystaňovanie vykonané s prísny m dodržaním príslušných ustanovení medzinárodných ľudskoprávnych noriem a v zhode so všeobecnými princípmi rozumnosti a primeranosti. V tejto súvislosti je obzvlášť vhodné spomenúť všeobecný výklad č. 16 Výboru pre ľudské práva, týkajúci sa článku 17 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, ktorý uvádza, že zásahy do bývania jedinca sa môžu uskutočniť len „v prípadoch, s ktorými zákony počítajú“. Výbor poznamenal, že zákony „by mali byť v súlade s ustanoveniami, zámermi a cieľmi paktu a mali by byť v každom prípade rozumné“. Výbor tiež naznačil, že „príslušná legislatíva musí do detailu vymedziť konkrétne okolnosti, za ktorých sú takéto zásahy dovolené“.
15. Náležitý procesnoprávny postup a spravodlivý proces sú nevyhnutné aspekty všetkých ľudských práv, ale špeciálne vo vzťahu k záležitostiam, ako sú napríklad nútené vystaňovania, ktoré sa priamo dotýkajú veľkého množstva práv uznaných v oboch medzinárodných paktoch o ľudských právach. Výbor sa domnieva, že procesnoprávna ochrana, ktorá by mala existovať v súvislosti s nútenými vystaňovaniami, zahŕňa: **a)** možnosť priamej konzultácie s postihnutými; **b)** primerané a rozumné vyrozumenie všetkých postihnutých osôb ešte pred plánovaným dátumom vystaňovania; **c)** informácie o navrhnutých vystaňovaniach, a ak je to možné aj o účeloch, na ktoré má byť pozemok alebo obydlie využité; **d)** obzvlášť v prípadoch skupín ľudí majú byť počas vystaňovania prítomní vládni predstavitelia alebo ich zástupcovia; **e)** všetky osoby, ktoré vykonávajú vystaňovanie, majú byť riadne identifikované; **f)** vystaňovania sa nemajú uskutočňovať za veľmi zlého počasia alebo v noci, ak s tým postihnuté osoby nesúhlasia; **g)** poskytnutie nápravných prostriedkov; a **h)** ak je to možné, poskytnutie právnej pomoci osobám, ktoré ju potrebujú, pri uplatňovaní odškodnenia súdnou cestou .
16. Vystaňovania by nemali mať za následok, že dotknuté osoby ostanú bez domova alebo budú ohrozené porušením ďalších ľudských práv. Tam, kde postihnutí nie sú schopní zaopatriť sa, členský štát musí podniknúť všetky príslušné opatrenia s využitím maxima dostupných prostriedkov, aby zabezpečil, primerané náhradné bývanie, presídlenie alebo prístup k úrodnej pôde.
17. Výbor si je vedomý toho, že rôzne rozvojové projekty financované medzinárodnými agentúrami v rámci území členských štátov mali za následok nútené vystaňovania. V tejto súvislosti výbor pripomína všeobecný výklad č. 2 (1990), ktorý uvádza, že „medzinárodné agentúry by sa mali zásadne vyhýbať účasti na projektoch, ktoré napríklad... presadzujú alebo podporujú diskrimináciu jednotlivcov alebo skupín v rozpore s ustanoveniami paktu alebo zahŕňajú rozsiahle sťahovania alebo premiestnenia osôb bez poskytnutia príslušnej ochrany a odškodnenia. V každej fáze rozvojového projektu by malo byť vyvinuté úsilie, aby sa riadne zohľadňovali práva obsiahnuté v pakte“.

18. Niektoré inštitúcie, ako napríklad Svetová banka a Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD), prijali smernice týkajúce sa premiestnenia a/alebo presťahovania, s cieľom obmedziť rozsah nútených vystáhaní a s nimi spojeného ľudského utrpenia. Takéto praktiky sprevádzajú často rozsiahle rozvojové projekty, ako sú výstavby priehrad a iné významné energetické projekty. Úplné rešpektovanie takýchto smerníc, pokiaľ vyjadrujú ustanovenia obsiahnuté v pakte, je nevyhnutné zo strany samotných agentúr aj zo strany členských štátov paktu. Výbor pripomína v tejto súvislosti ustanovenie Viedenskej deklarácie a Akčného programu, že „kým rozvoj uľahčuje využívanie všetkých ľudských práv, nedostatok rozvoja nesmie byť použitý na ospravedlnenie obmedzovania medzinárodne uznávaných ľudských práv“ (časť I, ods. 10).
19. V súlade so smernicami na prípravu správ, ktoré prijal výbor, sa od členských štátov požaduje, aby poskytli rôzne typy informácií priamo súvisiacich s nútenými vystáhaniami. To zahŕňa informácie týkajúce sa a) „počtu osôb vystáhaných za posledných päť rokov a počtu osôb ktoré v súčasnosti nemajú právnu ochranu proti svojvoľnému vystáhovaniu alebo akýmkoľvek iným druhom vystáhovania“, b) „legislatívy zaoberajúcej sa právami nájomníkov na istotu právneh formy bývania a na ochranu pred vystáhaním“ a c) „legislatívy zakazujúcej akúkoľvek formu vystáhovania“.
20. Takisto sa vyžadujú informácie o „opatreniach podniknutých počas programov mestskej obnovy, projektov prestavby, modernizácie priestorov, prípravy na medzinárodné udalosti (olympijské hry a iné športové súťaže, výstavy, konferencie atď.), kampane za „krásne mesto“ atď., ktoré garantujú ochranu pred vystáhaním alebo zaručujú presťahovanie založené na vzájomnej dohode s osobami, ktoré žijú na postihnutom území alebo v jeho blízkosti“. Avšak len málo členských štátov zahrnulo vyžadované informácie do svojich správ výboru. Výbor chce z tohto dôvodu zdôrazniť dôležitosť, ktorú pripisuje získaniu takýchto informácií.
21. Niektoré členské štáty sa vyjadrili, že informácie takejto povahy nie sú dostupné. Výbor pripomína, že účinný monitoring práva na primerané bývanie či už príslušnou vládou, alebo výborom nie je možný pri nedostatočnom zhromaždení vhodných údajov, a chcel by požiadať všetky členské štáty, aby zabezpečili získanie potrebných údajov a uviedli ich v predložených správach o plnení záväzkov vyplývajúcich z paktu.

Všeobecné odporúčanie 27: Diskriminácia Rómov

CERD: Diskriminácia Rómov – 57. zasadnutie (1 424. rokovanie) –16. 8. 2000

Výbor na odstránenie rasovej diskriminácie odporúča, pričom

má na pamäti uznanie Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie členskými štátmi, ich pravidelné správy predkladané podľa článku 9 dohovoru a záverečné pozorovania prijaté výborom v súvislosti s posúdením správ členských štátov;

zorganizuje tematickú diskusiu o probléme diskriminácie Rómov a dostane príspevky členov výboru a príspevky od odborníkov z OSN a iných zmluvných orgánov a od regionálnych organizácií;

dostane príspevky zainteresovaných mimovládnych organizácií v ústnej forme počas neformálneho stretnutia aj vo forme písomných podaní,

berie do úvahy ustanovenia dohovoru;

odporúča, aby členské štáty dohovoru, zohľadniac svoju špecifickú situáciu, prijali v záujme členov rómskych komunit okrem iného všetky alebo časť týchto opatrení:

1. Opatrenia všeobecného charakteru

1. Preskúmať a následne prijať alebo pozmeniť legislatívu vhodným spôsobom tak, aby sa odstránili všetky formy rasovej diskriminácie Rómov ako aj iných osôb alebo skupín v súlade s dohovorom.
2. Prijatť a implementovať národné stratégie a programy a vyjadriť rozhodnú politickú vôľu a morálne vodcovstvo s cieľom zlepšiť situáciu Rómov a ich ochranu pred diskrimináciou štátnymi orgánmi, a akýmikoľvek inými osobami alebo organizáciami.
3. Rešpektovať prania Rómov týkajúce sa toho, ako chcú byť nazývaní a do ktorej skupiny chcú patriť.
4. Zaistiť, aby legislatíva vo veci štátnej príslušnosti a udeľovania občianstva nediskriminovala členov rómskeho spoločenstva.
5. Prijatť všetky potrebné opatrenia so zámerom vyhnúť sa akejkoľvek forme diskriminácie imigrantov alebo žiadateľov o azyl rómskeho pôvodu.
6. Vziasť do úvahy vo všetkých plánovaných a realizovaných programoch a projektoch a vo všetkých prijatých opatreniach situáciu rómskych žien, ktoré sú často obeťami dvojitej diskriminácie.

7. Uskutočniť príslušné opatrenia, aby sa všetkým členom rómskych komunít zabezpečili účinné nápravné prostriedky, a zaručiť úplné a okamžité spravodlivé riešenie prípadov, ktoré sa týkajú porušenia ich základných práv a slobôd.
8. Rozvíjať a podporovať vhodné spôsoby komunikácie a dialógu medzi rómskymi komunitami a ústrednými a miestnymi úradmi.
9. Podporením priameho dialógu, konzultácií alebo inými vhodnými spôsobmi snažiť sa zlepšiť vzťahy medzi rómskymi a nerómskymi komunitami, predovšetkým na lokálnej úrovni, s cieľom podporovať toleranciu a prekonávanie predsudkov a negatívnych stereotypov na oboch stranách, presadzovať snahy o prispôsobenie a adaptáciu, vyhnúť sa diskriminácii a zabezpečiť, aby všetky osoby naplno využívali svoje ľudské práva a slobody.
10. Priznať krivdy spáchané na rómskych komunitách deportáciami a vyhladzovaním počas 2. svetovej vojny a zväziť spôsoby ich odškodnenia.
11. Prijíť potrebné opatrenia v spolupráci s občianskou spoločnosťou a iniciovať projekty na rozvoj politickej kultúry a vzdelávanie celej populácie v duchu nediskriminácie, rešpektovania iných a tolerance, najmä vo vzťahu k Rómom.

2. Opatrenia na ochranu pred rasovým násilím

12. Zaručiť ochranu bezpečnosti a integrity Rómov bez akejkoľvek diskriminácie prijatím opatrení na predchádzanie rasovo motivovaným násilným činom voči nim; zistiť okamžité konanie polície, prokuratúry a súdov pri vyšetrovaní a potrestaní takýchto činov; a zabezpečiť, aby páchatelia, aj keby to boli verejní činitelia alebo iné osoby, nezostali nepotrestaní.
13. Podniknúť kroky, ktoré zabránia polícii používať proti Rómom nezákonné násilie, najmä v súvislosti so zatýkaním a väzbou.
14. Podporovať náležité opatrenia na komunikáciu a dialóg medzi políciou a rómskymi komunitami a združeniami s úmyslom predísť konfliktom založeným na rasových predsudkoch a bojovať proti rasovo motivovaným násilným činom, ktoré sú namierené proti členom týchto komunít, ako aj proti ďalším osobám.
15. Podporovať prijímanie členov rómskych komunít do radov polície a iných orgánov činných v trestnom konaní.
16. Podnietiť vykonanie takých krokov členskými štátmi a inými zodpovednými štátmi a orgánmi, ktoré v oblastiach bývalých konfliktov budú slúžiť na predchádzanie násillia namierenému proti členom rómskych komunít alebo ich nútenému presídleniu.

3. Opatrenia v oblasti vzdelávania

17. Podporovať zapojenie všetkých detí rómskeho pôvodu do vzdelávacieho systému a prispievať k zníženiu počtu tých, ktorí školu nedokončia, predovšetkým rómskych dievčat, a s týmto zámerom aktívne spolupracovať s rómskymi rodičmi, organizáciami a miestnymi komunitami.
18. Predchádzať a vyhýbať sa čo možno najviac segregácii rómskych študentov a zároveň ponechať možnosť pre bilingválne vyučovanie alebo výučbu v materinskom jazyku; s týmto cieľom sa snažiť pozdvihnúť kvalitu vzdelávania vo všetkých školách a zvýšiť stupeň školskej úspešnosti menšinovej komunity, prijímať medzi školských zamestnancov členov rómskych komunít a presadzovať interkultúrne vzdelávanie.
19. Zvážiť v spolupráci s rodičmi prijatie takých opatrení v oblasti vzdelávania, ktoré budú v prospech rómskych detí.
20. Rozhodne konať za odstránenie akejkoľvek diskriminácie alebo rasovo motivovaného obťažovania rómskych študentov.
21. Podniknúť potrebné kroky pre zaistenie procesu základného vzdelávania rómskych detí z kočovných komunít, vrátane ich dočasného prijatia do miestnej školy, dočasného vyučovania v mieste ich táboriska alebo použitia nových technológií dištančného vzdelávania.
22. Zabezpečiť, aby programy, projekty a kampane v oblasti vzdelávania vzali do úvahy znevýhodnené postavenie rómskych dievčat a žien.
23. Podniknúť bezodkladné a trvalé opatrenia na vyškolenie učiteľov, vychovávateľov a asistentov z radov rómskych študentov.
24. Zlepšovať dialóg a komunikáciu medzi pedagogickým personálom a rómskymi deťmi, rómskymi komunitami a rodičmi, častejšie využívať asistentov vybraných spomedzi Rómov.
25. Zabezpečiť vhodné formy a systémy vzdelávania pre dospelých členov rómskych komunít s cieľom zvýšiť gramotnosť.
26. Zahrnúť v učebniciach na všetkých príslušných stupňoch kapitoly o dejinách a kultúre Rómov, podnecovať a podporovať publikovanie a distribúciu kníh a iných tlačených materiálov, takisto televízne vysielanie a rozhlasové programy o ich histórii a kultúre vrátane programov v ich rodnom jazyku.

4. Opatrenia na zlepšenie životných podmienok

27. Prijatť alebo vytvoritť účinnejšiu legislatívu zakazujúcu diskrimináciu v zamestnaní a všetky diskriminčné praktiky na trhu práce, ktoré postihujú členov rómskych komunít, a ochrániť ich pred takýmito postupmi.
28. Podniknúť špeciálne opatrenia na podporu zamestnávania Rómov vo verejnej administratíve a v inštitúciách, ako aj v súkromných spoločnostiach.
29. Prijatť a realizovať, kdekoľvek je to možné, na centrálnej alebo lokálnej úrovni, zvláštne opatrenia v prospech verejného zamestnania Rómov, napríklad štátne zákazky a iné aktivity garantované alebo finančne podporované vládou, alebo školenia Rómov v rôznych zručnostiach a profesiách.
30. Rozvinúť a realizovať metódy a projekty s cieľom vyhnúť sa segregácii rómskych komunít v bývaní; zapojiť rómske komunity a organizácie ako partnerov spolu s ďalšími osobami do prípravy projektov bývania, jeho modernizácie a udržiavania.
31. Rozhodne konať proti akýmkoľvek diskriminačným praktikám postihujúcim Rómov, najmä zo strany miestnych orgánov alebo súkromných majiteľov, vo vzťahu k usídľovaniu a prístupu k bývaní; rozhodne konať proti miestnym opatreniam zakazujúcim pobyt Rómov, nezákonnému vyhosteniu a vyhnúť sa umiestneniu Rómov v táborech mimo obývaných oblastí, ktoré sú izolované a bez prístupu k zariadeniam zdravotnej služby a iným možnostiam.
32. Uskutočniť potrebné opatrenia, aby boli rómskym kočovným skupinám poskytnuté primerané miesta na táborenie pre ich karavany so všetkými potrebnými zariadeniami.
33. Zaručiť Rómom rovnaký prístup k zdravotnej starostlivosti a sociálnemu zabezpečeniu a odstrániť akékoľvek diskriminačné praktiky voči nim v tejto oblasti.
34. Iniciovať a uskutočňovať programy a projekty týkajúce sa zdravia Rómov, najmä žien a detí, berúc do úvahy ich znevýhodnenú situáciu v dôsledku extrémnej chudoby a nízkej úrovne vzdelanosti, ako aj pre kultúrne rozdiely; zapojiť rómske organizácie a komunity a ich predstaviteľov, hlavne ženy, do navrhovania a realizácie zdravotných programov a projektov týkajúcich sa rómskych skupín.
35. Predchádzať, odstraňovať a adekvátne trestať akékoľvek diskriminačné praktiky týkajúce sa prístupu členov rómskych komunít na všetky miesta a k všetkým službám určeným na využívanie širokou verejnosťou vrátane reštaurácií, hotelov, divadiel a hudobných sál, diskoték atď.

5. Opatrenia v mediálnej oblasti

36. Konať vhodnými spôsobmi v záujme odstránenia akýchkoľvek ideí rasovej alebo etnickej nadradenosti, rasovej nenávisťi a podnecovania diskriminácie a násillia voči Rómom v médiách v súlade s ustanoveniami dohovoru.
37. Zvyšovať uvedomenie profesionálov zo všetkých médií o zodpovednosti, aby nešírili predsudky a vyhýbali sa informovaniu o incidentoch, ktoré sa týkajú jednotlivých členov rómskych komunít, spôsobom, ktorý obviňuje takéto komunity ako celok.
38. Pripraviť vzdelávacie a mediálne kampane na vzdelávanie verejnosti o živote Rómov, ich spoločnosti a kultúre a o dôležitosti budovania inkluzívnej spoločnosti, ktorá rešpektuje ľudské práva a identitu Rómov.
39. Podporovať a uľahčovať prístup Rómov do médií, vrátane novín, televízie a rozhlasových programov, zriaďovať ich vlastné médiá, ako aj školiť rómskych novinárov.
40. Podnecovať metódy sebakontroly médií prostredníctvom kódexu správania mediálnych organizácií s cieľom vyhnúť sa rasovému, diskriminačnému alebo zaujatému jazyku.

6. Opatrenia týkajúce sa účasti na verejnom živote

41. Podstúpiť potrebné kroky vrátane špeciálnych opatrení na zabezpečenie rovnakých možností na účasť rómskych menšín alebo skupín vo všetkých ústredných a miestnych vládnych orgánoch.
42. Rozvinúť spôsoby a štruktúry rokovaní s rómskymi politickými stranami, organizáciami a predstaviteľmi na centrálnej aj miestnej úrovni v rámci posudzovania problémov a prijímania rozhodnutí v záležitostiach týkajúcich sa rómskych komunít.
43. Zapojiť rómske komunity a organizácie a ich predstaviteľov v najskoršom štádiu do prípravy a realizácie postupov a programov, ktoré sa ich týkajú, a zaručiť dostatočnú transparentnosť takýchto postupov a programov.
44. Podporovať medzi členmi rómskych komunít uvedomovanie si potreby svojej aktívnejšej účasti na verejnom a spoločenskom živote a presadzovania vlastných záujmov, napríklad vzdelávania svojich detí a či účasti na odborných školeniach.
45. Organizovať tréningové programy pre rómskych verejných činiteľov a predstaviteľov, ako aj pre prípadných kandidátov na takéto pozície, zamerané na zlepšovanie ich politických schopností a schopností týkajúcich sa verejnej administratívy a tvorby politiky.

Výbor odporúča, aby:

46. členské štáty zahrnuli do svojich pravidelných správ v primeranej forme údaje o rómskych komunitách, obsahujúce štatistické údaje o účasti Rómov v politickom živote a o ich ekonomickej, sociálnej a kultúrnej situácii, aj z hľadiska rodovej perspektívy a informácie o uskutočňovaní tohto všeobecného odporúčania;
47. sa medzivládne organizácie vo svojich projektoch spolupráce a asistencie rôznym členskými štátom primerane zaoberali situáciou rómskych komunít a podporovali ich ekonomický, sociálny a kultúrny rozvoj.
48. Vysoký komisár pre ľudské práva uvažuje o zriadení koordinačného orgánu pre rómsku problematiku v rámci Úradu vysokého komisára OSN.

Výbor ďalej odporúča, aby:

49. svetová konferencia proti rasizmu, rasovej diskriminácii, xenofóbii a neznášanlivosti náležite zvážila uvedené odporúčania a aby vzala do úvahy postavenie rómskych komunít ako jednej zo skupín, ktoré sú v súčasnom svete najviac znevýhodnené a vystavené diskriminácii.